

T.C

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KELÂM BİLİM DALI

İMAM-I ÂZAM EBÛ HANÎFE'NİN eL-FIKHU'L-EKBER
RİSÂLESİNE YAPILAN ŞERHLER VE
MEHMET EMİN eL-ÜSKÜDÂRÎ'NİN

ŞERHU'1-FIKHÎ'1-EKBER'İ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sara ARIKAN

Danışman:

Prof. Dr. Yusuf Şevki YAVUZ

İSTANBUL

2018

T.C
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI

İMAM-I ÂZAM EBÛ HANÎFE'NİN el-FIKHU'İ-EKBER
RİSÂLESİNE YAPILAN ŞERHLER VE
MEHMET EMİN el-ÜSKÜDÂRÎ'NİN
ŞERHU'İ-FIKHÎ'İ-EKBER'İ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sara ARIKAN

Danışman:

Prof. Dr. Yusuf Şevki YAVUZ

İSTANBUL

2018

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Kelâm Bilim Dalı'nda 020113YL21 numaralı Sara ARIKAN'ın hazırladığı “İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhu'l-ekber* Risâlesine Yapılan Şerhler ve Mehmet Emin el-Üsküdarî'nin *Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber'i*” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 28/09/ 2018 günü 14.00-14.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Yusuf Şevki YAVUZ
Marmara Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa SİNANOĞLU
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Sara ARIKAN

28.09.2018

ÖZ

İMAM-I ÂZAM EBÛ HANÎFE'NİN *el-FIKHU'l-EKBER* RİSÂLESİNE YAPILAN
ŞERHLER VE MEHMET EMİN el-ÜSKÜDÂRÎ'NİN *ŞERHU'l-FIKHÎ'l-EKBER'İ*

Son dönem Osmanlı Âlimlerinden olan Mehmed Emîn el-Üsküdarî'nin Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhü'l-ekber* isimli eserine yazmış olduğu *Şerhu'l Fıkhî'l-ekber* isimli şerhini ele aldığımız bu çalışma, bir giriş, üç bölüm, sonuç ve ekler kısmından oluşmaktadır. Kelâm ilminin oluşum sürecinde yazılmış olan *el-Fıkhü'l-ekber* isimli risâleye şerh olması münasebetiyle Giriş kısmında kelâm ilminin oluşum sürecine ve şerhlerin kısaca tanıtımına yer verdik. Birinci bölümde Ebû Hanîfe'nin hayatı, ilmi kişiliği ve *el-Fıkhü'l-ekber* isimli eserin tanıtımına; ikinci bölümde Mehmed Emîn el-Üsküdarî'nin tanıtımı ve eserlerine; üçüncü bölümde ise *Şerhu'l-Fıkhü'l-ekber*'in latinizesi ve değerlendirmesine yer verdik. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l-ekber*, Üsküdarî, şerh

ABSTRACT

THE COMMENTARIES UPON AL-FIQH AL-AKBAR BOOK BY AL-IMAM AL-AZAM (THE GREATEST IMAM ABU HANĪFA AND SHARH AL-FIQH AL-AKBAR (EXPLANATION OF THE GREATEST JURISPRUDENCE) BY MUHAMMED AMIN AL-USKUDARI

The study covers a book of commentary which is called *Şerhu'l-Fikhi'l-ekber* written by Mehmed Emîn el-Üsküdârî who is one of the last period Ottoman savants. This book of commentary is written to a book called *el-Fikhu'l-ekber* by Ebû Hanîfe. This study consists of one introduction, three chapters, and a conclusion parts. Introduction part of the book contains development process of unit of language meaning discipline and definition of books of commentary because of the fact that this book was written during the development process of unit language meaning and is being the book of commentary to *el-Fikhu'l-ekber*. First chapter includes Ebû Hanîfe's life and scientific personality, as well as introducing the written work of art that is *el-Fikhu'l-ekber*. Second chapter involves Mehmed Emîn el-Üsküdârî's publicity and written work of arts, while the third chapter encloses *Şerhu'l-Fikhu'l-ekber*'s way of latinization and evaluation. The conclusions part gives an overall assessment.

Key Words: Ebû Hanîfe, *el-Fikhu'l-ekber*, Üsküdârî, book of commentary

ÖNSÖZ

İslâmî ilimleri ilk kaynaklarından incelemek ve üzerinde çalışmalar yapmak muhakkak ki zor bir iştir. Fakat bizce asıl zor iş, çeşitli âlimler tarafından ilk kaynaklar üzerine yapılmış ve kaybolmaya yüz tutmuş çalışmaları tespit edip incelemektir. Zira belli bir zaman sonra İslâm düşüncesinin devamı ve temel dayanaklarından birisi olan şerh ve haşiye niteliğindeki eserler üzerinden yürütülmüştür.

İslâmî ilimlerin teşekkül etmekte olduğu bir dönemde yaşayan Ebû Hanîfe'nin risaleleri baş ucu eserleri olmuştur. Kendisinden sonraki dönemlerde onun eserleri üzerine çeşitli şerh ve haşiyeler yazılmıştır. Şüphesiz her asırda ve toplulukta yazılan eserler kendi döneminin izlerini taşımaktadır.

Bu çalışmamda Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhu'l-ekber* adlı risâlesini ve onun üzerine son dönem Osmanlı âlimlerinden olan Mehmet Emin el-Üsküdarî'nin yazmış olduğu *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber* isimli eserini inceleme konusu yaptım. *el-Fıkhu'l-ekber* üzerine yazılan diğer şerhleri belirlemenin, Üsküdarî ve şerhi hakkında bir fikir sahibi olmayı mümkün kılması itibariyle önemli gördük. Bu vesileyle Osmanlı döneminde *el-Fıkhu'l-ekber* üzerine yazılmış şerhleri çeşitli kütüphanelerde bizzat görüp inceledik. Tezimin konusunu teşkil eden şerhin yazarı ile ilgili bir takım sıkıntılarla karşılaştık. Ve sonuçta kim olduğu ile ilgili kesin bir kanaatede vardık.

Araştırma genel olarak bir giriş ile üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Girişte Kelâm ilminin doğuşuna kısaca bir bakış yaptık. Birinci bölümde Ebû Hanîfe'nin kısaca hayatı, ilmi şahsiyeti, *el-Fıkhu'l-ekber* isimli eseri ve bu eser üzerine yazılan şerh ve tercümelemler üzerinde durduk. İkinci bölümde Mehmet Emîn el-Üsküdarî'nin hayatı ve eserleri, bu bağlamda isim benzerliği nedeniyle aynı adı taşıyan iki farklı kişi varmış gibi kütüphane kayıtlarında yer alması ve bunların aslında aynı kişi olduğunun tespit edilmesi gerekiyordu. Bu sebeple de bu konuyu inceledik. Üçüncü bölümde ise Üsküdarî'nin *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber* isimli eserinin latinizesini yaptık. Sonuç kısmında şerh ve haşiye geleneğini kısaca tanıtip tezin kısa bir değerlendirmesine yer verdik.

Bu vesileyle tez konusunun tespitinden sonuçlandırılmasına kadar kendisine danışma imkânını bana veren, kıymetli fikirleriyle tezimin ortaya çıkmasını sağlayan muhterem danışman hocam Prof. Dr. Yusuf Şevki YAVUZ'a şükranlarımı sunuyorum. Aynı şekilde tez sürecim boyunca kendisinden istifade ettiğim değerli fikirleriyle beni yönlendiren, benden destek ve yardımlarını esirgemeyen çok kıymetli hocam Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ'ye, İstanbul'da bulunan her kütüphaneye rahatlıkla girip, istediğim esere kolaylıkla ulaşmamı sağlayan Süleymaniye Kütüphanesi eski müdürü sayın hocam Dr. Nevzat KAYA'ya ve öğrencisi olmakla onur duyduğum değerli hocam ve eleştirmenim Doç. Dr. Abdulcelil BİLGİN'e müteşekkir olduğumu belirtmek istiyorum. Ayrıca manevi desteğini her daim hissettiğim dostum Hanife KUTGİ'ye ve tezimin son düzeltmelerinde kendisini sıkça rahatsız ettiğim İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Enstitü Şefi İsmail Safa YURDAGÜR beye teşekkürlerimi iletiyorum. Nihayet benim için pek çok sıkıntıya katlanan ve en iyi şekilde yetişmem için beni destekleyen annem ve babama, tezimi hazırlama sürecinde benden desteklerini esirgemeyen sevgili eşim Erkan Behçet ARIKAN'a ve bana türlü yardımlarda bulunan sevgili kardeşlerime saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

Sara ARIKAN

İstanbul 2018

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ.....	1
Birinci Bölüm: EBÛ HANİFE ve el-FIKHU'L-EKBER ADLI ESERİ	5
1. EBÛ HANİFE	5
1.1. Ebû Hanîfe'nin Doğumu ve Ailesi	5
1.2. Ebû Hanîfe'nin İlmî Kişiliği.....	6
1.3. Ebû Hanîfe'nin Eserleri	10
1.4. Ebû Hanîfe'nin Vefatı	11
2. el-FIKHU'L-EKBER.....	11
2.1. el-FIKHU'L-EKBER'İN BAŞLICA ŞERHLERİ.....	15
2.1.1. Farklı Müelliflere İthaf Edilen <i>el-Fıkhü'l-Ekber</i> Şerhi	15
2.1.1.1 İsmail b. İshak el-Hatîrî er-Rûmî (950/1543) <i>Şerhu'l Fıkhî'l-ekber</i>	15
2.1.1.2 Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Nasr b. Muhammed el-Hanefî'nin (373/983) <i>Şerhu'l Fıkhî'l-Ekber</i> 'i	16
2.1.1.3. Matürîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkandî'nin <i>Şerhu'l Fıkhî'l-Ekber</i> 'i	17
2.1.1.4 Cûzcânî, Ata b. Ali b. Muhammed el-Hanefî'nin <i>Şerhu'l Fıkhî'l-ekber</i> 'i:	18
2.1.1.5. Ali b. Muhammed el-Pezdevî (482/1089) ve <i>Şerhu'l Fıkhî'l-ekber</i> 'i:	18
2.1.2. Diğer <i>el-Fıkhü'l-Ekber</i> Şerhleri.....	19
2.1.2.1. Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Babertî'nin (786/1384), <i>el-İrşad fi şerhi Fıkhü'l-Ekber</i> 'i:	19
2.1.2.2. İlyas b. İbrahim es-Sinobî'nin (891/1486), <i>Şerhu'l Fıkhî'l-ekber</i> 'i:	20
2.1.2.3. İshak el-Hâkim'in (950/1543) <i>Muhtasaru'l-Hikmeti'n-Nebeviyye fi Şerhi'l Fıkhî'l-ekber</i> 'i ...	22
2.1.2.4. Muhamed b. Bahâüddin b. Lütfullah el-Bayramî'nin (956/1538), <i>el-Kavlü'l Fasl fi şerhi'l Fıkhî'l-ekber</i> 'i:.....	22
2.1.2.5. Ebû'l-Münteha Ahmed b. Muhammed el-Mağnisavî'nin (1000/1592)	23
2.1.2.6. Ali el-Karî el-Herevî'nin (1014/1605) <i>Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber</i> 'i:	24

2.1.2.7. Germiyânî, Husamzâde İbrahim Efendi'nin (1016/1607)	24
2.1.2.8 Nevrah Şirvanî (1065/1654)'nin <i>Şerh-i Fıkh-ı Ekber</i> 'i;.....	25
2.1.2.9. Beyazîzâde Ahmed Efendi b. Hasan Bosnevî (1098/1698), <i>İşarâtü'l-meram fi şerhi'l Fıkhî'l-ekber</i> :.....	25
2.1.2.11. Hasan b. Ahmed es-Sıyâğî'nin (ö.1221/1806), <i>er-Ravzu'n-Nâdir</i> 'i.....	26
2.1.2.12 Sayyâdî, Ebu'l-Hüda Muhammed b. Hasan Vadi er-Rıfâî'nin (ö.1328/1909), <i>Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber</i> 'i:	26
2.1.2.13. İškodravî, İbrahim b. Hasan'ın, <i>Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber</i> 'i:.....	26
2.1.2.14. Abdulkahir Selhetî şerhi Düreru'l-Enhur, Kahire 1368.	27
2.1.2.15. Muînüddin Atâullah b. Muhammed el-Karsavî, <i>Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber</i> . Kazan 1890.....	27
2.1.2.16. Mehmed Emîn el-Üsküdarî'nin, <i>Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber</i>	27
2.2. <i>el-FIKHU'L-EKBER</i> TERCÜMELERİ.....	27
2.2.1. Ali Halife b. Muhammed el-Antalyavî'nin (ö. 1063/1652), <i>Şerh-i Fıkh-ı Ekber</i> 'i.....	27
2.2.2. Seyyid Mahmud et-Tırazî, <i>Fıkh-ı Ekber Tercümesi</i>	27
2.2.3. Müstakimzade Sadeddin Süleyman b. Muhammed Emîn'in (1202/1787), ...	27
2.2.4. Kemal İsmail Sadık Paşa Vecihi Paşazade'nin (ö. 1310/1893), <i>el-Fıkhü'l-ekber Tercümesi</i>	28
2.2.5. Seyyidî'nin <i>Fıkh-ı Ekber</i> 'in Nazm Tercümesi.....	28
2.2.6. Necip Efendi'nin <i>Tercüme-i Fıkh-ı Ekber</i> 'i.	28
Süleymaniye Kütüphanesi	28
2.2.7. Ebû Ahmedzâde'nin <i>el-Fıkhü'l-ekber Tercümesi</i>	28
2.2.8. Ahmed Nâsîh'in <i>el-Fıkhü'l-ekber Tercümesi</i>	28
2.2.9. İlmî Muhammed Efendi- Kadızade Küçük Muhammed (1040/1630), <i>Tercümetü'l-Fıkhî'l-ekber</i>	29
2.2.10. İsmail Müfid Efendi b. Ali el-İstanbûlî'nin, <i>Tercüme-i Fıkhî'l-Ekber</i>	29
2.2.11. Kızılhisarî, Muhammed Ali el-Hayrî el-Kütâhî, <i>Şerhu'l Fıkhî'l-Ekber</i>	29
İkinci Bölüm: MEHMET EMİN el-ÜSKÜDARİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	29
3.1. Hayatı	29
3.2. Üsküdarî'nin Eserleri.....	32
3.2.1. Kasîrîzâde Mehmet Emîn b. Muhammed el-Üsküdarî'nin Eserleri	32
3.2.2. Mehmet Emîn b. Abdülhay el-Üsküdarî el-Hanefî'nin Eserleri	33
3.2.3. Aynı eserlerin farklı Üsküdarî'lere Nispet Edilmesi	34
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ÜSKÜDÂRÎ'NİN <i>ŞERHU'L-FIKHÎ'L-EKBER</i> 'İ.....	35
3.1. Mehmet Emîn el-Üsküdarî'nin <i>Şerhu'l Fıkhî'l Ekber</i> Adlı Eseri	36
3.2.1. [İslam İnanç Sistemini Oluşturan Esaslar: 'Amentü']	38

3.2.2. [Allah'ı Zatında ve Sıfatlarında Birleme: 'Tevhid'].....	39
3.2.3. [Zatî ve Fiilî Sıfatlar ve Taallukları].....	39
3.2.4. [Kelâm-ı İlahî Olarak 'Kur'an']	41
3.2.5. [Kur'an'ın Mahluk Olup Olmadığı Meselesi]	42
3.2.6. [Allah'ın Her Türlü Havâdisten Tenzihî].....	44
3.2.7. [Allah'ın Sıfatlarının Taallukları]	45
3.2.8. [Allah'ın İnsanı Fıtrat-ı Selîme ile Yaratması Ve İnsanın Kendi İradesi ile Yönünü Tayin Etmesi]	46
3.2.9. [Allah'ın İlminin Bütün Ma'lûmata Taalluk Etmesi]	48
3.2.10. [Ehl-i Sünnet'in Temel İlkeleri]	49
3.2.11. [Büyük Günah İşleyeninin Durumu: 'İrcâ'nın Reddi].....	52
3.2.12. [Olağanüstü Haller]	53
3.2.13. [Esmâ ve Ahkâm Konuları]	55
3.2.14. [Din ve Şeriat Kavramları]	56
3.2.15. [Şefaât ve Diğer Ahiret Ahvâli].....	57
3.2.16. [Kabir Hayatı ve Bilâkeyf Meselesi]	59
3.2.17. [Kur'an'ın Tanımı]	60
3.2.18. [İmanda Tavakkuf]	61
3.3. Mehmet Emîn el-Üsküdarî'nin Şerhu'l Fıkhî'l Ekber Adlı Eserinin Değerlendirmesi	62
SONUÇ	66
BİBLİYOGRAFYA	69
EKLER	72
ÖZGEÇMİŞ	94

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g. e	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
b.	İbn, bin
bk.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	Hicri
Hz.	Hazreti
İFAV	(Marmara Üniversitesi) İlahiyat Fakültesi Vakfı
Mad.	Maddesi
M.Ü.İ.F.D	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Neşr.	Neşreden
s.	Sayfa
S.	Sayı
ö.	Ölüm tarihi
Terc.	Tercüme eden
Thk.	Tahkik eden
v.	Vefat tarihi
yay.	Yayınları, Yayınevi

GİRİŞ

Fârâbî, “Kelâm sanatını, din kurucusunun açıkça belirttiği belli düşünce ve davranışları teyit edip bunlara aykırı olan herşeyin yanlışlığını sözle gösterme gücü kazandıran bir tartışma yeteneği”¹ olarak tanımlamaktadır. Onun yapmış olduğu bu tanımdan kelâmın aslında; Allah'ın insanları uyarmak için gönderdiği ilk peygamberden itibaren sürüp gelen bir faaliyet olduğunu anlıyoruz. Kelâm sanatının bir ilim haline gelme süreci ise Hz. Peygamber'in vefatından sonra müslümanlar arasında meydana gelen gerek dinî, gerek siyasî ve sosyal olayların ihtilaflara yol açmasıyla başlar. Bununla birlikte İslâm coğrafyasının genişlemesi ve buna paralel olarak farklı din ve kültürlerle karşılaşan müslümanlar arasında gerçekleşen tartışmalar, daha sahâbe döneminde siyasi gruplaşmalara neden olmuştur. Sözü edilen bu durum, aynı zamanda müslümanlar açısından bazen kendini savunma, bazen de karşısındakini etkileme gibi refleksleri geliştirmiştir.²

Hicrî birinci asrın sonlarında inanç esasları üzerinde etkin bir aklî tefekkür, Muhammed b. Hanefiyye (ö.81/700), Mâbed el-Cühenî (ö.83/702), Hasan-ı Basrî (ö.110/728), Gaylan ed-Dimeşkî (ö.120/738), Cad b. Dirhem (ö.124/742), Cehm b. Safvan (ö.128/746), Vâsıl b. Atâ (ö.131/749) gibi âlimler eliyle gelişmiştir. “Muhammed b. Hanefiyye, İslâm tarihinde ilk düşünce medresesini tesis etmiştir. Mâbed el-Cühenî ise bu medresede öğrenim görmüş ve Gaylan ed-Dimeşkî ile birlikte Kaderiyye'nin kurucusu ünvanını almıştır.”³ Mâbed el-Cühenî, sahabe döneminde kader ile ilgili ilk konuşan kişi oldu.⁴ Cüzcanî, Mâbed el-Cühenî hakkında; “İnsanlar onun dinde, doğrulukta ve emanette görüşlerini bildikleri için kader hakkında konuşmasına rağmen yalan söylemeyeceğini bilirler.” demiştir.⁵ Emevîlerin baskıcı politikasına karşılık kader hakkında Mâbed el-Cühenî'den sonra konuşan ikinci kişi olarak Gaylân'ı sayabiliriz.⁶ Gerek Mâbed ve gerekse Gaylân'ın Medine âlimleri

¹Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan (ö.339\956), *İhsâu'l-ulûm*, (thk. Osman Muhammed Emin), Kahire: Mektebetü'l Hancî, 1931, s. 71.

²Mevlüt Özler, “Kelâm Tarihi”, *Kelâm El Kitabı*, (ed. Şaban Ali Düzgün), Ankara: Grafiker, 2012, s.29.

³Hülya Alper, *İmam Mâtürîdî'de Akıl- Vahiy ilişkisi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010, s. 22.

⁴Zehebî, Ebû Abdullah Şemsettin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, (thk. Şuayb el-Arnaut), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985, IV, s. 185.

⁵Zehebî, a.g.e, IV, s. 186.

⁶William Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, (trc. Ethem Ruhi Fıglalı), Ankara

üzerinde ve hatta bütün İslâm âleminde etkileri büyüktür. Bunlar Kaderiyye ve Gaylaniyye şeklinde devam eden fırkaların kurucuları sayılmışlardır. Emevîlerin müslümanlar üzerinde kurdukları baskı sebebiyle olsa gerek itikadî bir ekol olmakla birlikte aslında siyasî birer fırkadır.⁷ Nitekim insanın seçme hürriyetine sahip olduğunu vurgulayıp cebir anlayışını reddetmeleriyle tanınmalarından da bu anlaşılır.

“İslâm'da akılcı tevil düşüncesini savunan ilk kişi olarak Câd b. Dirhem bilinir.”⁸ Mabed el-Cühenî'nin kaderi inkâr etmesine karşılık Câd b. Dirhem cebir akîdesini, yani insan fiillerinin oluşmasında kulun seçim hürriyetinin bulunmadığını ileri sürmüştür.⁹ O, akaid konularını akılcı bir yaklaşımla ele almıştır. Selef inancına aykırı görüşler ortaya atarak dikkat çekmiştir. Dimaşk, Basra, Kûfe gibi merkezleri görüşlerini yaymak için dolaşmıştır. O'nun görüşleri kısaca; âlemin hâdis oluşu, Allah'ın zâtı dışında kadîm sıfatların olmayışı, Kur'an'ın yaratılmış olması, insanın kendi fiillerinin mâliki oluşu şeklinde özetlenebilir. Ca'd b. Dirhem'in görüşleri İslâm dünyasında yayılmış; Cehm b. Safvan, Vasıl b. Ata, Amr b. Ubeyd gibi bazı Mutezilî âlimlerce benimsenip kelâm ilminin doğmasında rol oynamıştır. Ca'd, Kur'an'ın yaratılmışlığı konusunda Meymun tarafından Halife Hişam b. Abdümelik'e şikayet edilmiş ve ileriki bir zamanda idam edilmiştir.¹⁰

Cehm b. Safvan akıl ile nakil arasında bir takım çatışmalar görmüş akli yanılmaz bir hakem kabul ederek bu çatışmaları gidermeye çalışmıştır. Böylece Cehm, nakli akılla te'vil eden ilk kelâmcılardan olmuştur. Cehm'in akaid ile ilgili görüşleri güçlü bir hatip olması hasebiyle de dikkat çekmiş¹¹ ve Kelâm ilminin kurucusu sayılan Mutezile'yi genel anlamda etkilemiştir. Cehmin görüşleri ölümünden sonra yayılmış, taraftarları Cehmiyye adı altında toplanmış ve hicrî V. yüzyıla kadar müstakil bir fırka olarak devam etmiştir.¹²

Bu dönemin en önemli isimlerinden biri de şüphesiz Hasan-ı Basrî'dir. Tabiînin büyüklerinden olan Hasan-ı Basrî, çeşitli ilimleri, zühd ve takvâyı kendisinde

---

⁷Alper, a.g.e, s. 23.

⁸Alper, a.g.e, s. 24.

⁹Alper, a.g.e, s. 24; Bekir Topaloğlu- İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İsam, 2010, s. 55.

¹⁰Mustafa Öz, “Ca'd b. Dirhem”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 543.

¹¹Şerafettin Gölcük, “Cehm b. Safvân”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, 234.

¹²Şerafettin Gölcük, “Cehm c. Safvân”, *DİA*, VII, 234.

toplamaştı.¹³ O, Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân (ö.86/705)'a bir mektup yazarak cebir telakkisini eleştirmesiyle de tanındı.¹⁴

Hasan-ı Basrî'nin ilk talebeleri arasında olan ve Mutezile'nin kurucusu kabul edilen Vâsıl b. Atâ, akla verdiği önemle şöret bulmuştur. O, aynı zamanda Mutezile'nin ekolleşmesinde öncü şahsiyetlerden olarak bilindir.¹⁵ Öncesinde Hasan-ı Basrî'nin ders halkasında olan Vâsıl, büyük günah işleyen kimsenin durumu konusunda anlaşmazlığa düşünce oradan ayrılmıştır. O, Basra'da Mabed el-Cühenî ve Cehm b. Safvân ile karşılaşmıştır. Bu iki âlim îtizalî ilkelerin oluşmasında onu etkilemiştir.¹⁶ Vâsıl'ın itikadî görüşleri içinde kadimlerin çoğalmasi korkusu ile sıfatları reddetmesi, kaderi inkâr etmesi, el-menzile beyne'l-menzileteyni benimsemesi inancı öne çıkar. Ayrıca O, 'Cemel ve Sıffın olaylarına katılanların hatalı olmaları durumunda fâsık olacakları görüşündedir.¹⁷

Görüldüğü gibi Ebû Hanife'nin *el-Fıkhu'l-ekber*'i öncesinde kelâmın öncüleri olarak kabul edilen kişiler ortaya çıkmış ve bunlar eliyle itikadî meseleler tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemde “büyük günah işleyenin dindeki durumu nedir?” sorusuna cevap aranırken “kebîre dinden çıkarır” diyen Haricîler; “dinden çıkarsa da kâfir olmaz, ikisi arasında bir yeredir” diyen Mûtezîle; “bu konuyu ahirete ertelemek daha uygundur diyen” Mürcie ve “günahları helâl saymadığı müddetçe dinden çıkmaz” diyen Ehl-i Sünnet grupları oluşmuştur.¹⁸

Muhammed b. Tavât et-Tancî, müslümanların birliğinin bozulması ve silahlı mücadeleye girişmeleri sonunda şu meselelerin tartışıldığını söyler:

-Bu mücadeleye katılanların dinî bakımdan mesuliyeti, Cebr ve ihtiyar meselesi,¹⁹ Allah'ın sıfatları, hilafetin mahiyeti ve halifenin nasıl tayin edileceği, fitne ve harplere katılanların mesuliyetini tahdid etmek

¹³İbn Hallikân, Ebû'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân (681/1282), *Vefeyatü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zaman* (thk. İhsan Abbas), Beyrut: Dâru Sâdir, 1968, II, s.69.

¹⁴Zehebî, a.g.e, IV, s. 146.

¹⁵İlyas Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002, s. 85; Alper, a.g.e, s. 25.

¹⁶Ramazân Altıntaş, “Mu'tezile: Önemli İsimler, Temel İlkeler ve Ana Eserler”, *Kelam El Kitabı*, (ed. Şaban Ali Düzgün), Ankara: Grafiker, 2012, s. 73.

¹⁷Altıntaş, “Mu'tezile” s. 74.

¹⁸Özler, a.g.e, s. 33.

¹⁹Tancî, Muhammed b. Tavât (1918-1974), *İslâm Düşüncesi Üzerine Makaleler*, (ed. Sönmez Kutlu), Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 251.

için imanın mahiyetinin tahdidi.²⁰

Tüm bu sosyal ve siyasal etkiler zihinlerde derin izler bırakmış; sorular soruları doğurmuş; aranan cevaplar grupların yapı taşlarını oluşturmuş ve kelâm ilmi böylece ortaya çıkmıştır.

Ebû Hanîfe, ilmî hayatına itikadî konularla ilgilenerek başlamış ve kelâm ilmi ile uğraşmayı farz-ı kifâye saymıştır. İtikâda dair görüşlerini tedvîne başladığında, bu konudaki faaliyetlerine “el-Fıkhu'l-ekber” ismini vermiştir.²¹

Ebû Hanîfe'nin akaide dair görüşleri Ehl-i Sünnet'in oluşumuna zemin hazırlamıştır. Fıkıh sisteminde de reye ve kıyasa başvurusu kelâmî yapıyı benimsemesinin delilidir.²²

Tezin konusunu, Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhu'l-Ekber* kitabına yazılan bir şerhin oluşturması hasebiyle, burada kısaca şerh ve haşiyeleri tanıtmakta fayda olacağına inanıyoruz.

Şerh ve haşiye, ilmin kaynaklarından biri olarak "metin" ve "kitap" üzerine yapılmış, yazılanı doğru anlamaya, ilmi korumaya ve bilgileri kaydetmeye yönelik işlevsel çabaların ürünlerinden biridir.²³

Teknik olarak bir metni açmaya, ikmal, tenkit ve tashih etmeye doğru seyreden çalışmalara şerh, haşiye, talikat, zeyl gibi isimler verilir. Bir metni tahkim ederek kısaltmaya, ezberlenebilirlik kabiliyetini artırmaya, talimi hale getirmeye, seçme yapmaya dönük çalışmalara muhtasar, telhis, müntehab denilir. Aslında bunların hepsi için şerh kelimesinin kullanıldığı malumdur; metin etrafında yapılan her türden açıklama, metnin problemlerini giderme, düzenleme, tenkit, tashih, dönemle irtibatlandırma çalışmalarının en genel ismi şerhtir.²⁴

---

²⁰Tancî, a.g.e, s. 252.

²¹Tancî, a.g.e, s. 254.

²²Yusuf Şevki Yavuz, “Ebû Hanîfe: Akaide Dair Görüşleri”, *DİA*, İstanbul 1997, XVII, s. 138.

²³ İsmail Kara, “Şerh ve Haşiye Geleneği Kuşatılmadan İslam'ın Klasik Kaynakları ve İlim Mirası Anlaşılabilir mi? ”, Türkiye IV. Dini Yayınlar Kongresi: Dini Klasikler, Tebliğler- Müzakereler (30-31 Ekim 2009), s. 63.

²⁴ İsmail Kara, a.g.m, s.64.

Öğrencinin hocasından bir dersi, bir ilim yahut bir kitabı okurken; ondan veya başka kaynaklardan aldığı notların düzenlemesine hatta yer yer hocasının görüşlerini tenkit ve ta'dil etmesine de şerh denmektedir. Şerh ve haşiye türü İslâmî ilimler ve kültür alanları için önemli bir saha olmuştur. Bu konuda İsmail Kara şunşarı söylemektedir:

Şerh ve haşiye türü eserler sanıldığı gibi aksine sadece okurken başvurulmuş metnin problemlerini çözmez; onların yaptığı esas iş metnin problemlerini çözerek üzerinden bizzat problemi, metni bir üst kademeye çıkarması, bunun için ilim talibi okuyucusunu teşvik etmesi, zorlamasıdır. Şerh ile bir metnin problemini çözen kişi sadece bulunduğu seviyedeki problemlerini çözmüş olmaktan dolayı değil daha yukarıda bir seviyede, daha sistematik, daha derin ve bu yüzden takibi daha fazla mesai isteyen yeni problemler edinmiş olmak yüzünden ilimle irtibatı kuvvetlenmiştir.²⁵

Tezimizin ana kaynağını oluşturan *el-Fıkhu'l-Ekber* kitabı üzerine de onlarca şerh yazılmıştır. Bunların bazıları geniş hacimli, bazıları ise daha öz metinlerdir. Fakat hepsinin İslâmî ilimlerde önemli bir yeri vardır. Zira zamanın bir diliminde yaşamış bir âlim zâtın böyle bir işe girişmesi, başucu kitabı saydığımız bir kitabı şerh etmesi, İslâm âlemi açısından önem arz etmektedir. Biz sonradan gelenlere bu kitapları bulup gün yüzüne çıkarmak borçtur ve olmalıdır.

Birinci Bölüm: EBÛ HANİFE ve *el-FIKHU'L-EKBER* ADLI ESERİ

1. EBÛ HANİFE

1.1. Ebû Hanîfe'nin Doğumu ve Ailesi

İmâm-ı Âzam diye şöhret bulan ve asıl adı Numan b. Sabit olan Ebû Hanîfe 80/699 yılında Kûfe'de doğmuştur. Bazı kaynaklarda kendisinin 61/679 yılında doğduğu belirtilmişse de tarihçilerin büyük çoğunluğu onun 80/699 senesinde doğduğu hakkında ittifak etmişlerdir.

---

²⁵ İsmail Kara, a.g.m, s.67.

Numan b. Sabit İmâm-ı Âzam diye meşhur olmuştur. En büyük imam manasına gelen “İmâm-ı Âzam” tabiri aynı zamanda onun ünvanıdır. Ona bu ünvanın verilmesi, çağdaşları arasında önemli bir yere sahip olması, siyasi dirayeti ve mücadelesi ve içtihat metodunda bir çığır açması sebebiyledir. Ebû Hanîfe'nin künyesi ise, Hanîf; hakka taraftar ve talip olan, hak dine uyan, şirk ve sapıklıktan uzak olan muvahhid mü'min demektir. Buna göre Ebû Hanîfe, hakka talip ve taraftar olan demektir. Zira onun kendisinin Hanîfe adında bir kızı yoktur.

Ebû Hanîfe aslen Arap olmayıp; Türk, Fars veya Afgan ırkıdan olduğuna ilişkin çeşitli rivayetler mevcuttur. Ahmet Hamdi Akseki, kendisinin Türk asıllı olduğunu söylemiştir.²⁶ Muhammed Hamidullah ise Ebû Hanîfe'nin babasının İranlı, annesinin ise Hintli olduğunu iddia etmektedir.²⁷ Farklı rivayetlerin bir sebebi muhtemelen Ebû Hanife'nin babası Sâbit'in mezkûr yerlerde bir süre ikamet ettikten sonra Kûfe'ye yerleşmiş olmasıdır.

1.2.Ebû Hanîfe'nin İlmî Kişiliği

Ebû Hanîfe'nin yaşadığı Kûfe ve Bağdat şehirleri, âlimlerin, fakihlerin, filozofların, şairlerin ve dilcilerin çok olduğu bir ilim merkezi konumundaydı. Bununla beraber, söz konusu şehirler çeşitli medeniyetlerin ve kültürlerin bulunduğu bir bölge olmakla birlikte, siyasî yönden istikrarlı bir yer değildi. Ebû Hanîfe'nin ilminin gelişmesinde muhakkak yaşadığı çevrenin de etkisi büyüktür. O, ilim öğrenmeye küçük yaşlarda başlamamış, ilk zamanlar baba mesleğini devam ettirmiştir. Zûta'nın oğlu Sabit, Kûfe de ipek ve kumaş ticaretiyle uğraşmıştır. Ebû Hanife de gençliğini ticaretle geçirmiş fakat sonrasında hocası İmam Şabî'nin (ö.20/104) tavsiyesiyle ilim hayatına başlamıştır.²⁸ Ebû Hanife, Şabî'nin kendisini ilme teşvikini şöyle anlatmaktadır:

²⁶ Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dini*, Nur Yayınları, Ankara, 1989, s.42.

²⁷ Muhammed Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi* (çev. Kemal Kuşçu), Ahmet Said Matbaası, İstanbul, 1963, s. 31.

²⁸ Kemâleddin el-Beyâzî, (Beyâzî Ahmed Efendi) *el-Usûlü'l-Münife li'l-İmâm Ebî Hanife*, (çev. ve thk: İlyas Çelebi, *İmam-ı A'zam Ebû Hanife'nin İtikadi Görüşleri*), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2000, s. 20; Mustafa Uzunpostalcı, “Ebû Hanîfe”, DİA, İstanbul 1994, X, s. 131; Adil Bebek, *İslâm Akaidinde Ebû Hanife ve el-Fıkhü'l-Ebsât*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1984, s. 4; Ekrem Sağıroğlu, *İmam-ı Azam Ebû Hanife*, Denge Yayınları, İstanbul, 1998, s.16; Vecdi Akyüz, *Dört Mezhep İmamı*, İFAV yayınları, İstanbul, 1996, s. 18

Günün birinde Şabî'nin yanından geçiyordum. Beni çağırıldı ve bana, 'Nereye devam ediyorsun?' dedi. Ben de 'Çarşı pazara' dedim. O, 'Maksadım bu değil, ulemadan kimin dersine devam ediyorsun?' dedi. Ben 'Hiçbirinin' diye cevap verince Şa'bî, 'İlmi ve ulema ile görüşmeyi sakın ihmal etme. Ben senin uyanık ve aktif bir genç olduğumu görüyorum' dedi. Onun bu sözü benim içimde olumlu bir etki yaptı. Ticareti bıraktım, ilim yolunu tuttum. Yüce Allah'ın inayetiyle Şabî 'nin bu tavsiyesi onun için bir dönüm noktası olmuştur. Bundan sonra ticaret işini ortağı Hafs b. Abdurrahman'a devredecek, arasına dükkanına uğrayacak, asıl işi ilim meclislerine devam etmek olacaktır. O zaman henüz yirmi iki yaşındadır.²⁹

Ebû Hanîfe küçük yaşta Kur'an-ı Kerîm'i ezberlemiş ve kıraat imamlarından Asım b. Behdele'den kıraat okumuştur. Babası ile hacca gittiğinde tâbîinden Âta b. Ebû Rabâh ile tanışarak ondan hadis dinlediği rivayet edilir. Sonrasında sarf, nahiv, şiir ve edebiyat; ardından da akaid ve cedel ilimlerini öğrendi. Keskin zekâsı ve hazır cevap oluşu sayesinde kısa sürede bu ilimlerde öne çıktı. Kûfe şehri, müslim-gayri müslim birçok itikadî fırkanın bulunduğu, itikad ile ilgili şiddetli tartışmaların yaşandığı bir şehirdi. O, inkârcılarla tartışmalarda aranan kişi oldu. Ebû Hanife bir yandan ilimle uğraşırken bir yandan da ortağı aracılığı ile ticaret işlerini devam ettirdi. Bu sayede ticarî kazancı ile bağımsız bir ilim meclisi kurabildi ve talebelerinin ihtiyaçlarını karşıladı.³⁰ Ebû Hanîfe'nin Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Ebû Evfa gibi sahabilerle görüştüğünü iddia edenler, onu tabiinden sayarken; onun sahabilerle görüştüğü rivayetinin zayıf olduğunu söyleyenler ise tebe-i tâbîinden olduğunu söylemişlerdir.

Ebû Hanife Cehmiyye, Havariç, Kaderiyye, Mûtezile, Müşebbihe ve Mürcie gibi itikadî mezheplerin teşekkül ettiği bir dönemde yaşamış ve Ehl-i Bidat mezhepleri ve bunların bâtil görüşlerine karşı etkin bir mücadele veren ilk şahsiyetlerden olmuştur. Buna binaen itikadî konulardaki görüşleri ile Ehl-i Sünnet kelâmının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Hatta ilk Matürîdî kelâmcısı olarak bile takdim edilmiştir.³¹ Hocası

²⁹ Ali Pekcan, *İslam Akaid Metinleri*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009, s. 13; Bebek, *İslâm Akaidinde Ebû Hanife ve el-Fıkhul-Ebsât*, s. 9; Ali el-Kârî, *Fıkh-ı ekber: el-Menhecü'l-ezher*, (çev. Yunus Vehbi Yavuz, *Aliyyü'l-Kari şerhi*), İstanbul, 1981, Çağrı Yayınları, s. 6

³⁰ Çelebi, a.g.e, s. 19; Pekcan, a.g.e, s. 13.

³¹ Bebek, *İslâm Akaidinde Ebû Hanife ve el-Fıkhul-Ebsât*, s. 4.

Hammad b. Ebû Süleyman, Ebû Hanife'nin düşünce dünyasının oluşmasında en etkili kişi olmuştur. İbrahim en-Nehâî, Mesrûk b. Ecda', Kadı Şureyh, Esved b. Yezîd, Alkame b. Kays, Atâ b. Ebû Rebah, İkrime ve Nâfi ders aldığı diğer hocalarıdır. Kendisinin ders halkasından da yüzlerce öğrenci yetişmiş olup bunların en meşhurları Ebû Yusuf, Muhammed b. Hasan, Ebû Mutî el-Belhî'dir.³²

Ebû Hanife'nin talebelerince yazılan risâleleri, bazı kimselerle yapmış olduğu münazaralar ve çeşitli vesilelerle açıkladığı itikadî düşüncelerini içerir. Ehl-i Sünnet kelâmına zemin teşkil eden bu risâlelerin akaid ve kelâm ilimlerindeki yeri büyük önem arz eder.³³ Ebû Hanife'nin fıkıh sisteminde de re'ye ve kıyasa başvurması kelâmî yapıyı benimsemesinin delilidir. Ebû Hanîfe, Hz. Ali'nin “adam öldürseler bile mümin oldukları” hükmünü verdiği “isyânkâr kardeşler” söyleminden dolayı, itikadî problemlere çözüm getiren ilk kişi olarak kabul etmiş ve onun metodundan faydalanmıştır.³⁴ Ancak bazıları, Ebû Hanîfe'yi kendi mezhebinden göstermek çabasıyla fıkha yöneldikten sonra bu ilimleri terk ettiği yahut hiçbir eser yazmadığı görüşünü savunmuşlardır.³⁵ Mûtezilîler ise Ehl-i Sünnet'in görüşlerini ihtiva eden eserlerinin ona ait olmadığını söyleyerek, Ebû Hanife'nin kendilerinden olduğunu iddia etmişleridir.

Fıkha yöneldikten sonra kelâmla ilgilenmeyi bırakması, fikhî meselelerin çözüm beklemesinden kaynaklanmıştır.³⁶ Bu konu hakkında kendisi şöyle demektedir:

Ben önceleri kelâmla meşgul oldum. Bu konuda parmakla gösterilecek seviyeye geldim. Ehl-i Ehvâ ve diğer muhtelif fırkalarla ilmî münakaşa ve münazaralar yürüttüm. Bunun için çok defa Basra'ya gittim. Orada bir sene kaldığım olurdu. O zamanlar kelâmı en üstün ilim ve dinin aslı sayardım. Bir gün yolda giderken karşılaştığım bir müslümanın sorduğu fikhî bir meseleye cevap veremeyişim beni düşündürdü. O devirlerde kelâm meseleleri ile ilgilenenlerin daha çok Ehl-i Ehvâ olduğunu, bu ilimle uğraşanlara iyi gözle bakılmadığını, sahabe ve tabiînin böyle bir şeyle meşgul olmadığını farkettim.

³²Çelebi, a.g.e, s. 22.

³³Bebek, *İslâm Akaidinde Ebû Hanife ve el-Fıkhu'l-Ebsât*, s. 4.

³⁴Yavuz, “Ebû Hanîfe”, *DİA*, s. 138.

³⁵Çelebi, a.g.e, s. 22.

³⁶Çelebi, a.g.e, s. 23.

Sonunda kelâmı bırakıp fıkhâ döndüm.³⁷

Ebû Yusuf (ö. 183/709), Heysem b. Adiy et-Tâî (ö. 207/822) ve daha başkalarının rivayetlerine göre Ebû Hanîfe, İslâmî ilimlere kelâm ile başlamış fakat zamanla bu ilimle uğraşanların sonunun kötü olduğunu düşünmüş, dünya ve ahireti kazanmanın, farzları hakkıyla yerine getirmenin fıkıhla olabileceğine inanmış ve bu ilme yönelmiştir. Bu rivayet onun 'insanın ilgilenebileceği ilimlerin en faziletlisinin Allah'ın zat ve sıfatları ile meşgul olan ve bu hususlarda inkârcıların şüphelerini defetmeye yarayan Fıkh-ı Ekber olduğuna' ilişkin görüşüne uymamaktadır.³⁸

Hatta bir gün -Ebû Hanîfe'nin fıkhâ yöneldiği dönemde-Mekke'de Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732) Ebû Hanîfe ile karşılaşır ve hangi gruptan olduğunu sorar. Ebû Hanîfe, 'Selefe sövmeyen, kadere inanan ve kimseyi günahından dolayı tekfir etmeyenlerdenim' diye cevap verir. İşte bu hadise de onun bu dönemde akaid ile meşgul olduğunu gösterir.³⁹

Bununla beraber ilm-i kelâmı bir savunma silahına benzetmiş ve Hz. Peygamber ve ashabı döneminde böyle bir silahı kullanmaya gerek yoktu, biz ise bu silahı kullanmaya mecburuz demiştir. İlm-i kelâm, inançları aklî ve naklî delillerle ispat etmek, muhaliflerin delillerini çürütmek ve hak ile batılı birbirinden ayırmak niyetini taşıdığı sürece kötülenmesi için hiçbir sebep yoktur. Fakat bâtil inançları yaymak, kalplerde şüphe oluşturmak, fitne çıkarmak söz konusu olursa ancak o zaman terkedilmelidir. Muhtemeldir ki Ebû Hanîfe de bu gerekçelere dayanmaktadır.⁴⁰ Oğlu Hammad ile arasında geçen şu konuşma da bunu doğrular niteliktedir;

Bizi kelâm ilmi ile ilgili münazaralarla meşgul olmaktan menediyorsunuz, halbuki siz kelâma ait meselelerle meşgul oluyordunuz.” Buna karşılık Ebû Hanîfe “Evet biz kelâm meseleleri hakkında münakaşa ediyorduk fakat başımızın üstünde bir kuş varmış gibi arkadaşımızın yanılmasından korkardık. Halbuki sizler kelâm münakaşalarına giriyor ve

³⁷ Bebek, *İslâm Akaidinde Ebû Hanîfe ve el-Fıkhul-Ebsât*, s. 13.

³⁸ Çelebi, a.g.e, s. 23.

³⁹ Bebek, *İslâm Akaidinde Ebû Hanîfe ve el-Fıkhul-Ebsât*, s. 13.

⁴⁰ Çelebi, a.g.e, s. 23.

arkadaşınızın yanılmasını, ayağının kaymasını istiyorsunuz. Arkadaşının yanılmasını isteyen kişi, onun kâfir ve sapık olmasını istiyor demektir, arkadaşının kafir olmasını istemek ise küfürdür.⁴¹

1.3. Ebû Hanîfe'nin Eserleri

Ebû Hanîfe'nin kendisi tarafından kaleme alınmış eseri bulunmamaktadır. Elimize ulaşan eserleri öğrencileri tarafından rivayet edilip kaleme alınmış eserlerdir. Ebû Zehre, Ebû Hanîfe'nin te'lif tarzı eser yazmamasını içinde yaşadığı dönemin özelliklerine bağlamaktadır. Zira müçtehitler sahabe döneminde bile içtihatlarını yazmaktan çekinmişlerdir. Ortada yazılı kitap olarak yalnızca Kur'an-ı Kerim'in bulunması, hadislerin bile yazılmasını önlemiştir. Fakat sonraları ulema hadisleri ve içtihatları yazmaya mecbur olmuşlardır.⁴²

Ebû Hanîfe'nin görüşleri bize iki yolla intikal etmiştir. Bunlardan birincisi ona nispet edilen risâleler, ikincisi ise çeşitli âsâr, menakıb, fıkıh ve tarih kitaplarında dağınık rivayetler halinde kendisine nispet edilen görüşleridir.⁴³ Ona atfedilen eserler şunlardır:

- *el-Fıkhü'l-Ekber*
- *el-Fıkhü'l-Ebsât*
- *el-Âlim ve'l-Müteallim*
- *er-Risâle*
- *el-Vasiyye*
- *el-Müsned*
- *el-Mebsûd*
- *ez-Ziyâdât*
- *el-Câmiu's-Sağîr*

---

⁴¹ Ali el-Kârî, a.g.e, s. 8.

⁴² M. Ebû Zehre, *İslâm'da Fıkhî Mezhepler Tarihi* (çev. Abdulkadir Şener), Hisar Yayınları, İstanbul, 1978, s.215-216.

⁴³ Çelebi, a.g.e, s. 25.

- *el-Câmiu'l-Kebîr*
- *es-Siyeru'l-Sağîr*
- *es-Siyeru'l-Kebîr*

1.4. Ebû Hanîfe'nin Vefatı

Halife Abdülmelik b. Mervan ile II. Mervan dönemlerinde yaşayan Ebû Hanîfe ömrünün 52 yılı Emevî idaresinde geçmiştir. Ehl-i Beyt'e yakınlık duyması sebebiyle Emevîlerin Ehl-i Beyt'e uyguladıkları baskı ve şiddetten o da nasibini almıştır. Onu kendi tarafına çekmeye çalışan ve böylece onun halk nezdindeki itibarından yararlanmak isteyen siyasî iktidar, ona kadılık teklif etmişse de o, bunu reddetmiştir. 750 tarihinde Abbasiler iktidara geçince başlangıçta sempati ile baktığı bu iktidarın Medine'de Muhammed en-Nefsüzzekiyye'yi öldürmeleri üzerine Abbasî yönetimine karşı da tavır almıştır. Ebû Hanîfe takvası ve ilmî dürüstlüğü ile halkın büyük sevgisini kazanmıştır. Alenen halkı Ehl-i Beyt'e yardıma çağırmaktan geri durmamıştır. Bunun üzerine Mansûr, onu hapse atmış, orada dövülmüş ve işkence görmüştür. Bazı rivayetlerde hapisteyken, bazısında ise hapisten çıkarıldıktan kısa bir süre sonra vefat etmiştir.⁴⁴

Ebû Hanîfe Bağdat'ta Hayruzan mezarlığına defnedilmiş ve cenazesinde binlerce insan katılmıştır.⁴⁵ Kabrinin üzerine Melik Eşref Ebû Saîd el-Müstavnî el-Harezmî (ö.459/1067) tarafından bir kubbe yaptırılıp çevresine de medrese inşa ettirilmiştir. Ebû Hanîfe'nin kabri Bağdat'ta "A'zamiyye" denilen yerdedir.⁴⁶

2. el-FIKHU'L-EKBER

Sözlükte 'büyük ilim' anlamına gelen el-fikhu'l-ekber terkihi, akaid ilminin ve Ebû Hanife'nin akaide dair düşüncelerinin yer aldığı risâlenin adıdır. Ebû Hanife 'fıkıh' kelimesini "kişinin (ebedi saadet bakımından) lehinde ve aleyhinde olan şeyleri bilmesi" diye tarif etmekteydi. O, 'Allah ve sıfatları' mevzu bahis olması dolayısıyla kitabına 'en

⁴⁴Çelebi, a.g.e, s. 21; Bebek, *İslâm Akaidinde Ebû Hanife ve el-Fıkhu'l-Ebsât*, s. 10-11.

⁴⁵Pekcan, a.g.e, s. 13.

⁴⁶İsmet Demir, *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe Hayatı, İslâm Hukuku ve Hanefî Mezhebi'nin Tedvindeki Metodu*, Seçil Ofset, İstanbul, 2005, s.44; Uzunpostalcı, "Ebû Hanîfe", s.24.

büyük fıkıh' mânasına gelen '*el-Fıkhu'l-ekber*' ismini vermişti.⁴⁷ O, kişinin kendisi hakkında bilmesi gereken öncelikli bilginin inanç alanına ait bilgi olduğunu ifade etmiştir. Yine bu isimle itikâdî alandaki bilgi, fıkıh ilmine konu olan amelî bilgiden üstündür; çünkü itikattaki bilgi asıldır, ameldeki bilgi ise ikinci derecededir. Nitekim sağlam bir inanç olmadan makbul bir amelin olması düşünülemez, demek istemiştir.⁴⁸

Bu eser, Ebû Hanife'nin itikâdî konulardaki görüşlerini içermektedir. Fakat eserin erken devire ait yazmalarının mevcut olmadığı bilinmekte ve ona daha sonraki dönemlerde tartışılan itikâdî meselelerle ilgili bazı ilavelerin yapıldığı araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir.⁴⁹ Oğlu Hammad ve talebesi Ebû Mutî el-Hakem b. Abdullah el-Belhî rivayetleri meşhurdur. Ebû Mutî rivayetinin râvi zinciri şöyledir: Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed el-Kâsânî, Ebû Bekir Alaaddin Muhammed b. Ahmed es-Semerkindî, Ebu'l- Muîn Meymûn b. Muhammed en-Nesefî, Ebû Mâlik Nasran b. Nasr el-Hutteli, Ali b. Hasan b. Muhammed el-Gazzâl, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Fârisî, Nusayr b. Yahya el-Fakîh, Ebû Mutî Hakem b. Abdullah el-Belhî. Bu rivayet *el-Fıkhu'l-Ebsat* olarak isimlendirilmiştir. Hammad rivayetinin râvi zinciri ise: İbrahim el-Gûrani, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Fârisî, Nusayr b. Yahya, İbn Mukatil, İsâm b. Yûsuf, Hammâd b. Ebû Hanife şeklindedir. Bu rivayet ise *el-Fıkhu'l-ekber* olarak isimlendirilmiştir.⁵⁰

Aralarında İbnü'n-Nedîm, Abdülkahîr el- Bağdadî, Ebu'l-Muzaffâr el-İsferâyînî, Fahrülislam Ebu'l-Yûsr el-Pezdevî ve Ebû Şuca' en-Nâsîrî gibi ilk dönem alimlerinin de bulunduğu müellifler Ebû Hanife'ye *el-Fıkhu'l-ekber* adlı bir risâle nispet ettikleri halde *el-Fıkhu'l-Ebsat*'tan söz etmemişlerdir. Ebû Mansur el-Maturîdî, Abdülkahîr el-Bağdadî, Fahrülislam el-Pezdevî ve Ebû'l-Muîn en-Nesefî gibi müelliflerin *el-Fıkhu'l-ekber* adını zikrederek yaptıkları alıntılarda sözü edilen her iki rivayetin de bazı muhtevalarına rastlanmakta, dolayısıyla bu iki rivayeti aynı isimle adlandırdıkları anlaşılmaktadır.⁵¹

⁴⁷Bebek, *İslâm Akaidinde Ebû Hanife ve el-Fıkhu'l-Ebsât*, s. 20.

⁴⁸Özler, a.g.e, s. 25.

⁴⁹Yusuf Şevki Yavuz, "Beklenen Kurtarıcı İnançının İslâm Akaidine Giriş Serüveni", *Beklenen Kurtarıcı İnanç*, Kuramer Yayınları (Çalıştay&Sempozyum Kitaplığı), İstanbul 2017, s.181; Yusuf Şevki Yavuz, "İslâm Akaidinde Kutsiyet, Velâyet ve Kerâmet İnançına İtikâdî Mezheplerin Bakışı", *İslâm Düşünce Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet, Kerâmet*, Kuramer Yayınları, (Çalıştay&Sempozyum Kitaplığı), İstanbul 2017, s. 117.

⁵⁰Şerafettin Gölcük-Adil Bebek, "*el-Fıkhu'l-Ekber*", DİA, İstanbul 1995, DİA, XII, 544.

⁵¹Gölcük-Bebek, "*el-Fıkhu'l-Ekber*", DİA, XII s. 544.

Geç dönem âlimlerinden Katip Çelebi ise *el-Fıkhu'l-ekber*'in ravisi olarak Ebû Mutî el-Belhî'yi göstermektedir. İki farklı rivayeti birbirinden ayırmak için farklı isimler veren ilk kişi Beyazîzâde Ahmet Efendi'dir. Hammad b. Ebû Hanîfe'nin rivayetine *el-Fıkhu'l-ekber*, Ebû Mutî' el-Belhî rivayetine bazen *el-Fıkhu'l-ekberu'l-Ebsat*, bazen de sadece *el-Fıkhu'l-epsât* demektir.⁵² A. J. Wensinck ile ondan etkilendikleri anlaşılan L. Gardet ve M. Watt gibi İslâm akaid külliyyatıyla ilgili araştırmalar yapan şarkiyatçılar da *el-Fıkhu'l-Ekber* risâlesinin iki farklı nüshasının bulunduğuna dikkat çekerler. Wensinck bu rivayetlerden Ebû Mûti' el-Belhî'ye ait olanını *el-Fıkhu'l-ekber I*,⁵³ Hammâd b. Ebû Hanîfe'ye ait olanını ise *el-Fıkhu'l-ekber II*⁵⁴ şeklinde adlandırmaktadır. Bununla birlikte Belhî'ye ait olan rivayetin Ebû Hanîfe'nin asıl görüşlerini belirtebileceğini ve onun ölümünden sonra fazla bir zaman geçmeden kaleme alınmış olabileceğini, Hammâd rivayetinin ise üslup ve muhteva açısından daha sonraki dönemlere, en erken mîlâdî X. yüzyıla ait bir Hanefî akîdesine ait bir risâle olabileceğini belirtir.⁵⁵

Hammâd rivayeti ile gelen *el-Fıkhu'l-ekber*'de işlenen ana konular ise risâlede ele alınmış sırasına göre şunlardır: İman esasları, Allah'ın birliği, zâtî, fiilî ve haberî sıfatlar, halku'l-Kur'an, kaza ve kader, fitrat konusu, halk ve kesb kavramları, peygamberler ve Hz. Muhammed, ashabın faziletçe sıralanması, mürtekib-i kebîre ve Mürcie'nin bazı görüşlerinin reddi, tekfir bahsi, mestler üzerine meshetme, teravih namazı, itaatkâr veya günahkâr müminin arkasında namaz kılınıp kılınmayacağı, mucize, keramet ve istidrac, rü'yetullah meselesi, imanın mahiyeti, Allah'ın zatının hakikatının bilinip bilinemeyeceği, şefaât, mîzan ve havz konuları, kıyamet gününde hasımlar arasında kısas, cennet ve cehennem, Münker ve Nekîr'in sorgulaması, kabirde ruhun cesede iâdesi, kabir azabı, Allah'ın bazı isim ve sıfatlarının Farsça (Arapça'dan başka bir dille) söylenip söylenemeyeceği, Allah'a nispet edilen “kurb” ve “bu'd” kavramlarının anlamları, Kur'an âyetleri arasında fazilet bakımından farklılığın bulunup bulunmadığı, esmâi hüsnâ, Hz. Peygamber'in ebeveyni ve kısaca fetret meselesi, Resûl-i Ekrem'in çocukları, itikâdî bir mesele ile karşılaşan bir kimsenin takınması gereken tutum, mîrac ve kıyamet

⁵²Gölcük-Bebek, “el-Fıkhu'l-Ekber”, *DİA*, XII s. 545.

⁵³ Watt, a.g.e, s. 164

⁵⁴ Watt, a.g.e, s.165

⁵⁵Gölcük-Bebek, “el-Fıkhu'l-Ekber”, *DİA*, XII s. 545

alametleridir. Ebû Hanîfe bu eserinde Müslümanların neye, nasıl inanacağını veciz bir şekilde ifade etmiştir. Risâlede sadece Allah'ın birliği (İhlas; 112/3-4) ve kelâm sıfatı (Nisa; 4/164) ile ilgili olarak iki âyet zikretmektedir. Müellifin gayesi; kelâmî mevzuları tartışmak değil, sahih akîdeyi kısa ve özlü olarak beyan etmektir. Risâleye hakim olan üslûb ise Mûtezile, Havâric, Kaderiyye ve Mürctie gibi mezheplerin görüşlerini reddetmek ve doğru olan akideyi beyan etmektir. Ebû Hanîfe'nin risâlesinde Kaderiyye, Mûtezile ve Mürctie'den ismen bahsedilmesi dikkat çekicidir.⁵⁶ Risâlede insan fiilleriyle ilişkili olarak ele alınan, Emevîlerin siyasi baskılarına sebep olarak gösterilen, insanların zihinlerini meşgul eden kazâ-kader meselesi ve buna bağlı olarak halk-kesb kavramlarını ele alınmıştır.

el-Fıkhu'l-ekber'in Ebû Mutî el-Belhî'ye dayanan rivayeti Ebû Hanife'nin kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplardan oluşur. Soruların bir kısmı "dedim, sordum" şeklinde doğrudan Ebu Muti tarafından, bir kısmı "eğer denilirse, eğer sorulursa" şeklinde meçhul sigasıyla sorulmakta, bazen de soru hazfedilerek sadece İmam-ı Azam'ın cevabına yer verilmektedir. Risâlenin muhtevasını oluşturan sorular şu ana konular etrafında yoğunlaşmaktadır: Fıkhnın (usulu'd-din) tanımı, imanın mahiyeti, Allah'ın sıfatları, kader, emir bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-münkerin nasıl olacağı, büyük günah işlemenin hükmü ve tekfir meselesi, fetret ehli, kabir azabı, cennet ve cehennemin ebediyeti, ashabin faziletçe sıralanışı.

Bu konuların çoğu Ebu Hanife döneminde Hariciler ile Mürctie'nin karşıt görüşler beyan ettikleri tartışmalı meselelerdir. İmam-ı Azam, kendisine yöneltilen sorulara cevap verirken ferdi kanaatlerinin söz konusu mezheplerin düşüncelerinden farklı olduğunu belirtmeye özen göstermektedir. Konular belli bir sistem içinde sıralanmamıştır. Ayrıca bazı konuların birkaç defa tekrar edildiği görülmektedir.⁵⁷

Hammâd rivayeti, konulara Selef metodundan çok cedelci ve reddiyeci bir üslupla yaklaşımın ilk örneğini teşkil etmesi, Ehl-i Sünnet inancını ilgilendiren hemen bütün konuları ihtiva etmesi bakımından önemli kabul edilmiş ve daha çok meşhur olmuştur. Bu rivayet üzerinde istinsah, neşir, şerh, tercüme ve manzum hale getirme gibi

⁵⁶ Mevlüt Özler, "İki Akâid Metni; *el-Fıkhu'l-Ekber* ile *en-Nesefti Akâidi*'nin Muhteva Açısından Mukayeseli bir Tahlili", *AÜİFD*, XIV, Erzurum, 1999, s. 51.

⁵⁷ Gölcük-Bebek, "el-Fıkhu'l-Ekber", *DİA*, XII s. 545.

birçok çalışma yapılmıştır.⁵⁸

İslâm âlimlerinin çoğunluğu bu eserin Ebû Hanîfe'ye aidiyetini kabul etmekle beraber içeriğine bazı ilavelerin sonradan yapılmış olabileceğini düşünmektedirler. Şiblî Nûmânî (ö.1332/1914) ve Muhammed Ebû Zehre bu ilavelerle ilgili olarak; cevher, araz, mucize, keramet, istidraç, kesb gibi o dönemde hiçbir kaynakta tartışılmayan meseleler olduğuna dikkat çekmiştir. Bu da “esere ilavelerin yapılmış olduğunu göstermektedir” demiştir.⁵⁹

Ahmed Emîn ise Ebû Hanîfe'den bu adla birçok rivayetin nakledildiği, hatta *el-Fıkhü'l-ekber*'in furua dair bir eser olduğu görüşlerine bile rastlandığını kaydettikten sonra bu tür rivayetlerin hepsinin doğru olamayacağını söylemiştir. Ona göre bu eser İmam-ı Azam'a ait olmakla birlikte daha sonraları risâleye bazı ilaveler yapılmıştır. Mesela imanın tasdik ve ikrardan ibaret olması, müminlerin marifet, yakın gibi hususlarda eşit olup diğer konularda farklılık göstermesi, mü'min olduğunu ikrar eden bir kimsenin herhangi bir günahı sebebiyle tekfir edilmemesi gibi aslında Mürcie'ye ait bulunan görüşlerin Ebu Hanife'ye nispet edilmesi, onun genel fıkıh anlayışı ile bağdaşmaz.⁶⁰

Mevdudî, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'u konu alan makalesinde, *el-Fıkhü'l-ekber*'in bazı bölümlerinin sıhhati konusunda tereddütler bulunduğunu kaydettikten sonra makalesinde ele aldığı dört halifenin durumu, ashabın konumu ve imanın tanımı bölümlerinin sıhhati konusunda tereddüdün söz konusu olmadığını, çünkü aynı görüşlerin *el-Vasiyye*, *el-Fıkhü'l-ebzat* gibi diğer eserlerinde ve Ebû Hanîfe'nin öğrencileri Ebû Yusuf ve Muhammed'den nakledilen görüşleri toplayan Tahavî'nin(ö.231/933) *Akide*'sinde yer aldığını kaydetmektedir.⁶¹

2.1. el-FIKHU'L-EKBER'İN BAŞLICA ŞERHLERİ

2.1.1. Farklı Müelliflere İthaf Edilen *el-Fıkhü'l-Ekber* Şerhi

2.1.1.1 İsmail b. İshak el-Hatîrî er-Rûmî (950/1543) *Şerhu'l Fıkhî'l-ekber*

⁵⁸Gölcük-Bebek, “el-Fıkhü'l-Ekber”, s. 546

⁵⁹Çelebi, a.g.e, s. 28; Gölcük-Bebek, “el-Fıkhü'l-Ekber”, , *DİA*, XII, s. 545

⁶⁰Gölcük-Bebek, “el-Fıkhü'l-Ekber”, , *DİA*, XII, s. 545

⁶¹Çelebi, a.g.e, , *DİA*, XII, s. 29

İshak el-Hatirî'nin hayatı ile ilgili bir bilgi bulunamamıştır, hatta müellifin ismi ile ilgili de bir mutabakat sağlanamamıştır. GAS'ta müelliften "İbrahim b. İsmail el-Malati" diye bahsedilmiştir. Fakat başka bir nüshada adının "Ebû İbrahim İsmail b. İshak el-Hatirî" şeklinde geçtiği belirtilmiştir. Kendisine nispet edilen şerhin Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye de atfedildiği kaydedilmiştir.⁶² Bununla beraber kendisine nispet edilen *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber*'in yazma nüshalarından birinin istinsah tarihi 761'dir. Bu da ölüm tarihi ile uyuşmamaktadır. Başka bir görüş kendisinin hicri 5. yy alimlerinden olabileceğidir. Kütüphanelerde kendisine nispet edilen 3 adet yazma esere rastlanmıştır. Bunlardan biri Süleymaniye Kütüphanesi Mehmed Atıf- Mehmed Murad Bölümü 000177 numarada kayıtlıdır. Nüshanın sonunda müstensih ya da istinsah tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Diğer bir nüsha Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 000587 numarada kayıtlıdır. Bu nüshanın müstensihi İbrahim b. Mahmud olup, istinsah tarihi 761'dir. Kendisine nispet edilen nüsha yukarıda bahsi geçen Ebu'l-Leys nüshası ile benzerlik arz etmektedir.

2.1.1.2 Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Nasr b. Muhammed el-Hanefî'nin (373/983) *Şerhu'l Fıkhi'l-Ekber*'i

Haydarabad'da 1325 ve 1365 yıllarında neşredilmiştir. Ardından Beyrut'ta 1983 yılında tekrar basılmıştır. Fakat biyografi kitaplarında bu şerhin Ebû Mansur el-Mâtürîdî'ye aidiyetine dair herhangi bir bilgi yoktur. Ebû Mutî rivayeti ile gelen *el-Fıkhu'l-ekber* şerhinin yalnız bir yazma nüshasında İmâm Mâtürîdî'ye isnat olunmaktadır. Fakat bu nüshanın kütüphane kayıtlarında varlığına ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Gerek üslûp olarak gerekse metin içindeki bilgilere dayanarak eserin Mâtürîdî'ye ait olması muhtemel değildir. "Muhammed Zâhid el-Kevserî Dâru'l-Kütübi'l-Mısıriyye'de bulunan birkaç *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber* yazma nüshasında eserin Ebu'l-Leys es-Semerkandî'ye ait olduğunu zikretmiş ve söz konusu şerhin metninde "Fakih Ebu'l-Leys dedi ki" ifadesinin bulunmasına dikkat çekmiştir. Fakat istinsah tarihi en eski olan nüshada ise bu şerh Atâ b. Ali el-Cûzcânî'ye nispet edilmiştir.⁶³

⁶² Züleyha Birinci, *Atâ b. Ali el-Cûzcânî'ye Göre Ebû Hanîfe'nin Kelâmî Görüşleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelâm Anabilim Dalı, [Tamamlanmış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul; 2007, s.15.

⁶³ Birinci, *Atâ b. Ali el-Cûzcânî'ye Göre Ebû Hanîfe'nin Kelâmî Görüşleri*, s.17.

2.1.1.3. Matürîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkindî'nin *Şerhu'l Fıkhi'l-Ekber*'i

Maturidî çizgisiyle paralel olması münasebetiyle bu eserdeki kelâma dair görüşler Mahmud es-Semerkindî'ye ait olduğuna ilişkin görüşler olsa da, eserin tenkitli neşrini hazırlayan Hans Daiber onun Ebu'l-Leys'e ait olduğunu ileri sürmüştür.⁶⁴ Fakat biz aşağıda sayacağımız sebeplerden dolayı bu şerhin Ebu'l-Leys'e ait olduğunu düşünmüyoruz.

- Ebu'l-Leys es-Semerkindî diğer eserlerinde rivayetlere bolca yer verdiği halde *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber*'de Hz. Ali ve İbn Abbâs dışında hiçbir âlimin görüşüne yer vermemiştir. Bununla beraber Ebû Mansur el-Mâtürîdî'nin görüşlerine değinilmiştir ki, Ebu'l-Leys hiçbir eserinde Mâtürîdî'den söz etmemiştir.
- *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber*'de çeşitli mezheplerin görüşleri eleştirilmektedir. Fakat Ebu'l-Leys eserlerinde çoğunlukla eleştirmekten ziyade Allah'a havale etmektedir.
- *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber*'de dirayet yolu izlenmiştir, hem karşıt görüşler cevaplandırılmış hem de doğru kabul edilen görüşler delillerle savunulurken, Ebu'l-Leys, eserlerinde çoğunlukla rivayet yolunu izlemiştir.
- Ebu'l-Leys, eserlerinde imanın mahluk olup olmadığı konusuna değinirken *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber*'de iman ve İslâm'ın ne olduklarına, iman-amel ilişkisine, büyük günah işleyen imandan çıkıp çıkmadığına genişçe yer vermesine rağmen, imanın mahluk olup olmamasına değinmemiştir.
- *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber*'de Eş'ariyye mezhebinin birçok görüşü eleştirilmiştir. Fakat Ebu'l-Leys, eserlerinde bu mezhepten bahsetmemiştir.⁶⁵

Tüm bu hususlardan anlaşılacağı üzere *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber* Ebu'l-Leys es-Semerkindî'ye ait görünmemektedir.

⁶⁴ İshak Yazıcı, "Semerkandî, Ebu'l-Leys", DİA, İstanbul 2009, XXXVI, s. 474.

⁶⁵ Birinci, *Atâ b. Ali el-Cûzcânî'ye Göre Ebû Hanîfe'nin Kelâmî Görüşleri*, s.20-22

2.1.1.4 Cûzcânî, Ata b. Ali b. Muhammed el-Hanefî'nin *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber*'i:

Cûzcânî hakkında *Atâ b. Ali el-Cûzcânî'ye Göre Ebû Hanîfe'nin Kelâmî Görüşleri* isimli tamamlanmış bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır.⁶⁶ Böyle bir araştırma yapılmış olmasına rağmen, kendisi hakkında pek bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yalnızca *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber* isimli bir kitap mevcuttur. Bu kitabın Süleymaniye Kütüphanesi Yeni Cami Bölümü 001190-004 numarada bir nüshası kayıtlıdır. 17 varaktan oluşan kitap 1073 yılında yazılmıştır. 200*150;145*98 mm ölçüsünde olup her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir. Eser 268b de başlayıp 285b de son bulmaktadır. Diğer nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 03137-001 numarada kayıtlıdır. 54 varaktan oluşan bu nüshanın müstensihisi Ömer b. en-Nâsirî'dir. 687 yılında istinsah edilmiştir. 175*127; 109*73 mm ölçüsünde olup her sayfada 9 satır bulunmaktadır. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir. Eser 1b de başlayıp 53a da son bulmaktadır. Bir diğer nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 03139 numarada kayıtlıdır. 33 varaktan oluşmaktadır. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir. Her sayfada 19 satır bulunmaktadır. 117b de başlayıp 151b de son bulmaktadır.

Mâtürîdî'ye nispet edilerek neşredilen kitap hakkında yapılan yeni bir araştırmada esere ait en eski yazma nüshasının Ata b. Ali el-Cüzcânî'ye ait olduğu anlaşılmıştır. Zira eser muhteva itibarıyla Ebu'l-Leys'e ait olması imkansız bilgiler içerir ki bunlardan biri, tarih itibarıyla Eş'ariyye mezhebinden bahsedilmesi mümkün olmadığı halde eserde Eş'ariyye'den bahsedilmiş olmasıdır. Sonuç olarak eserin Cüzcânî'ye aidiyeti belirtilmiştir.

2.1.1.5. Ali b. Muhammed el-Pezdevî (482/1089) ve *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber*'i:

Pezdevî'nin eserleri kelâmcı kişiliği daha belirgin olan kardeşi Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî'nin eserleri ile zaman zaman karıştırılmıştır. Yine bazı kaynaklarda *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber* kardeşine nispet edilse de bu şerhin Pezdevî'ye aidiyeti anlaşılmıştır.⁶⁷ Bu kitabın

⁶⁶Züleyha Birinci, *Atâ b. Ali el-Cûzcânî'ye Göre Ebû Hanîfe'nin Kelâmî Görüşleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelâm Anabilim Dalı, [Tamamlanmış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul; 2007

⁶⁷Murteza Bedir- Ferhat Koca, "Pezdevî, Ebu'l-Usr", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, s. 265.

Manisa İl Halk Kütüphanesi Eski Eserler 963-1 numaradaki nüshası incelendiğinde ise Hammâd rivayeti ile gelen *el-Fıkhu'l-ebzat* olduğu ortaya çıkmıştır.⁶⁸ Lord Satanley tarafından 1862'de Londra'da yayınlanmıştır.⁶⁹

2.1.2. Diğer *el-Fıkhu'l-Ekber* Şerhleri

2.1.2.1. Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Babertî'nin (786/1384), *el-İrşad fî şerhi Fıkhu'l-Ekber*'i:

Bâbertî, h. 710 yılında Bayburt'ta doğmuştur. İlim tahsiline erken yaşlarda kendi memleketinde başlamıştır. Daha sonra Mardin'e oradan da Halep'e gitmiş, Memlûk Sultanlığı zamanında ise ilim ve ulemanın başkenti Kahire'de bulunmuştur. Önde gelen hocaları şunlardır: Ebû Hayyan en-Nahvî el-Endelûsî (ö. 745/1345), Şemsüddin İsfehânî (ö. 749/1349) ve İbn Abdilhadî (ö. 774/1374)'dir. Öğrencilerinden bazıları ise; Seyyid Şerif el-Cürcânî (ö. 816/1416), Molla Fenârî (ö. 854/1454)'dir. Ekmelüddin Babertî ile ilgili birçok çalışma kaleme alınmıştır. Eserlerinden bazıları; *Şerhu Elfiye İbn Mutî*, *Şerhu akîdeti ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, *Maksad fî'l-kelâm*, *Haşiyetü Keşşâf*, *et-Takrîr 'Alâ Usûli'l-Bezdevî*, *el-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye*, *Tuhfetü'l-ebrâr fî Şerhi Meşâriki'l-Envar*, *Hikmetü'l-furûd olarak bilinmektedir.*⁷⁰

Babertî'nin kırka yakın kitabı bulunmaktadır ve bunların bir kısmı Ebû Hanîfe'nin kitaplarının şerhidir. O, Hanefî mezhebine mensup olduğu için eserlerini de bu mezhebin görüşlerine göre yazmıştır. Bu sebeple kendisinden “Hanefîlerin Şeyhi” olarak bahsedilmektedir. Bundan dolayı Hanefî mezhebi ve Ebû Hanife ile ilgili görüşleri önem arzetmektedir.⁷¹

Bizim için önemli olan eseri, *el-İrşad fî şerhi'l-Fıkhi'l-ekber*'dir.

- Süleymaniye Kütüphanesi Serez Bölümü 01102 de kayıtlı yazma nüsha 49 varaktan oluşmaktadır. 165*112; 106*70 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 9 satır bulunmaktadır. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.

⁶⁸ Birinci, *Atâ b. Ali el-Cüzcânî'ye Göre Ebû Hanîfe'nin Kelâmî Görüşleri*, s.15.

⁶⁹ Mürsel Erdoğan, *Maturidiliğin Anadolu'ya gelişi*, Ankara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, *İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, s.78. [251. dipnot]

⁷⁰ Murat Kumbasar, “Ekmelüddin Bâbertî ve Ebû Hanife ile ilgili Bir Risâlesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı:41, 2009, s. 243-247.

⁷¹ Kumbasar, a.g.m, s.247.

- Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 01324-001 numarada kayıtlıdır. 81 varaktan oluşur. 210*122; 155*73 mm ölçüsünde olan bu nüshanın her sayfasında ortalama 17 satır bulunmaktadır. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.
- Süleymaniye Kütüphanesinde tespit edebildiğimiz toplam 7 nüsha mevcuttur. Diğerleri Ayasofya (1384), Beyazıt (8002), Veliyyüddin Efendi (2120,3844), Mehmed Ağa Cami (72) bölümlerinde bulunmaktadır.

Bâbertî ile ilgili 2010 yılında “Ekmelüddîn Bâbertî’yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu” düzenlenmiştir. *el-İrşad fi şerhi Fıkhi'l-ekber* isimli şerhe dair “Ekmelüddîn Bâbertî’nin Ebû Hanîfe’nin “*el-Vasıyye ve el-Fıkhu'l-ekber*” Risâlelerine Yazdığı Şerhler” isimli bir makale mevcuttur.⁷²

2.1.2.2. İlyas b. İbrahim es-Sinobî’nin (891/1486), *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber*’i:

Sinobî doğduğu yıllarda Candaroğulları Beyliği hakimiyetinde bir şehir olan Sinop, Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı topraklarına girdi. Sinobî’nin üç Osmanlı padişahı dönemini gördüğü kabul edilmektedir. Bunlar: II. Murad, Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid dönemleridir.⁷³ Yetiştığı dönemde Sinobî Osmanlı Devleti’nin başkenti Bursa’da bulunmuştur. Bu sebeple dönemin önemli hocalarından ders aldığı tahmin edilir. *Hâşiye alâ Şerhi'l-Mekâsıd* adlı eserinin bir nüshasının kapak sayfasında kimin düştüğü belli olmayan bir notta kendisi hakkında “Hızır Bey’in öğrencisi” ifadesi bulunmaktadır. Bu ibare doğruysa Sinobî, dönemin en önemli âlimlerinden biri olan Hızır Bey’in öğrencisi olmuştur. Sinobî’nin mühim bir ilmi payeye sahip olduğunu Sultaniye Medresesi müderrisliğine yükselmesi ve ölene kadar bu görevde bulunmasından anlamaktayız. Ayrıca yazmış olduğu eserler incelendiğinde tefsir, Arap dili ve edebiyatı, kelâm gibi ilimlerde yetkin bir âlim olduğu anlaşılmaktadır.

⁷² Çağfer Karadaş, “Ekmelüddîn Bâbertî’nin Ebû Hanîfe’nin “*el-Vasıyye ve el-Fıkhu'l-Ekber*” Risâlelerine Yazdığı Şerhler”, Ekmelüddîn Bâbertî’yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu, 28-30 Mayıs 2010, 2014, s.215-224.

⁷³ Kadir Gömbeyaz, “Sinop’tan Bursa’ya Bir Osmanlı Âlimi: İlyas b. İbrahim es-Sinobî (ö.891/1486)”, Sinop İli Değerleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 15-18 Mayıs 2013, Ankara 2015, s. 81

Sinobî'nin tespit edilebilen 4 eseri bulunmaktadır. Bu eserler: *Risâle fî tefsîri ba'dî'l-âyât*, *Fethu'n-nükûd fî Şerhi'l-arûz*, *Hâşiye alâ Şerhi'l-Makâsîd*, *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber'dir*. Bizi ilgilendiren *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber* isimli eseridir. Sinobî 865/1460 senesinde kaleme almış olduğu bu eseri Fatih Sultan Mehmed'e sunmuştur. Sinobî'nin kendisi fazla şöhret bulmamasına rağmen bu eserin nüshalarının fazla olması eserin büyük bir kabul gördüğünü göstermektedir. Sinobî'nin bu eserinin âlimler tarafından genel bir kabul görmesi kendisinin "Fıkh-ı ekber şârihi" olarak anılmasını sağlamıştır.⁷⁴ Sinobî'nin yazmış olduğu bu şerh, incelediğimiz diğer şerhler ile karşılaştırıldığında oldukça hacimli olduğu görülmektedir. Sinobî'den bahseden kaynaklar da onun bu eserine mutlaka işaret edildiği anlaşılmaktadır. Eserin kütüphanelerde bulunan en eski nüshası ise onun değerini ortaya koyan bir hususiyeti barındırmaktadır; Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1670 numarada 1b-75a varakları arasında yer alan el yazma nüshayı çoğaltan kişi Osmanlı Devleti'nin üçüncü Şeyhülislâmı Molla Hüsrev'dir. Molla Hüsrev'in nüshayı istinsah ettiği tarihin (867/1462) İstanbul Kadılığı görevini bırakıp Bursa'ya geldiği dönemin başlarında olduğu anlaşılmaktadır. Bursa'ya geldiği zaman Sinobî'nin şerhini görüp, incelemiş ve Molla Hüsrev, bizzat kendi eliyle çoğaltmıştır. Bu da eserin kıymetini göstermektedir.⁷⁵ Eserin İstanbul'daki kütüphanelerde 6 adet yazma nüshası tespit edilmiştir. Bunlardan bazılarını şöyle sıralamak mümkündür:

- Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah Bölümü 00105-002 numarada kayıtlı nüsha 54 varaktan oluşmaktadır. 205*145; 155*100 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 15 satır bulunmaktadır. Kitabın müstensihisi Mustafa b. Ali b. İbrahim'dir. Yayın tarihi 1115 olarak geçmektedir. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.
- Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü 02316 numarada kayıtlı nüsha 47 varaktan oluşmaktadır. 184*131; 128*80 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 19 satır bulunmaktadır. Kitabın müstensihine dair herhangi bir bilgi yokken yayın tarihi 872 olarak geçmektedir. Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.

---

⁷⁴ Gömbeyaz, a.g.m, s.82-83

⁷⁵ Gömbeyaz, a.g.m, s.83

- Eserin diğer nüshaları Beyazıd Kütüphanesi Merzifonlu K.M(19022), Beyazıd (8002), Nuruosmaniye Kütüphanesin (2187,2188)'de yer almaktadır.

2.1.2.3. İshak el-Hâkim'in (950/1543) Muhtasaru'l-Hikmeti'n-Nebeviyye fi Şerhi'l Fıkhi'l-ekber'i

- Süleymaniye Kütüphanesi Yozgat Bölümü 000676-002 numarada kayıtlı nüsha 84 varaktan oluşmaktadır. Eserin müstensihisi Osman b. Mustafa'dır. 210*151; 146*94 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 15 satır bulunmaktadır. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.
- Süleymaniye Kütüphanesi Serez Bölümü 01370 numarada kayıtlı nüsha 74 varaktan oluşmaktadır. 202*148; 148*88 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 13 satır bulunmaktadır. Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.
- Süleymaniye Kütüphanesi H. Hüsnü Paşa Bölümü 01191-001 numarada kayıtlı nüsha 77 varaktan oluşmaktadır. 220*114; 113*80 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 13 satır bulunmaktadır. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.
- İstanbul'daki kütüphanelerde erişebildiğimiz diğer nüshalar Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye (388), Köprülü Kütüphanesi Ahmed Paşa (155), Mehmed Asım Bey (703), Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Arabî (854) bölümlerinde mevcuttur.

2.1.2.4. Muhamed b. Bahâüddin b. Lütfullah el-Bayramî'nin (956/1538), el-Kavlü'l Fasl fi şerhi'l Fıkhi'l-ekber'i:

- Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 000937 numarada kayıtlı nüsha 102 varaktan oluşmaktadır. 212*134; 154*68 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 21 satır bulunmaktadır. Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir. Yayın tarihi 1015 olup müstensih ile ilgili bilgi mevcut değildir.
- Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 03094-003 numarada kayıtlı nüsha 77 varaktan oluşmaktadır. 205*146; 40*85 mm ölçüsünde olup her sayfada

ortalama 21 satır bulunmaktadır. Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.

- Süleymaniye Kütüphanesi Yusuf Ağa Bölümü 00184 numarada kayıtlı nüsha 197 varaktan oluşmaktadır. 210*143; 155*85 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 21 satır bulunmaktadır. Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.
- Eserin diğer nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye (00763), H. Hüsnü Paşa (1180-2), Kadızade Mehmed (314), Serez (1370), Ragıb Paşa Kütüphanesi (788,789), Beyazıt Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi (2094) bölümlerinde mevcuttur.

Biz bu çalışma için Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 937 numaradaki nüshayı ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Bölümü 2094 numaradaki nüshayı edinip kitabı genel olarak incelemiş bulunmaktayız.

2.1.2.5. Ebû'l-Münteha Ahmed b. Muhammed el-Mağnisavî'nin (1000/1592)

Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber'i:

Bu eser Kazan 1896; Delhi 1306/1889 ve Haydarabad 1321/1903 tarihinde yayımlanmıştır. Ayrıca İstanbul: Matbaa-i Amire'de 1300'de basılmıştır. 930 (1523) yılında tamamlanan bu şerh Osmanlı dünyasında çok tanınmıştır. Eserin Süleymaniye ve diğer kütüphanelerde yüzlerce yazma nüshası bulunmaktadır. Buradan da ne kadar tanındığı tahmin edilebilir. Eser Sabit Ünal tarafından *Fıkh-ı Ekber ve İzahı* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.⁷⁶ Şerhin Ahmet Karadut tarafından gerçekleştirilen bir başka neşri ve Türkçe tercümesi bulunmaktadır.⁷⁷

Eserin kütüphanelerde yüzlerce yazma nüshası olması ve basılmasına rağmen biz yine de incelediğimiz nüshaları aktaracağız.

- Süleymaniye Kütüphanesi A. Tekelioğlu Bölümü 000836-005 numarada kayıtlı nüsha 29 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada ortalama 17 satır bulunmaktadır. 210*135; 145*73 ölçüsündedir. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.
- Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Bölümü 2337, 2338, 2339,2340, Fatih Bölümü

⁷⁶ İmam-ı A'zam Numan b. Sabit Bağdadi Ebu Hanife, *Fıkh-ı Ekber*, (trc. Sabit Ünal), Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1957

⁷⁷ Gölcük-Bebek, "el-Fıkhul-Ekber", s. 546.

5415, 5341, 5307, 3092, Hacı Mahmud Efendi Bölümü 1471, 1517, 1441,1368 numaralarda diğer bazı nüshalar mevcuttur. Beyazıd Devlet Kütüphanesi Beyazıd Bölümü 2844, 3044, 3049 numaralarda bir diğer nüshaları mevcuttur. Saydıklarımız nüshalar sadece küçük bir kısmıdır.

2.1.2.6. Ali el-Karî el-Herevî'nin (1014/1605) Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber'i:

Eser, Taşkent 1312/1894; Kahire 1323/1905, 1955; Kanpur 1327/1909 tarihinde yayımlanmıştır. Asıl adı Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî olup, eserinin tam adı *Minahu'r-Ravzi'l-Ezher fi şerhi'l Fıkhi'l-ekber*'dir. İstanbul Matbaa-i Osmaniye'de 1304/1886'da basılmıştır. *el-Fıkhu'l-ekber*'in çok tanınan şerhlerinden biridir. Bu eserin de kütüphanelerde yüzlerce yazma nüshası mevcuttur. Yunus Vehbi Yavuz tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.⁷⁸

- Süleymaniye Kütüphanesi Serez Bölümü 01372 numarada kayıtlı nüsha 131 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada ortalama 29 satır bulunmaktadır. 202*136; 163*80 mm ölçüsündedir. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.
- Beyazıd Devlet Kütüphanesi Beyazıd Bölümü 009179 numarada kayıtlı nüsha 296 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada ortalama 17 satır bulunmaktadır. 205*150; 155*80 ölçüsündedir. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.
- Süleymaniye Kütüphanesi H. Hüsnü Paşa Bölümü 1170, 501, Hacı Beşir Ağa Bölümü 406, Hamidiye Bölümü 762, 1459, Serez Bölümü 1372, 1304, 3853 numaralarında diğer bazı yazma nüshalar bulunmaktadır. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüदै Efendi Bölümü 713 numarada bir başka yazma nüsha mevcuttur.

2.1.2.7. Germiyânî, Husamzâde İbrahim Efendi'nin (1016/1607)

manzum olarak yazmış olduğu *Nazmu'l-Fıkhi'l-Ekber*'i;

Kendisine dair bilgi edinemediğimiz Husamzâde İbrahim'in kütüphanelerde yalnızca iki eseri bulunmaktadır. Bunlardan biri olan *Nazmu'l-Fıkhi'l-Ekber*'in tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Bölümü 03760-003 numarada kayıtlıdır. 170*100;

⁷⁸ Ebü'l-Hasan Ali el-Kârî, *Minahu'r-Ravzi'l-Ezher fi şerhi Fıkhu'l Ekber*, (trc. Yunus Vehbi Yavuz), İstanbul, Çağrı Yayınları,1979, s. 485.

100*55 ölçüsünde olup her sayfada ortalama 11 satır bulunmaktadır. Eser 19 varaktan oluşmaktadır. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.

2.1.2.8 Nevrah Şirvanî (1065/1654)'nin *Şerh-i Fıkh-ı Ekber'i*;

Bu esere dair kütüphanelerde herhangi bir kayıt bulamadık fakat **Osmanlı Müellifleri**, (I, s. 43'de) eserin varlığına dair bilgi vermektedir.

2.1.2.9. Beyazîzâde Ahmed Efendi b. Hasan Bosnevî (1098/1698), *İşarâtü'l-meram fi şerhi'l Fıkh-i'l-ekber*:

Beyazîzâde, Ebu Hanîfe'nin akâid risâlelerini kelâm kitaplarındaki konu tertibine göre *el-Usulü'l-münife li'l-Îmâm Ebû Hanîfe* başlığı altında bir araya getirmiş, daha sonra bunları *İşaretü'l-Meram min İbârâti'l-Îmam* adıyla şerh etmiştir.⁷⁹ *el-Usulü'l-münife li'l-Îmâm Ebû Hanîfe*'yi İlyas Çelebi araştırma ve notlar ilavesiyle tahkik ve tercüme etmiştir.⁸⁰

- Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 03500-001 numarada kayıtlı nüsha 40 varaktan oluşmaktadır. Müstensihi Osman ve yayın tarihi 1125'dir. 148*63; 218*143 mm ölçülerinde olup her sayfada ortalama 17 satır bulunmaktadır. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.
- Beyazîd Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi Bölümü 002091 numarada bir başka nüshada mevcuttur.

2.1.2.10 Darendevî Hamza Efendi (ö.1167/1753)'nin, *Risâle fi kavli'l-Îmami'l-A'zam fi'l-Fıkh-i'l-Ekber'i*;

Kendisi ile ilgili pek bir bilgi elde edemediğimiz Hamza Efendi'nin Kelâm alanına dair farklı kitapları da kütüphanelerde görünmektedir. *Risâle fi Kavli'l-Îmami'l-Azam fi'l-Fıkh-i'l-ekber* isimli eserin tek bir yazma nüshası mevcuttur. Tek varaktan oluşan bu

⁷⁹ Gölcük-Bebek, "el-Fıkh-i'l-Ekber", *DİA*, s. 546

⁸⁰ Beyazîzâde Ahmet Efendi, *el-Usulü'l-münife li'l-Îmâm Ebû Hanîfe*, (thk ve trc. İlyas Çelebi, *Îmam-ı Azam Ebû Hânîfe'nin İtikadî Görüşleri*), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000

nüshayı *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber* ile ilgili olması dolayısıyla listemize eklemiş bulunmaktayız.

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 00606-005 numarada kayıtlıdır. 213*146; 161*102 mm ölçüsünde olup 6-7 varak aralığındadır. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.

2.1.2.11. Hasan b. Ahmed es-Sıyâğî'nin (ö.1221/1806), *er-Ravzu'n-Nâdir*'i:⁸¹

Bu esere de kütüphane kayıtlarında ulaşamadık.

2.1.2.12 Sayyâdî, Ebu'l-Hüda Muhammed b. Hasan Vadi er-Rifâî'nin (ö.1328/1909), *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber*'i:

Sayyâdî'nin ikiyüzün üzerinde eseri olduğu belirtilmektedir. Eserlerinin bir listesi *e'l-Kenzü'l-Mutal Sem fi Meddi Yedi'n-nebi li-veledihi'l Gavşi'r-Rifâ'iyyi'l-a'zam* adlı eserinin tahkikli neşri içinde yer almaktadır.⁸² *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber*, de bu eserlerden biridir.

Süleymaniye Kütüphanesinde 2 nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri Tırnovalı Bölümü 01135-001 numarada kayıtlı nüsha 30 varaktan oluşmaktadır. 205*160; 146*60 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 19 satır bulunmaktadır. Yayın tarihi 1137 olarak görülmektedir. Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir. Diğer nüsha ise yine Tırnovalı Bölümü 001140 numarada kayıtlıdır.

2.1.2.13. İşkodravî, İbrahim b. Hasan'ın, *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber*'i:

Hayatına dair bilgi edinemediğimiz İşkodrâvî'nin Kelâm alanına dair farklı eserleri de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır; *Şerhu'l-Vasiyye li'l-İmami'l-Azam, Risâle fi't-Tahzir An İsti'mali Kelimeti'l-Küfr, Risâle fi'l-akaid, Manzume fi'l-akaid, Nuhbetü'l-fiker fi hulâsati'l-beşer, Risâle fi't-telazum.*

Şerhu'l-Fıkhu'l-Ekber isimli eserinin tek yazma nüshası mevcuttur.

⁸¹Pekcan, a.g.e, s.53.

⁸²ŞitTufan Buzpınar, "Sayyâdî", *DİA*, XXXVI, s. 218.

- Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Bölümü 000990 numarada kayıtlı nüsha 40 varaktan oluşmaktadır.

2.1.2.14. Abdulkahir Selhetî şerhi *Düreru'l-Enhur*, Kahire 1368.⁸³

**2.1.2.15. Muînüddin Atâullah b. Muhammed el-Karsavî, *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber*.
Kazan 1890.**

2.1.2.16. Mehmed Emîn el-Üsküdari'nin, *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber*.

2.2. el-FIKHU'L-EKBER TERCÜMELERİ

2.2.1. Ali Halife b. Muhammed el-Antalyavî'nin (ö. 1063/1652), *Şerh-i Fıkh-ı Ekber'i*

Kütüphanelerde Muhammed el-Antalyavî'nin farklı kitapları da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları *Şifâü'l-Mü'min*, *Mesâil-i İtikadiyeye Dair Bir Risâle*, *Şerh-i Vasıyye-i Ebu Hanîfe*, *Eyyühe'l-Veled Tercümesi*.

Süleymaniye Kütüphanesi Carullah Bölümü 02098-018 numarada kayıtlı nüsha 19 varaktan oluşmaktadır. 219*147; 131*55 mm ölçüsündedir. Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir. Diğer bir nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail (683) bölümündedir.

2.2.2. Seyyid Mahmud et-Tırazî, *Fıkh-ı Ekber Tercümesi*.

Süleymaniye Kütüphanesi Celal Ökten Bölümü 00058 numarada kayıtlıdır.

**2.2.3. Müstakimzade Sadeddin Süleyman b. Muhammed Emîn'in
(1202/1787),**

Fıkh-ı Ekber Tercümesi. İstanbul Dersaadet ve İkdam Matbaalarında basılmıştır. Müstakimzade'nin birçok eseri bulunmakta olup *Fıkh-ı Ekber Tercümesi*'nin erişebildiğimiz nüshaları 5 tanedir.

Süleymaniye Kütüphanesi Celal Ökten (72), İzmirli İsmail Hakkı (965), H. Hayri-Abd. Ef. (245), Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdâî Efendi (1208), Millet

---

⁸³Çelebi, a.g.e, s. 29.

Kütüphanesi Ali Emiri Tıb (163) bölümlerinde kayıtlıdır.

2.2.4. Kemal İsmail Sadık Paşa Vecihi Paşazade'nin (ö. 1310/1893), *el-Fıkhü'l-ekber Tercümesi*.

Vecihi Paşazade'nin birçok eseri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları *Ricalullah'ın Teracim-i Ahvali, Âsâr-ı Kemal, Delâilü'l-hayrat Şerhi, Sâdıku'l-Makâl Mecma'u'l-Kemal, Kasîde-i İ'tikadiyye der Hakkı Hüdüâ* dır.

el-Fıkhü'l-ekber Tercümesi, Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba Bölümü 000642 numarada kayıtlıdır

2.2.5. Seyyidî'nin *Fıkh-ı Ekber'in Nazm Tercümesi*.

Süleymaniye Kütüphanesi Nuri Arlasez Bölümü 00058-002 numarada kayıtlı nüshanın yayın tarihi 1094'tür. 200*125; 140*80 mm ölçüsünde olup 3 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada ortalama 19 satır bulunmaktadır. Nesih hattıyla Osmanlıca olarak istinsah edilmiştir.

2.2.6. Necip Efendi'nin *Tercüme-i Fıkh-ı Ekber'i*.

Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Bölümü 000404-008 numarada kayıtlı nüsha 5 varaktan oluşmaktadır. 211*163; 148*97 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 17 satır bulunmaktadır. Nesih hattıyla Osmanlıca olarak istinsah edilmiştir.

2.2.7. Ebû Ahmedzâde'nin *el-Fıkhü'l-ekber Tercümesi*.

Nuruosmaniye Kütüphanesi 02189-001 numarada kayıtlı nüsha 21 varaktan oluşmaktadır. Nesih hattıyla Osmanlıca olarak istinsah edilmiştir.

2.2.8. Ahmed Nâsîh'ın *el-Fıkhü'l-ekber Tercümesi*.

Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş Bölümü 00251-004 numarada kayıtlı nüsha 25 varaktan oluşmaktadır. İstinsah tarihi 1099'dur. 147*93; 107*54 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 17 satır bulunmaktadır. Nesih hattıyla Osmanlıca olarak istinsah edilmiştir.

**2.2.9. İlmî Muhammed Efendi- Kadızade Küçük Muhammed (1040/1630),
*Tercümetü'l-Fıkhi'l-ekber.***

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Ahmed Paşa Bölümü 00345-004 numarada kayıtlı nüsha 4 varaktan oluşmaktadır. 148*100; 100*60 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 13 satır bulunmaktadır. Talik hattıyla Osmanlıca olarak istinsah edilmiştir

2.2.10. İsmail Müfid Efendi b. Ali el-İstanbûlî'nin, *Tercüme-i Fıkhi'l-Ekber.*

Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 01525 numarada kayıtlı nüsha 140 varaktan oluşmaktadır. 192*143; 155*81 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 17 satır bulunmaktadır. Nesih hattıyla Osmanlıca olarak istinsah edilmiştir.

2.2.11. Kızılhisarî, Muhammed Ali el-Hayrî el-Kütâhî, *Şerhu'l Fıkhi'l-Ekber.*

Eser Nuruosmaniye kütüphanesinde (004917) mevcuttur.

**İkinci Bölüm: MEHMET EMİN el-ÜSKÜDARÎ'NİN HAYATI VE
ESERLERİ**

3.1. Hayatı

Osmanlı âlimleri yazdıkları eserler ve devam ettirdikleri medrese öğretimiyle klasik İslâm düşüncesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. XV. yüzyıldan itibaren İstanbul'un İslâm bilim ve kültür merkezi haline gelmesiyle kökleşen Osmanlı düşüncesi kendi geleneğini oluşturmuş ve bugüne kadar etkisini sürdürmüştür. İstanbul'un en eski yerleşim yerlerinden biri olan Üsküdar'da birçok ilim adamı yetişmiş ve bunların bir kısmı düşünce tarihinde iz bırakmıştır.⁸⁴ Bunlardan biri, on yedinci yüzyılın sonu ile on sekizinci yüzyılın başlarında yaşayan Mehmed Emîn Üsküdarî'dir. Mehmed Emîn'in eserleri İslâm ve Osmanlı düşünce geleneğinin XVII. yüzyılda da devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Çok sayıda eserine rağmen Mehmed Emîn günümüzde yeterince, hatta neredeyse hiç tanınmadığı bir gerçektir. Zira Osmanlılarla ilgili yapılmış modern çalışmalarda, özellikle XVII. yüzyıl araştırmalarında kendisine yer verilmemiştir. Üsküdârî üzerinde çalışmamızı devam

⁸⁴ Sait Özervarlı, "Bir Osmanlı Düşünür ve Kelâmcısı; M. Emîn el-Üsküdarî", Üsküdar Sempozyumu: 2004, İstanbul 2005, c. 2, s. 529

ettirirken onun ismi ve kimliği konusunda önemli bir problemle karşı karşıya kaldık. Çünkü kaynaklarda ve kütüphane çalışmalarımızda aynı isimle, aynı yıllarda yaşamış ve birbirine benzer eserler telif etmiş iki şahıs göze çarpmaktadır. Bunların *Hediyyetü'l-ârifin*'de iki ayrı şahıs olarak geçmeleri ve kendilerine nispet edilen yazma nüshalarda baba adlarının farklı olarak kaydedilmesi iki ayrı şahsın var olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ancak bunun tam olarak bilinip kesinleşmesi için Mehmed Emîn Üsküdarî adına kayıtlı olan ve sayıları beş yüze varan yazma eserin içerik olarak incelenip karşılaştırılmasıyla bir ayırım yapılması gerekmiştir. Fakat biz ayırım yapabilme adına, iki ayrı şahıs adına kayıtlı aynı isimle geçen eserleri birbiri ile karşılaştırdık. Ve aynı eserler olduğu sonucuna vardık. Burdan hareketle farklı baba isimlerine sahip bu iki şahsın aynı kişi olduğu kanaatindeyiz.

Eldeki mevcut verilere göre adı geçen isimlerden biri Mehmet Emîn b. Abdülhay el-Üsküdarî el-Hanefî'dir (ö. 1149/1736). Öyleki, Mehmet Emîn'i *Osmanlı Müellifleri*'nin yazarı Bursalı Mehmed Tahir "Ulûm-i Arabiyyenin ekseri şubatında behre-i küllî sahibi efâzıldan bir zât" olarak tanıtmaktadır. Mehmet Emîn'le ilgili diğer önemli bir husus onun yine Üsküdar'ın önemli şahsiyetlerinden büyük mutasavvıf Aziz Mahmud Hüdâyî'nin torunu Abdülhay Efendi'nin oğlu olmasıdır. Hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımız Mehmet Emîn'in medrese tahsilini tamamlayıp icazet aldığı, ayrıca Halvetiye tarikatına intisab ettiği kaynaklarda zikredilmektedir. Ebced hesabıyla "ma'dinü'l-fazli ve'l-edeb" ifadesine tekabül eden h. 1149 yılında vefat etmiştir ve Bülbülderesi mezarlığına defnedilmiştir. Kitapları ve ilmî metrukâtı Emir Hoca olarak bilinen Atik Valide Sultan müderrisi Abdülkadir Efendi'ye intikal etmiş, bu zatın vefatından sonra mezkûr caminin dolabında muhafaza edilmiştir. Bursalı Mehmed Tahir söz konusu kitapların kendi zamanında Atik Valide Cami'nin kible tarafında Evkaf Vezareti tarafından restore edilen kütüphanede mevcut bulunduğunu kaydetmiştir.⁸⁵

Diğeri ise Mehmet Emîn b. Muhammed el-Üsküdarî olup daha çok Kasîrîzade ismi ile tanınmıştır. Bursalı Mehmed Tahir'in Mehmed Emîn'e atfedilen ilk isme

---

⁸⁵ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333-42, c. II, s. 29-30; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifin*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951-55, c. II, s. 323; Özervarlı, "M. Emîn el-Üsküdarî", s. 530.

genişçe yer vermekle birlikte ikinci isimle Mehmet Emîn'i zikretmemesi dikkat çekicidir. Buna karşılık Bağdatlı İsmail Paşa *Hediyyetü'l-ârifin*'de ikisini ayrı ayrı kaydetmiştir. Hayatı hakkında şimdilik sahip olduğumuz tek bilgi bu zatın vefat tarihinin 1151/1738 olduğu ve Kütüphane kayıtlarında Kasîrîzâde ismine atfedilen kitaplarıdır.

Bahsedilen *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber* adlı kitabın yazarı daha çok Kasîrîzâde olarak bilinen ikinci Mehmet Emîn el-Üsküdarî'dir. Kendisine dair elimizdeki bilgiler yukarıda belirttiğimiz ölçüde sınırlı olmasına karşın, araştırmaya konu olan kitabımızın giriş kısmında kendisini tanıtırken verdiği baba adından⁸⁶ yola çıkarak *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber* adlı eserin Kasîrîzâde'ye ait olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar iki Üsküdarî'nin bazı kitapları birbirine karışmışsa da biz kütüphane kayıtlarına Kasîrîzâde ismiyle kayıtlı kitapları aşağıda sıraladık. Bu kitapları her iki Üsküdarî'ye de nispet edilen kitaplar ile karşılaştırdık ve aynı kitaplar olduğunu gördük. Nitekim Mehmet Emîn b. Abdülhay el-Üsküdarî el-Hanefî adına kayıtlı kütüphanelerde yüzlerce eser olmasına karşılık Kasîrîzâde olarak tanınan Mehmet Emîn b. Muhammed el-Üsküdarî adına kayıtlı yalnızca yedi eser bulunmaktadır ki; bunların iki tanesi el-Hanefî adına da kayıtlıdır. Diğer beş eser ise yine bu ikisiyle alakalı kitaplardır. Bu da her iki şahsın aslında aynı kişi olduğuna dair tezimizi desteklemektedir. Yıllar önce kütüphane kayıtlarında yapılan bir yanlışlık bu şekilde bir kişiyi iki farklı kişi olarak göstermiş olabilir. Yahut soy bilgisine dair yazılan kayıtlar birbirinden farklı kaydedilerek yine tek kişiyi iki farklı kişi olarak ortaya çıkarmış olabilir. Bunun sebebini şu anda tam manasıyla bilebilmemiz mümkün değildir. Fakat bizim görüşümüz tek bir Üsküdarî'nin olduğudur. Aşağıda farklı baba isimleriyle anılan her iki Üsküdarî'nin de eserlerini paylaşıp mukayese ettiklerimize yer vereceğiz.

---

⁸⁶ Üsküdarî, *Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri 405, vr. 3a; Gazi Hüsrev Ktp., 2338, vr. 2b

3.2. Üsküdarî'nin Eserleri

3.2.1. Kasîrîzâde Mehmet Emîn b. Muhammed el-Üsküdarî'nin Eserleri

1. *Cihetü'l-Vahde*. Müstensihî Abdüsselam ve yayın tarihi 1220 olan eser Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 03304-001 numarada kayıtlıdır. Eser 20 varaktan oluşmaktadır. 213*158; 117*60 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 17 satır bulunmaktadır. Eser Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir. Eserin diğer nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 03334 numarada kayıtlıdır. 15 varaktan oluşmaktadır. Müstensihî Esad b. Muhammed olan eserin yazım tarihi 1173'tür. 193*161; 140*65 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 21 satır bulunmaktadır. Eser Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.
2. *Haşîye alâ Ciheti'l-Vahde*. Müstensihî Abdürrahim b. Ebu's-Suûd olarak bilinen eser Süleymaniye Kütüphanesi Carullah Bölümü 01353-001 numarada kayıtlıdır. 20 varaktan oluşmaktadır. 206*125; 133*57 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 19 satır bulunmaktadır. Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.
3. *Risâle fî Ciheti'l-Vahde*. Süleymaniye Kütüphanesi Denizli Bölümü 000236-002 numarada kayıtlıdır. 11 varaktan oluşmaktadır. 200*145; 145*65 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 21 satır bulunmaktadır. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir. Eser İstanbul Matbaa-i Âmire'de ve Bosnalı Hacı Muharrem Matbaası'nda basılmıştır. Basılı nüshalar Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi(549), Murad Buhari(287) ve Tırnovalı(1346) bölümlerinde bulunmaktadır.
4. *Şerhu Risâleti Ciheti'l-Vahde*. Süleymaniye Kütüphanesi Denizli Bölümü 00395-002 numarada kayıtlıdır. 17 varaktan oluşmaktadır. 260*160; 145*70 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 19 satır bulunmaktadır. Eser Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.
5. *Haşîye alâ Şerhi Risâleti Ciheti'l-Vahde li'l-Fenarî*. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 05312-002 numarada kayıtlıdır. 35 varaktan oluşmaktadır. 219*160; 183*98 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 27 satır bulunmaktadır. Eser Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.
6. *Talikatü'n alâ Mebhasi'l-Ciheti'l-Vahde*. Müstensihî Halil b. İsmail olan ve yayın tarihi 1189 olan eser Süleymaniye Kütüphanesi M. Arif- M. Murad Bölümü 00138 numarada kayıtlıdır. 15 varaktan oluşmaktadır. 206*151; 146*69 mm ölçüsünde

olup her sayfada ortalama 21 satır bulunmaktadır. Eser Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.

7. *Nadratü'l-Enzar fî Şerhi'l-Menar*. Süleymaniye Kütüphanesi H. Hüsnü Paşa Bölümü 00507 numarada kayıtlıdır. 183 varaktan oluşmaktadır. 248*153; 177*83 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 25 satır bulunmaktadır. Eser Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.

3.2.2. Mehmet Emîn b. Abdülhay el-Üsküdarî el-Hanefî'nin Eserleri

Mehmet Emîn b. Abdülhay el-Üsküdarî ismi ile kayıtlı kütüphanelerde yüzlerce kayıt olmasına karşılık biz burada sadece bir kaçını zikredeceğiz.

- *Şerhu Tehzibi'l-Mantıkı ve'l-Kelâm*. Eser Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdayi Efendi Bölümü 000339 numarada kayıtlıdır. 70 varaktan oluşmaktadır. Arapça olarak 1149 yılında istinsah edilmiştir.
- *Risâle-i Ciheti Vahde ale'l- Fenari*. Eser Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdayi Efendi Bölümü 001546 numarada kayıtlıdır. 69 varaktan oluşmaktadır.
- *Hâşiye alâ Ciheti'l-Vahde fî Dibaceti'l- Fenârî*. Eser Süleymaniye Kütüphanesi Kemankeş Bölümü 00326-003 numarada kayıtlıdır. 34 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada ortalama 10 satır bulunmaktadır. Eser Talik hattıyla Arapça olarak 1121 yılında istinsah edilmiştir.
- *Hâşiye alel-Beydâvi*. Eser Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş Bölümü 000040 numarada kayıtlıdır. 88 varaktan oluşmaktadır.
- *Keşfu'l-Gumme an Kulûbi'l-Umme*. Eser Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş Bölümü 000556 numarada kayıtlıdır. 4 varaktan oluşmaktadır.
- *Hâşiye alâ Şerhi'l-Kasideti'n-Nûniyye li'l-Hayali*. Eser Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş Bölümü 000267 numarada kayıtlıdır. 65 varaktan oluşmaktadır. Arapça olarak 1140 yılında istinsah edilmiştir.
- *Hâşiye alâ Haşiyeti Ebi'l-Feth fi'l-Âdâb*. Eser Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş Bölümü 000323 numarada kayıtlıdır. 114 varaktan oluşmaktadır. Arapça olarak 1128 yılında istinsah edilmiştir.
- *Hâşiye alâ İmtihâni'l-Ezkiyâ*. Eser Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş Bölümü 000556 numarada kayıtlıdır. 3 varaktan oluşmaktadır.

- *Hâşiyeye alâ Hâşiyeti Risâleti İsbâtî'l-Vâcib*. Eser Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemankeş Bölümü 000272 numarada kayıtlıdır. 157 varaktan oluşmaktadır.

3.2.3. Aynı eserlerin farklı Üsküdarî'lere Nispet Edilmesi

- *Cihetü'l-Vahde*. İlk olarak Kasîrîzâde'ye nispet edilen nüshanın müstensihî Abdüsselam ve istinsah tarihi 1220 olan eser Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 03304-001 numarada kayıtlıdır. 20 varaktan oluşmaktadır. 213*158; 117*60 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 17 satır bulunmaktadır. Eser Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir. Eserin diğer nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 03334 numarada kayıtlıdır. 15 varaktan oluşmaktadır. Müstensihî Esad b. Muhammed olan eserin istinsah tarihi 1173'tür. 193*161; 140*65 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 21 satır bulunmaktadır. Eser Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir.

Aynı eserin Abdülhay el-Hanefî'ye nispet edilen nüshası ise Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 5383-001 numarada kayıtlıdır. 24 varaktan oluşmaktadır. 203*145; 130*60 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 17 satır bulunmaktadır. Eser Nesih hattıyla Arapça olarak 1100 yılında istinsah edilmiştir. Her iki eserde kütüphaneden temin edilip içerikleri karşılaştırılmıştır ve tamamen aynı olduğu tespit edilmiştir.⁸⁷

- *Risâle fî Ciheti'l-Vahde*. Kasîrîzâde'ye nispet edilen nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Denizli Bölümü 000236-002 numarada kayıtlıdır. 11 varaktan oluşmaktadır. 200*145; 145*65 mm ölçüsünde olup her sayfada ortalama 21 satır bulunmaktadır. Nesih hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir. Eser İstanbul Matbaa-i Âmire'de ve Bosnalı Hacı Muharrem Matbaası'nda basılmıştır. Basılı nüshalar Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi(549), Murad Buhârî(287) ve Tırnovalı(1346) bölümlerinde bulunmaktadır.

---

⁸⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, 3304-001, 1-21 vr.; Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, 5383-001, 1-24 vr.

Aynı eserin Abdülhay el-Hanefî'ye nispet edilen nüshası ise Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah Bölümü 388-003 numarada kayıtlıdır. 29 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada ortalama 15 satır bulunmaktadır. Eser Talik hattıyla Arapça olarak istinsah edilmiştir. Eserin farklı nüshaları Beyazıt bölümü 04251,04301,04303,04328 numaralarında kayıtlıdır.

Kasîrîzâde'ye nispet edilen kitabın Denizli bölümündeki nüshası ile Abdülhay el-Hanefî'ye nispet edilen Çelebi Abdullah Bölümündeki nüshasının içerikleri karşılaştırılmış ve tamamen aynı olduğu görülmüştür.⁸⁸

Bu iki kitap birebir aynı isimle kayıtlı bulunmaktadır. Öyle zannediyoruz ki Kasîrîzâde'ye nispet edilen az sayıdaki kitap da Abdülhay el-Hanefî'ye aittir. Zira kendisinin yüzlerce kayıtlı kitabı bulunurken Kasîrîzâde'nin sadece yedi kayıtlı kitabı bulunması, bunların da iki tanesinin Abdülhay el-Hanefî'nin kitapları ile aynı olması, diğer kitaplarının ise isimlerinin benzeşmesi tesadüfle açıklanamaz. Tüm bunlardan anlaşılan, farklı kişiler olarak gösterilen bu iki Üsküdarî'nin aynı kişi olduğudur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ÜSKÜDÂRÎ'NİN ŞERHU'L-FIKHÎ'L-EKBER'İ

Tezimizin asıl konusunu teşkil eden Üsküdarî'nin *Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber* adlı eseri'nin iki nüshası mevcuttur. Bunlardan biri İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Bölümü 405 numarada kayıtlıdır. Bu, Türkiye'deki tek nüshadır. Nesih hattıyla Osmanlıca olarak istinsah edilmiştir.

⁸⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Bölümü, 388-003, 14-43 vr.; Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli Bölümü, 236-002, 38-49 vr.

Eserin diğer nüshası Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları bölümü 2338 numarada kayıtlıdır.

Nüsha farklılıklarını eseri tahkik ederken belirttik ve iki kitap arasında belirgin bir fark göremedik. Gazi Hüsrev Kütüphanesindeki nüshanın Millet Kütüphanesindeki nüshaya göre okuyuş kolaylığı daha rahattır. Millet Kütüphanesindeki nüshada bulunan eksik kelimeleri diğer nüsha ile tamamlamak suretiyle maksadı daha net anlayabildik. Ayrıca Gazi Hüsrev Kütüphanesindeki nüshanın bazı sayfalarında kenar yazıları bulunmaktadır.

3.1. Mehmet Emîn el-Üsküdarî'nin *Şerhu'l Fıkhi'l Ekber* Adlı Eseri

Bismillahirrahmanirrahim

Ḥamdü bî-ḥad ve ūnā-yı lā yua'd, ol Ḥudā-yı kerīme maḥsūsdur ki mecmûa'-ı evsāf-ı kemālāt-ı bāhiresine ve aūnāf-ı žāhiresine ri'āye; ḥaqqı ta'zīm ve iḥtiramda taḥsīr olması qarār-dāde-i' kār-āğatān ve deḡaiḡ-ūnās-ı erbāb-ı i'rfān ve ḥaḡaiḡ-ūnāsān meḡadirdān ve aūḡāb-ı iz'ā'n olduğuna iūtibah yokdur.⁸⁹

ūii'r: Tecāveze ḡadru'l-medḡi ḡattā ke-ennehu

Bi aḡseni mā-yuūnī'aleyhi yu'ābu

[Medhin mertebesi o denli haddini aūtı ki neredeyse en güzel ūekilde övülen için bir ayıp olur.]

Ḥaḡ budur ki edā-yı ḡamd ve ūūkürden 'acַz gibi ūākir-i bi-ḡareye bir ḡarīk-i ḡaūr-ı ūenā olmaz. Ve ḡadā-yı medḡ-u ūenāda ūerm ve ḡayā gibī 'ayb ve ḡuūuru sātir bir meta-'ı ālībahā olmaz. Hemen ā'ḡıla lāyīḡ ulān oldur ki ḡuūur ile mu'terif ve acַz ve nuksānını mu'terif olduğun bilüp medḡ-u ūenā-yı ol cenāb-ı āliyeye ve ḡadreti tevvāb-ı müte'āliyeye ḡavale idüp lā uḡūī ūenāe'n 'aleyk⁹⁰ ente⁹¹ kema eūneyte alā nefsike

⁸⁹ Muhammed b. Emîn el-Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, no: 405, 1154, 1a.

⁹⁰ Gazi Hüsrev Kütüphanesindeki yazma nüshada 'aleyke senaen kema enseyte' şeklinde geçmektedir. bkz. Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 1b.

⁹¹ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, 1b.

dimekdür. Ve şalât-ı bî-nihāye ve tahiyeye-i ğayrı mütenāhiye ol şāh-ı kevneyn ve resulu's-şekaleyn ve imāmu'l-ḥarameyn, mazḥar-ı “levlāke levlāk limâ ḥalaḳte'l-eflāk” olan raḥmeten li'l-ā'lemin ḥabib-i aḥsenü'l-ḥālikîn sultānu'l-enbiya' ve'l-mürselin üzerine olsun ki iḥyā-ı şer'î mübin ile kûşāde gülzār-ı rüy-i zemin eyledi. Lā cerem ğubār-ı kadem-i pāk-i kehl-i çeşm-i cān-ı ā'yān ve muḥbiṭ-i teyemmüm-i niyāz-ı insān olmuştur. Bu kadar nūru ile āfitāb nur-i vechinden ḥiçāb idüp ol zāt-ı mihr-i⁹² münirin sayesin servi gibî zemîne düşürmemişdür. Ve dahî selām ve envā'-ı ta'zīm ve ikram ol aḥşāb ve aḥbāb ve aḥyār ḥuşusā ḥaḍret-i çehār-ı yār üzerine olsun ki ol mirā't-ı zāt-ı yektāya ve ol şems-i ufuk-i ev-ednāya her bār yār-i vefādār olup iṭāat ve inḳıyādda ḳuşur itmeyüb kendilerinin lāyıḳ-ı iḳbāl-i ḥudā-yı kerīm ve müsteḥaḳḳı ikrām-ı mevlā-yı raḥīm eyleyüb mazḥār-ı ḳavl-i Ḥudā-yı müteā'liden ḥişsedār oldular. A'nī bihi kavlehu Teālā: Ve men eṭā'e'r-resüle feḳad eṭā'ellāh.⁹³(en-Nisa 80)

Ba'dehu bu faḳīr-i pūr taḳşīr Muhammed Emin b. Muhammed el-Üsküdârî, aḥsene ḥālehuma'l Melik'ül-Bārî, ol şābit'ül aḥli ve müşbit'ül-fer' olān İmām-ı A'zām ve humām aḳdem-i efḍal'i'd-dehr ferīd'ul-'aḥr cāmi'ul ma'ḳūl ve'l menḳūl ğarru'l-emāsil ve'l-fuḥūl muzahir'i'ş-şerīa'ti'l ğarrā mubīn't-ṭarīḳati'l-beydā ḥaḍretlerinin *Fıkh-ı Ekber* ismiyle müsem mā olan te'līfi bî nazīri aḳāid-i Ehl-i Sünnet ve'l-cemaa'tın aḥsen-i vech üzere beyānını mütekeffil olup hevāsu 'avām 'ulemā'ı i'lām ğayet şanına i'tinā ve ihtimām eyleyüb u'lemādan cemi' keşīr ve fuḍelādan cemm-i ğafīr şerḥ idüb meġārib ve meşāriḳde şurūḥ-i ğayrı mütenāhiyesinin her biri bir tāk-i Ehl-i Sünnet-i zū'l-ibtihāc olup ufuk-ı re'slerinden yüzlerine sürmede şerm ve ḥayā ederler. Gördüm ise elfāzı sehlet-i'l mea'nī ile şerḥ-u beyān cāvibiye derun-i dilden bir dāi'ye bî dār olup ḥasbeten-lillāh şurūa' cesaret olundu. Maḳşūd ol şāḥib-i mezḥep olān müctehid-i fī dinillahın şefāa'tına mazḥar ve buna nazār iden⁹⁴ iḥvāndan bir duāya nāil olup bāis-i maġfireti ḥaḍret-i Ḥudā-yı kerīm ve bahane-i 'afv-u Mevlā-yı raḥīm eylemekdür. Gerçi bu kitab-ı müsteṭābı māḥ ve āfitāb gibî encüm-i şurūḥ ve ḥāvāşî iḥātā eylediler ise [de], lakin avām-ı nāsa keşīru'l-cedvā ve nef-i' ām ile mevsūf olan lisān-ı Türkī ile şerḥine kimse taşaddī itmeyüb kalmışdır. Ona bināe'n bu minvāl üzere taḥririne ve bu 'abd-i āciz-i müteşebbişu'l-hāl şurū' eyledi. Allah-u a'zimu's-şān ḥitām ve itmāmın müyesser eyleye.

⁹² Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-Ekber*, 2a.

⁹³ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-Ekber*, 2b.

⁹⁴ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-Ekber*, 3b.

“**Ḳāle İmāmu'l-a'zām ve'l-hümāmü'l-aḳdem aṣlu't-tevhīd ve mā yeṣiḥḥu'l-i'tiḳādu 'aleyhi.**” Ya'nī: bu kitāb ma'rifet-i tevhīd-i bārī teālanin beyānının aṣlī ve esasıdır. Ve daḥī üzerine i'tiḳād-ı ṣaḥiḥ olan şeydür. Ve bi'l-cümle bu kitabda olan mesāi'l-i Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaa't'in i'tiḳad eylediği şeylerdür:

3.2.1. [İslam İnanç Sistemini Oluşturan Esaslar: 'Amentü']

يجب ان يقول امنت بالله و ملائكته وكتبه و رسله و البعث بعد الموت و القدر خيره و شره و الحساب و الميزان
و الجنة و النار حق كله

[“Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye, kaderin hayrının da şerrinin de Allah'tan olduğuna, hesaba, mizana, cennet ve cehenneme ve bütün bunların hak olduğuna inandım.” demek gerekir.]

Ya'nī farḍ-ı 'ayndır. Her mü'mine bu zıkr olunan şeyleri⁹⁵ lisāniyle ikrār itmek, evvelā "ben Allah Te'ālāya inandım, birdir. Şifāt-ı kemāl ile muttasıf ve noḳsan şifatlardan münezzehtir" demek ve meleklerine inandım, onlar Allah Te'ālā'nın mükerrrem kullarıdır. Emr-i Ḥudā-yı Te'ālā ile mu'temirlerdür. Günahıtan maṣūn ve maḥfūzlarıdır. Onlarda zükūriyyet ve unūṣiyyet olmaz. Ve kitaplarına inandım. Ya'nī, Tevrat, İncil, Zebur, Ḳur'an ve ḡayrıları ol Cenāb-ı Bārī katından indirilmişdür. Ḥalkı tarīḳi müstaḳime hidāyet idüb, mea's ve mea'dların tekmilinden ötürü ve resullerine⁹⁶ [inandım]⁹⁷, ya'nī cem-i' enbiyāsına inandım. Cümlesi Allah Te'ālā tarafından ḥalkı din-i İslāma hidāyet için irsāl olunmuşlardır. Onlar saḡāirden ve kebāirden cemi-i' ezmānda maṣūn ve maḥfuzlarıdır. Ve onlar mūcizāt-ı bāhira ve āyāt-ı zahire ile te'yīd olunmuşlardır. Da'valarında sādıḳlardır. Onlara ihtirām vācibdür. Ve mevtten sonra yevm-i ḥaṣır de ḥalk cem olub her şahṣ bi-a'ynihi ihyā olunub ḥaṣır olmasına inandım. Ḥaḳdır ve daḥī Allah Te'ālā'nın taḳdīrine inandım. Ya'nī her şey⁹⁸ Allah Te'ālā'nın ezelde taḳdīr eylediği vech üzere vücuda gelür. Gerek ḥayr ve gerek [şer]⁹⁹ lākin ḥayra rāḍıdır, şerre rāḍı değildir. Ve Allah Te'ālā'nın taḳdīrini bozmaḳ mümkün değildir. Ve daḥī yevm-i kıyamette, ḥisāb ve

⁹⁵Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, 4b.

⁹⁶Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 5a.

⁹⁷Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 5a.

⁹⁸Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 5b.

⁹⁹Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 5b.

mizān ve cennet ve cehennem cümlesi haktır, kizb değildir.

3.2.2. [Allah'ı Zatında ve Sıfatlarında Birleme: 'Tevhid']

والله تعالى واحد لا بطريق العدد ولكن بطريق انه لا شريك له لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفوا احد لا يشبهه شيء " من الاشياء من خلفه ولا يزال باسمائه و صفاته الذاتية والفعلية

[Allah Teâlâ birdir. Fakat bu birliği sayı bakımından değil de kendisinin hiç bir ortağı olmaması bakımındandır. “De ki O Allah'dır, birdir. Allah samed'dir. Doğurmamıştır, doğrulmamıştır. O'nun hiçbir dengi de yoktur.” O yarattığı şeylerden hiçbirine benzemediği gibi yarattıklarından hiç bir şey de O'na benzemez. Zatına ve fiiline ait isim ve sıfatlarıyla ezelden ebede kadar bakidir.]

Ya'nî, Allah Te'âlâ birdir. Şeriki yoktur. Allah a 'zimuşşâna itlāk-ı[olunan]¹⁰⁰ vâhidin mâ'nâsı şeriki yok dimekdir. Yoḥsa ā'dât kısmından olan mâ'nâya değildir. Zîra aded tarîkî ile olan mâ'nâ ile Zeyd'e dahî vâhid denilür nev'ide müşâkili bile var iken. Tevhîd ise nefyi şirkten i'barettir. Pes şâbit oldu ki Allah Te'âlâ'ya vâhid demek şerikten münezzeḥ dimekdir. Ve Allah Te'âlâ doğurmaḡtan ve doğrulmaḡtan münezzeḥdür. Ve O'na bir aḡad mûmâşil olmaz ve O'na eşyadan bir şey¹⁰¹ müşâbih olmaz. Ve kendi dahî eşyadan bir şey'e müşâbih olmaz. Ve esmâsıyla ve şîfât-ı zâtiyye ve fi'liyyesiyle menûd olmadan zâil olmadı ve olmaz. Şîfât-ı zâtiyyesi ve fi'liyyesi Evvelîdir, [ezelîdir]¹⁰² ebedîdir, sonradan olma değildir.

3.2.3. [Zatî ve Fiilî Sıfatlar ve Taallukları]

اما الذاتيه والحيوة والقدرة والعلم والكلام والسمع والبصر والارادة واماالفعلية فلتخليق والترزيق والانشاء " والابداع والصنع وغير ذلك من صفات الفعل لم يزل ولايزال بصفاته و اسمائه لم يحدث له صفة ولا اسم لم يزل عالما بعلمه والعلم صفة في الازال¹⁰³ وقادر بقدرته والقدرة صفة في الازل وخالقا بتحليقة والتخليق صفة في الازل وفاعلا بفعله والفعل صفة في الازل والفاعل هوالله تعالى والفعل صفة في الازل والمفعول مخلوق وفعل الله غير مخلوق وصفاته في الازل غير محدثة ولا مخلوقة و من قال انها مخلوقة او محدثة او وقف او شك فيها فهو

¹⁰⁰ Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 6a.

¹⁰¹ Üsküdarî, Şerh-u Fıkh'l-ekber, vr. 6b.

¹⁰² Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 6b.

¹⁰³ Üsküdarî, Şerhu Fıkh'l-Ekber, vr. 7a.

"كافر بالله تعالى"

[Zatına ait isimler şunlardır: Hayat, Kudret, İlim, Kelam, Sem', Basar, İrade. Fiiline ait adları da şunlardır: Tahlik, Terzik, İnşa', İbda', Sun gibi fiile ait sıfatlar. O geçmişte de ve gelecekte de isimleri ve sıfatlarıyla bakidir. O'na ne bir isim ne de bir sıfat sonradan konulmuş değildir. Kendi ismiyle ezelden beri alimdir. İlim ezelden beri O'nun sıfatıdır. Kendi kudreti ile gücü her şeye yetendir. Kudret ezelde O'nun sıfatıdır. Kendi kelamıyla söyleyendir. Kelam ezelde O'nun sıfatıdır. Kendi yaratışıyla yaratandır. Bu yaratma ezelde O'nun sıfatıdır. Ne yaparsa kendi fiiliyle yapandır. Fiil ezelde O'nun sıfatıdır. Yapan bizzat Allah'tır. Yapma ezelde O'nun sıfatı olmakla yapılan mahluktur. Allah'ın yapması ise yaratılmış değildir. Bütün sıfatları ezeldedir; ne sonradan meydana gelmiştir, ne de onlar mahluk değildir. Kim onların yaratılmış ya da sonradan konulmuş olduğunu söylerse yahut bu hususta duraklarsa veya bunlar hakkında şüphe duyarsa Allah'ı inkar etmiş olur.]

Ya'nî, şifât-ı zâtiyye yedidür. Hayat, Kudret, 'İlim, Kelâm, Sem'i, Başar, İrâde. Amma hayat¹⁰⁴, şol şifât-ı ezeldir ki mevşûfta 'ilmin şihhatini iktida ider. Kudret, şol şifât-ı ezeliyyedir ki maqdûrâta te'alluğu i'ndinde te'sir ider. Ya'nî mevcûdât O'nun te'alluğu ile vücuda. [gelur]¹⁰⁵ 'İlim, şol şifât-ı ezeliyyedir ki mâ'lûmât O'nun te'alluğu indinde münkeşif olur. Kelâm, şol şifât-ı ezeliyyedir ki, Zât-ı Bâri ile kâim bir mâ'nâdır. Kur'an ile müsemmâ olan hurûftan mürekkebat[nazm]¹⁰⁶ O'na delâlet eyler. Sem'i, şol şifât-ı ezeliyyedir ki, mesmû'atâ ya'nî esvâta¹⁰⁷ te'alluğ ider. Cemî şavtleri Allah Te'âlâ onun ile işitir. Başar, şol şifât-ı zâtiyyedir ki, mubşirâta te'alluğ ider. Ya'nî Allah Te'âlâ onun ile mevcûdâtı görür. İrâde, şol şifât-ı zâtiyyedir ki fii'lden terk iden birini tercih ider. Ya'nî kudretin cemî-i mümkinâta tea'lluku a'le's-seviy olub iradeti tercih ider. Meşelâ Zeyd'i sâkin koyub A'mr'a hareket halk itmesi gibî. Amma şifât-ı fiiliyye bu zikr olunan şifât-ı zâtiyyenin ezelde te'alluğlarından ibarettir.¹⁰⁸ Tahlik gibî terzik gibî inşa ve ibda gibî. [Ve] dahî sunû gibî. Bunların gayrî, meşelâ ihyâ gibî inbât gibî inmâ gibî Allah Te'âlâ bu şifât-ı zâtiyye ve fii'liyye ile ezelde mevşûf olmadan zâi'l olmadı. Ve gelecekte

¹⁰⁴ Üsküdarî, Şerhu Fıkh'l-ekber, vr. 7b.

¹⁰⁵ Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 7b.

¹⁰⁶ Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 7b.

¹⁰⁷ Üsküdarî, Şerhu Fıkh'l-ekber, vr. 8a.

¹⁰⁸ Üsküdarî, Şerhu Fıkh'l-ekber, vr. 8b.

dahî žāi'1 olmaz. Kežalik esmāsıyla mevsūf olmadan žāi'1 olmadı ve olmaz. Onun için bir sıfat ve bir isim sonradan hāsıl olmaz. Ezelde ā'limdir. 'İlim, sıfat-ı ezeliyyesidir ki ve ezelde kādirdir.¹⁰⁹ Kudret sıfat-ı ezeliyyesidir ve ezelde hālîktir. Taḥlîk sıfat-ı ezeliyyesidir ve ezelde fāildir. Fii'1 sıfat-ı ezeliyyesidir ki mef'ul maḥluktur. Bir kimse sıfāt-ı Bāriye sonradan değildir, ḥalk olmuştur dise yāḥut tevaḥkuf idüb ezeliyyetini bilmeyüb ve ḥukm itmese yāḥut ezeliyyetinde şek eylese ol kimse kāfir olur dediler. Lākin mā'lūm olsun ki her sıfatı bilmemek ile her sıfatda şek itmek ile kāfir olmaz. Belki ba'dısında olur.¹¹⁰ Meşelā ḥayat ve 'ilim vesai'r şubūtiyye-i žātiiyenin birinde şek itse, yā bilmese kāfir olur. Kezalike sıfāt-ı fii'liyye'nin ba'dısını bilmese, şek etse kāfir olur. Evvelki taḥlîktir, terzîktir. Aliyyu'l-Ḳārî¹¹¹ a'leyhi rahmetu'l Bārî böyle beyān ve a'yān eylemişdür.

3.2.4. [Kelâm-ı İlahi Olarak 'Kur'an']

والقران كلام الله تعالى في المصاحف مكتوب وفي القلوب محفوظ وعلى الالسن مقروء وعلى النبي منزل ولفظنا بالقران مخلوق وكتابتنا له مخلوق و قراءتنا له مخلوق والقران غير مخلوق وما ذكره الله تعالى في القران عن موسى وغيره من الانبياء و عن فرعون و عن ابليس فان ذلك كله كلام الله تعالى و كلام الله غير مخلوق و كلام موسى و غيره من المخلوقين مخلوق والقران كلام الله لا كلامهم.”

[Kur'an Allah Teâlâ'nın kelimadır. Mushaflarda yazılı, gönüllerde saklıdır, dillerde okunandır. Pergamberimiz'e indirilmiştir. Kur'an'ı ağzımızla telaffuz edişimiz mahluktur. O'nu okuyuşumuz mahluktur. Kur'an ise mahluk değildir. Allah Teâlâ'nın Musa ve diğer peygamberler aleyhimüsselamdan, Firavun'dan, şeytandan hikaye suretiyle zikir ve beyan buyurduğu şeylerin kâffesi onlardan haber verme kabilinden Allah Teâlâ 'nın kelimadır. Allah Teâlâ'nın kelamı mahluk değildir. Mahluktan olan Musa'nın ve diğerlerinin sözü ise mahluktur. Allah'ın kelamı olan Kur'an; O kadimdir, onların kelamı değildir.]

Ya'nî, Ḳur'an Allah Te'âlâ'nın kelâmıdır. Muşaflarda yazılmıştır. Ḳalblerde ḥıfz

¹⁰⁹ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 9a.

¹¹⁰ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 9b.

¹¹¹ Asıl adı Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Kari olup, eserinin tam adı *Minahu'r-Ravzi'l-Ezher fi şerhi Fıkhul'Ekber*'dir. İstanbul Matbaa-i Osmaniye'de 1304/1886'da basılmıştır. *el-Fıkhul'ekber*'in çok tanınan şerhlerinden biridir. Bkz. Ebü'l-Hasan Ali el-Kari, *Minahu'r-Ravzi'l-Ezher fi şerhi Fıkhul'ekber*; (trc. Yunus Vehbi Yavuz), İstanbul, Çağrı Yayınları,1979, s. 485.

olunmuşdur. Ve dillerde okunmuşdur. Ve nebimiz Muhamed a'leyhisselâmın üzerine inzâl olunmuşdur. Bizim Qur'an'da lisanımızdan sâdır olan¹¹² lafzımız ma'luğdur. Ve daḥî Qur'an'ı kitâbet itmemiz ve kıraa't itmemiz ma'luğtur. Zirâ ma'luğtan sâdır olan şeyler hep **ma'luğdur. Qur'an ma'luğ değildir.**¹¹³ Zirâ Allah Te'âlâ'nın kelâm-ı nefsisidir. Kendi zâtıyla kai'm bir mânadır. Qur'an-ı azîmuşşanda enbiyâdan ve ğayrından hikaye tarîki ile zîkr olunan kelâmlar Qur'an'dır. Enbiyâ'nın ve ğayrilerin kelâmı değildir.**[Kur'an]**¹¹⁴ Ma'luğ değildir. Onların kelâmı ma'luğtur.

3.2.5. [Kur'an'ın Mahluk Olup Olmadığı Meselesi]

وسمع موسى كلام الله تعالى كما في قوله كلم الله موسى تكليما وقد كان الله متكلمًا ولم يكن كلم موسى عليه السلام¹¹⁵،
قد كان الله حالقا في الازل ولم يخلق الخلق فلما كلام الله موسى كلمه بكلامه الذي هو له في الازل و صفاته كلها
بخلاف صفات المخلوقين يعلم لا كعلمنا و يقدر لا كقدرتنا ويرى لا كرؤيتنا و يتكلم لا كلامنا ويسمع لا كسمعنا نحن
” . نتكلم بالا لات والحروف والله تعالى يتكلم بلا الة ولا حروف والحروف مخلوقة و كلام الله تعالى غير مخلوق

[Musa aleyhisselam Allah'ın kelamını işitmiştir. Nitekim Allah Nisa Suresi 164. ayette “Allah Musa ile konuştu” buyurmuştur. Allah Musa aleyhisselam ile konuşmadan evvel de konuşandı. Allah Teâlâ ezelde yaratıcı idi. Allah, Musa'ya hitap ettiğinde, ezelde sıfatı olan kelâmı ile konuştu. O'nun sıfatlarının hepsi, mahlûkların sıfatlarından başkadır. O bilir, fakat bizim bildiğimiz gibi değil. O kadirdir, fakat bizim gücümüzün yettiği gibi değil. O görür, fakat bizim görmemiz gibi değil. O işitir, fakat bizim işittiğimiz gibi değil. O konuşur, fakat bizim konuşmamız gibi değil. Biz uzuvlar ve harflerle konuşuruz. Oysaki Allah, uzumsuz ve harfsiz konuşur. Harfler mahlûktur, fakat Allah'ın kelâmı mahlûk değildir.]

Ya'nî Musa¹¹⁶ a'leyhisselâm Allah Te'âlâ'nın kelâm-ı ezeliyyesine dâl olân kelâmı işitti. Nitekim Allah Te'âlâ Qur'an-ı A'zîm'de hikâye eyledi. Ve Allah Te'âlâ Musa a'leyhisselâma tekellüm eylemezden mu'addem mütekellimdir. Ya'nî ezelde kelâm sıfatıyla muttasıfdur. Ve Allah Te'âlâ ezelde ḥâlîğdur. Daḥî ma'luğattan birisi vücuda

¹¹²Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 10b.

¹¹³ Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 10b.

¹¹⁴ Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 11a.

¹¹⁵ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 11a.

¹¹⁶Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 11b.

gelmeden, zirā halk itmenin mā'nāsı Kudret sıfatıdır. Bir şey'in vücuduna te'alluk itmektir. Allah Te'ālā'nın her mevcūdātın evkāt-ı maḥsūsada vücudlarına ezelde kudreti te'alluk itmişdir. Vaқта ki Allah Te'ālā Musa a'leyhisselāma tekellüm eyledi yine kelām-ı nefsiyyesinin maḍmūnī ile tekellüm eyledi. Şol kelimāt ki Musa a'leyhisselām şeceret-i' mübāreked-i' meşhūradan işitti, ḥādīşedir ve maḥlūkadur. Zirā ol kelimāt ki bizlerin lisānında olan elfāz-ı Kur'anıyye gibī kelām-ı nefsiyyeye delālet iderler. Allah Te'ālā'nın žāt-ı şerifiyle kā'im olan kelām-ı nefsi mānādır, lafız değıldir. Onu işitmek mutaşavver değıldür. Böyle ki havada bir şavt halk idüb onu ḥazreti Musa'ya¹¹⁷ kuş ettirdi. Ebū Mansūr-i Mātūrīdī¹¹⁸ ḥadretlerī böyle buyurdular. Ve daḥī Allah Te'ālā'nın sıfatları maḥlūkların sıfatları gibī değıldür. Ve daḥī Allah Te'ālā bilir, lākin bizim bilmemiz gibī değıldür. Zirā bizler ālet ile bilürüz. Ve žihnimizde şuretler ḥuşuliyle bilürüz. Allah Te'ālā bilā ālet cem' -i eşyāyı, külliyatı ve cüz' iyyatı, gizliyi ve eşkāri i'lm-i žātı ezelisi ile bilür. Bizler gibī ' ilim sonradan olma değıldür. Ve daḥī Allah Te'ālā her mümkināta kādirdir. Bizim kudretimiz ya'nī bizim kesbimiz gibī değıldür. Zirā Allah Te'ālā'nın kudreti kadīmdir. Sonradan olma değıldür. Ve ālet ile değıldür. Ve bir kimsenin müşareketiyle değıldür. Bizler ise her şey'in kesb eylemek elimizden gelmez. **[Elimizden]**¹¹⁹ Gelen daḥī ālet ile ve ğayrının yardım eylemesiyledir ve daḥī Allah Te'ālā görür ve işidür. Lākin görmesi ve işitmesi bizim görmemiz ve işitmemiz gibī değıldür. Zirā bizim işitmemiz kulāk iledür. Ve görmemiz göz iledür. Allah Te'ālā kulākdan ve gözden münezzehdir.¹²⁰ Ve bizim görmemiz ve işitmemiz sonradan vücudā gelmedür. Allah Te'ālā'nın ezeliidir. İbtidāsı yoktur. Gerçi mesmū'āt ve mer' iyyāt ḥādīştir. Lākin sem' ve başar kadīmdir. Ve daḥī Allah Te'ālā söyler, lākin bizim söylememiz gibī değıldür. Zirā biz lisānla ve boğazla ve şefu ile ve dişler ile ve ḥurūf ile söyleriz. Allah Te'ālā söylemesinde bir şey'e muḥtaç değıldür. Bi lā ālet ve lā ḥurūfin tekellüm ider. Ḥurūf maḥlūktur. Allah Te'ālā'nın kelāmı maḥlūk değıldür.

¹¹⁷Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 12b.

¹¹⁸Ebū Mansūr Muhammed b. Muhammed b. Mahmūd el-Mātūrīdī es-Semerkindī (ö. 333/944), Mātūrīdiyye mezhebinin kurucusu, müfessir ve fākih. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şükrü Özen-Bekir Topaloğlu, "Mātūrīdī", *DİA*, 2003, XXVIII, s. 146-157.

¹¹⁹Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 13a.

¹²⁰Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 13b.

3.2.6. [Allah'ın Her Türlü Havâdisten Tenzihî]

“ و هو شئ لا كالأشياء ومعنى الشئ الثابت بلا جسم ولا جوهر ولا عرض ولا حد له ولا ضد له ولا ند ولا مثل له يد ووجه ونفس كما ذكر الله في القرآن فهي له صفات بلا كيف ولا يقال إن يده قدرته أو نعمته لأن فيه إبطال الصفة و هو قول أهل القدر والاعتزال ولكن يده صفة بلا كيف ”

[Allah bir şey (varlık)'dir, fakat diğer şeyler gibi değildir. O'nun varlığı cisim, cevher, araz değildir. O, had, zıd, eş ve ortakdan uzaktır. O'nun Kur'ân'da zikrettiği gibi eli, yüzü ve nefsi vardır. Allah'ın Kur'ân'da zikrettiği gibi el, yüz ve nefis gibi şeyler, keyfiyetsiz sıfatlardır. O'nun eli, kudreti veya nimetidir denilemez. Zîra bu takdirde sıfat iptal edilmiş olur. Bu, Kaderiyye ve Mutezile'nin görüşüdür. O'nun elinin, keyfiyetsiz sıfat olması gibi, gazabı ve rızası da keyfiyetsiz sıfatlarından iki sıfattır.]

Yanî Allah Teâlâ bir şeydür ki bir gayrî şeye' benzemez. Bu makâm şîfât-ı selbiyyeye şuru' makamıdır. Allah Teâlâ bir şeye' benzemez dimenin mânâsı cisimsiz ve cevhersiz ve a'rağsız şâbitdür dimekdür. Zirâ cisim¹²¹ aczden mürekkeb olduğundan bir mekâna muhtâçtır. Ve ihtiyâç [ise] imkân ve hüdûs a'lâmetidir. Cevherden murâd şol mevcûd-i mümkündür ki kendi zâtı ile kâi'mdir. A'rağdan murad şol mevcudi mümkündür. Kendi zâtıyla kâi'm olmayub bir maħalle muhtâç olur. Hâreket gibî, sükun gibî [beyaz gibi]¹²² ve sevda gibî. Allah Teâlâ vâcibu'l-vücuddur. Yanî zât-ı şerifi mevcûd-u muḥlaḥtan[ya vücud-u muḥlaḥtan]¹²³ ferd olmağlığını iḳtîda eyler. Mekandan[imkandan]¹²⁴ münezzehtir. Mekandan[imkandan] murâd, vücudla a'dem-u zâta nispetle beraber olmağtır. Bizim vücudlarımız gibî değıldür. Ve daħî Allah Teâlâ'nın ḥaddi yoğtur. Yanî nihayetsizdir.[Nihayetten]¹²⁵ Münezzehdür. Zirâ nihâye ecsam şîfatındandır. Ve daħî Allah Teâlâ ḥiddan münezzehtir. Yanî kendine bir mumâni' ve munâzi' yoğtur. Ve daħî Allah Teâlâ'nın mişli yoğtur. Ve daħî Allah Teâlâ'nın Ḳur'an'da mezkûr bir alây şîfatları vârdır ki onların keyfiyeti mâ'lûm değıldür. Hemen onların aşlına i'tiḳâd idüb keyfiyetini kendi bilür demek gerekdür. Meşelâ 'yed' gibî¹²⁶ ve 'vech' gibî ve 'nefs' gibi.

¹²¹Üsküdarî, Şerhu Fıkh'l-ekber, vr. 14b.

¹²² Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 14b.

¹²³ Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 14b.

¹²⁴ Gazi Hüsrev Kütüphanesindeki nüshada 'Mekan' kelimesi yerine 'İmkan' kelimesi kullanılmıştır. Bkz. Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 14b.

¹²⁵ Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 14b.

¹²⁶Üsküdarî, Şerh-u Fıkh'l-ekber, vr. 15b.

Bunların her biri Allah Teālā'nın zātıyla kai'm bir mānādan i'bārettir ki keyfiyeti mā'lūm değildir. Bu zikr olunan selef mezhebī¹²⁷dir. Ammā halef mezhebī budur ki yedden murād kudrettir, ni'mettir. Hādreti İmam raḥmetullahi a'leyh bundan nehy eyledi. Zirā bunda ba'dı şifāt ibtāl vardır. Zirā Allah Teālā yed zikr eyledi. Onun yerine kudret ya da nīmet zikr eylemedi. zāhir budur ki bunlar ile kudretten ve ni'metten gayrı bir şifāt murād ider ki onun keyfiyetini kendī bilür. Bizlere vācib olan yed bir şifattır. Ve gaḍab ve rıḍa keyfiyeti mā'lūm bir şifāt değildir dimekdir. Şifāt-ı ibtāl cāiz değildir. Zirā Ehli Kader ve i'tizal kavlidir. Allah Teālā hıfz eyleye.

3.2.7. [Allah'ın Sıfatlarının Taallukları]

خلق الله تعالى الاشياء لا من شئ وكان الله عالما في الازل بالاشياء قبل كونها و هو الذى قدر الاشياء وفضاها " ولا يكون في الدنيا والاخرة شئ الا بمشيئته وعلمه وقضائه و قدره و كتبه في اللوح المحفوظ ولكن كتبه بالوصف لا صفاته بلا كيف يعلم الله تعالى المعدوم في حال عدمه معدوما ويعلم انه كيف بالحكم والقضاء والقدر والمشية¹²⁸ يكون اذا اوجده و يعلم الله موجود في حال وجوده موجودا و يعلم انه كيف يكون فناؤه ويعلم الله القائم في حال قيامه قائما واذا قعد فقد علمه قاعدا في حال قعوده من غير ان يتغير علمه او يحدث له علم ولكن التغير والاختلاف عند المخلوقين."

[Allah, eşyayı yoktan yarattı. Allah, eşyayı oluşundan önce, ezelde biliyordu. O, eşyayı takdir eden ve oluşturmaktadır. Allah'ın dilemesi, ilmi, kazası, takdiri ve Levh-i Mahfûz'daki yazısı olmadan, dünya ve âhirette hiçbir şey vaki olmaz. Ancak onun Levh-i Mahfûz'daki yazısı, hüküm olarak değil, vasıf olarak yazılıdır. Kaza, kader ve dilemek, O'nun nasıl olduğu bilinmeyen sıfatlarındandır. Allah, yok olanı yokluğu halinde yok olarak bilir, onu yarattığı zamanda nasıl olacağını bilir. Var olanı, varlığı halinde var olarak bilir, onu yok ettiğinde de yokluğunun nasıl olacağını bilir. Allah ayakta duranın ayakta duruş halini, oturduğu zaman da oturmuş halini bilir. Bütün bu durumlarda Allah'ın ilminde ne bir değişme, ne de sonradan olma bir şey hâsıl olmaz. Değişme ve ihtilâf, yaratılanlarda olur.]

Yanī Allah Teālā eşyayı ketm-i a'demden vücuda getürdī. Vücutları üzerine madde

¹²⁷İtikadî konularda Kur'an ve Sünnet'in lafzına bağlı olan ve te'vili kabul etmeyen ekol. Sonraki âlimler "ashâbü'l-hadîs" veya "selef-i sâlihîn" adıyla bahsetmişlerdir. Bkz. Sait Özervarlı, "Selefiyye", *DİA*, 2009, XXXVI, s. 399-402.

¹²⁸Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-Ekber*, vr. 16b.

ve heyulā sabk itmesi ve ol eşya vücuda gelmezden muqaddem ezelde Allah Teālā onları ā'limdir. Hālbuki Allah Teālā ol eşyayı ezelde taqdīr eyledi. Ve qaḍā eyledi. Ve daḥī dünya ve uqbāda taqdīr eyledi ve qaḍā eyledi. Ve daḥī dünya ve uqbāda bir şey vücuda gelmez, illa Allah Teālā'nın dilemesī ve bilmesiyle ve qaḍā eylemesiyle ve levḥ-i maḥfūzda yazmasıyla vücuda gelür. Lākin levḥ-i maḥfūza yazması vaśf iledür, hüküm ile değıldür. Yanī olsun diye emriyle değıldür, belki meşiyete muvāfiq gelecekte vücūda gelür diye [yazmışdır. Zirā eşyaya vücuda gelmesin diye]¹²⁹ emr eylese emr-i tekvīnī teḥallufu mumteni' olup ol vaḳitte cemī-i eşya mevcūd olmaḳ lāzım gelür.¹³⁰ İmdī mā'lūm oldu ki levḥ-i maḥfūzda şöyle ve şöyle ola ḥaḳdur deyu yazılmışdır. Ve daḥī Allah Teālā'nın meşiyeti yanī dilemesi bir şıfat-ı ezeliyyesidur ki keyfiyyeti mā'lūm değıldür. Keḗalik taqdīr ve qaḍā şol şıfat-ı ezeliyyesidir ki keyfiyetleri mā'lūm değıldür. Ve daḥī Allah Teālā bir şeyi vücuda gelmeden onu vücuda gelmiş bilür. Ve daḥī vücuda gelse ne ḥāl ve ne keyfiyyet üzere olacaḳdur. Onu daḥī bilür. Ve daḥī [Allah Teālā vücuda gelmiş şeyi]¹³¹ vücuda gelmese şeyi mevcūd iken[mevcūd]¹³² bilür. Ve ne keyfiyyet ile ol şey fenā bulur. Onu daḥī bilür. Ve daḥī Allah Teālā kāi'm olan şeyi ḥālī kıyāmında kāi'm bilür. Hāl ḳuū'dunda onu kāi'd bilür. Asla ilmīne teḡayyur gelmez. Yahut bir ḡayr-ı i'lm ḥāsıl olmaz. Bizim i'lmimiz gibī değıldür. Teḡayyur ve iḥtilāf maḥlūḳundadır. Allah Teālā'nın ḗātı ve şıfatı teḡayyurdan münezzehtir.

3.2.8. [Allah'ın İnsanı Fitrat-ı Selīme ile Yaratması Ve İnsanın Kendi İradesi ile Yönünü Tayin Etmesi]

“خلق الله تعالى الخلق سليما من الكفر و الايمان ثم خاطبهم و امرهم و نهىهم فكفر من كفر بفعله و انكاره و جوده و امن من امن بفعله و اقراره و تصديقه بتوفيق الله تعالى اياه و نصرته له اخرج الله تعالى بخذلان الله تعالى اياه¹³³ ذنرتية ادم عليه السلام من صلبه فجعلهم عقلاء فخطبهم و امرهم و نهاهم فاقروا له بالربوبية و كان ذلك منهم ايمانا فهم يولدون على تلك الفطرة من كفر بعد ذلك فقد بدل و غير و من امن و صدق ثبت عليه و دوام و لم يحبر احدا من خلقه على الكفر و على الايمان و لا خلقهم مؤمنا و لا كافرا و لكن خلقهم اشخاصا و الايمان و الكفر فعل العباد

¹²⁹ Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 16b.

¹³⁰ Üsküdarî, Şerhu Fıkh'l-ekber, vr. 17b.

¹³¹ Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 17a.

¹³² Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 17a.

¹³³ Üsküdarî, Şerhu Fıkh'l-ekber, vr. 18b.

[Allah insanları küfür ve îmandan hâli olarak yaratmış, sonra onlara hitap ederek emretmiş ve nehyetmiştir. Kâfir olan; kendi fiili, hakkı inkâr ve reddetmesi ve Allah'ın yardımını kesmesiyle küfre sapmıştır. İman eden de kendi fiili, ikrarı, tasdiki ve Allah'ın muvaffakiyet ve yardımı ile îman etmişti. Allah Âdem'in neslini, sulbünden insan şeklinde çıkarmış, onlara akıl vermiş, hitap etmiş, îmanı emredip, küfrü yasaklamıştır. Onlar da onun Rabb olduğunu ikrar etmişlerdir. Bu, onların îmanıdır. İşte onlar bu fitrat üzerine doğarlar. Bundan sonra küfre sapan bu fitratı değiştirip bozmuş olur. İman ve tasdik eden de fitratında sebat ve devam göstermiş olur. Allah, kullarının hiç birini îman veya küfre zorlamamış, onları mü'min veya kâfir olarak yaratmamıştır. Fakat onları şahıslar olarak yaratmıştır. İman ve küfür kulların fiilleridir.]

Ya'nî Allah Teâlâ maḥlûkâtı küfürden ve imândan mücerred ḥalk eyledi. Şonra onlara ḥitâp eyledi ve ba'dı şey ile emr, ba'dı şeyden nehy eyledi. Kafir olân kendi fi'ilîyle ve inkar ile ḥiẓlân-ı ilâhîye düşüp kâfir oldu. Mü'min olân kendi fi'ilîyle ikrâr ve tasdik ile tevfiḳ-ı Bârî'ye ve nusret-i Rabbâniyeye satâşub mü'min oldu. Ḥiẓlândan murâd a'bdi rıdâ-ı şerifine muvâfiḳ olân şeyi tevfiḳ itmемendir. Ve esbabın müheyyâ itmемendir, tevfiḳ itmемdür. Tевfiḳ onun dıddıdur, tevfiḳ lütfu fazlıdır.¹³⁴ Ḥiẓlân a'dlîdir. Ḥaḍreti İmâm daḥî bundan şonra beyân ider. Allah Teâlâ Adem peygamber a'leyhisselâmin sulbinden, ya'nî metin-i zahrîden ibtida' çıkarup yevm-i mişâk da onların zâtları üzerine kendilerini işhâd eyledüğü heyette onlara ḥitâb eyledi. Ya'nî 'elestu bi rabbikum' dedi. Ve onlara imânla emr eyledi ve küfürden nehy eyledi. Onlar daḥî Allah Teâlâ'nın rubûbiyyetini ikrâr idüb 'belâ' dediler. Onların bu ikrârı imân ve tasdik oldu. Pes cemî'-i ḥalk anasının rahminden dünyâya geldüğünde¹³⁵ bu fitrat ve ḥilkât üzere gelür. Buna imân-ı ḥalk dirler. Bir kimse bu imân-ı ḥalkı ile mü'min olduktan şonra kendi kesbî ihtiyârıyla kâfir olsa ol kimse imân-ı ḥalkı **[tebdîl ve teğayyur itmiş olur ve şol kimse ki ihtiyat ve kesb ile mü'min olsa ol kimse imân-ı ḥalk]**¹³⁶ üzere sâbit ve müstemir oldu ve daḥî Allah Teâlâ bir kimse küfür üzerine yâḥut imân üzerine cebr eylemedi, belki bir alây eşḥâs oldukları ḥalde ḥalk eyledi. Ya'nî imâna ve küfre kâbiliyetleri olduğu ḥalde ḥalk eyledi. Şonra dileyen ihtiyârı ve keşbiyle **[mü'min oldu ve dileyen kendi ihtiyâr**

¹³⁴Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 19b.

¹³⁵Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 20a.

¹³⁶Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 19b.

ve keşbiyle]¹³⁷ kâfir oldu. Neū'žubillah pes imān¹³⁸ ve küfrü a'bdin kendi ihtiyarı ve keşbiyle olān efālinden bir fii'ldir

3.2.9. [Allah'ın İlminin Bütün Ma'lûmata Taalluk Etmesi]

" يعلم الله تعالى من يكفر في حال كفره كافرًا فإذا امن من بعد ذلك علمه مؤمنا في حال ايمانه واحبه من غير ان يتغير علمه وصفاته وجميع افعال العباد من الحركة والسكون كسبهم على الحركة و السكون كسبهم على الحقيقة والله تعالى خالقها وهي كلها بمشيئته وعلمه وقضائره والطاعات كلها ماكانت واجبة بامر الله تعالى و بمحبته وبرضائه وعلمه ومشيئته و قضائه وتقديره والمعاصي كلها بعلمه وقضائه و تقديره ومشيئته ولا برضائه ولا بامرهم

[Allah, küfre sapanı, küfrü esnasında kâfir olarak bilir. O kimse daha sonra iman ederse, imanı halinde mü'min olarak bilir, ilmi ve sıfatı değişmeksizin onu sever. Kulların hareket ve sükûn gibi bütün fiilleri hakikaten kendi kesbleri (kazançları)'dir. Onların yaratıcısı ise Yüce Allah'tır. Onların hepsi Allah'ın dilemesi, ilmi, hükmü ve kaderi ile olur. Taatların hepsi, Allah'ın emri, muhabbeti, rızası, ilmi, dilemesi, kazası ve takdiri ile vacip kılınmıştır. Masiyetlerin hepsi de Allah'ın ilmi, kazası, takdiri ve dilemesi ile olmakla beraber, rızası ve emri değildir.]

Ya'nī Allah Teālā şol kimseler ki kâfirdir, onları küfürleri hâlde küfür şıfatıyla muttasıf bilür. Vaқта ki onlardan birisi mü'min ola onu imān şıfatı ile muttasıf bilür daḥī ona muḥabbet ider. Aslā i'lmine ve şıfatına teğayyur gelmez. Ve daḥī kulların işleri hareket gibī sükûn gibī fī ḥaḳikati onların keşbīdir. Ya'nī irade-i cüz'iyelerini şarf idüp işledikleri¹³⁹ iştir, lākin ol işlerin ḥalığı ve müeşşiri Allah Teālā'dır. Mū'tezile¹⁴⁰ dedikleri gibī a'bd-i Ḥalığı değildir. Ve daḥī ef'ālī i'bād ki cümlesi Allah Teālā teā'leytunun dilemesi ile ve bilmesi ile ve қаdā itmesiyle ve taқdīr itmesiyle ve daḥī i'bādetin ve taātın cümlesi Allah Teālā'nın emriyle ve muḥabbetiyle ve rıdāsıyla ve i'lmiyle **[dilemesiyle]**¹⁴¹ ve қаdāsıyla ve taқdīr itmessiyledür. Ve daḥī māsiyetleri Allah Teāleytunun i'lmiyle ve қаdāsıyla ve taқdīriyledür. Lākin muḥabbetiyle ve rıdāsıyla ve emriyle değildir.

¹³⁷ Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 19b.

¹³⁸ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 20b.

¹³⁹ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 21b.

¹⁴⁰ İtikadî meselelerin yorumunda akla ve iradeye öncelik veren kelām mezhebi. Bkz. İlyas Çelebi, "Mu'tezile", *DİA*, XXXI, 2006, s. 391-401.

¹⁴¹ Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 20b.

3.2.10. [Ehl-i Sünnet'in Temel İlkeleri]

والانبياء كلهم منزهون عن الصغائر والكبائر والكفر والقبايح وقد كانت منهم ذلات وخطايا ومحمد صلى الله عليه و سلم حبيبه وعبد ورسوله ونبيه وصفيه ومنقيه ولم يعبد الصنم ولم يشرك بالله طرفة عن قط و لم يرتكب صغيرة ولا كبيرة قط افضل الناس بعد رسول الله ص ابوبكر الصديق ثم عمر بن الخطاب الفاروق ثم عثمان بن عفان ذي النورين ثم على بن ابى طالب رضوان الله تعالى عليهم اجمعين غابر بن على الحق و مع الحق نتولى هم جميعا ولا¹⁴² ننذكر احد من اصحاب رسول ص الا بخير

[Peygamberlerin hepsi de (salât ve selâm olsun) küçük, büyük günah, küfür ve çirkin hallerden münezzehtir. Fakat onların sürçme ve hataları vâki olmuştur. Hz. Muhammed, Allah'ın sevgili kulu, resulü, nebisi, seçilmiş tertemiz kuludur. O hiç bir zaman puta tapmamış, göz açıp kapayacak bir an bile Allah'a ortak koşmamıştır. O, küçük büyük hiç bir günah işlememiştir. Peygamberlerden sonra insanların en faziletlisi, EbûBekr es-Sıddîk, sonra Ömer el-Fârûk, sonra Osman b. Affân Zû'n-Nûreyn, daha sonra Aliyyu'l-Murtaza'dır. Allah hepsinden razı olsun.]

Ya'nî enbiyâ a'leyhimusselâmın cümlesi seğâirden ve kebâirden ve küfür ve kabâihden münezzehtir. Ma'sümlardır. Nübüvvetten evvel ve sonra mezhebi esah budur kebîrenin tâ'rîfinde ulemâ ihtilaf eylediler. Ba'dıları dediler ki: kebîre ol günahdır ki ona had muķârîn ola ve ba'dıları dediler ki kebîre ol günahdır ki ona yâ had yâ la'net yâ¹⁴³ va'd-i muķârîn ola. Ashâb-ı Şafîî'den olan Rûyânî¹⁴⁴'den nakl olundu ki kebâir dedikleri günahlar bi ğayr-ı haķ katl-i nefsidir ve zinâdır ve livâţadır ve şurb-ı hamırdır ve sirķattır ve ğaşb-ı tarîķ ile mal ahz itmekdür ve sövmektir ve her sekir vîren şey' içmekdür. Bunların mülhikâti şehâdet-i zür ile ekl-i ribâ ve özürsüz ramadân şavmî bozmaķ ve yalân yere yemin itmek ve şılâ-i' rahmî itmemek ve vâlideye âsi olmaķ ve cenk vaķtinde¹⁴⁵ firar itmek ve mâl-ı yetimî ekl itmek ve dahî keyilde vezinde hîyanet itmek ve şalâtı vaķtı üzerine özürsüz taķdîm itmek ve bir müslimi bi lâ haķ darp itmek ve Nebî a'leyhisselâm üzerine kizb itmek ve saķâbeyeye sebbetmek ve şehâdeti [ketm]¹⁴⁶ itmek özürsüz ve rüşvet almaķ ve ricâli nisa beyninde a'davetin ve şulţanın i'ndinde siâyet

¹⁴²Üsküdarî, Şerhu Fıkh'l-ekber, vr. 22b.

¹⁴³ Üsküdarî, Şerhu Fıkh'l-ekber, vr. 23a.

¹⁴⁴ Abdulvahid b. İsmail b. Ahmed b. Muhammed yani el-imam'ul-Celil Ebu'l-Mehasin er-Ruyânî

¹⁴⁵Üsküdarî, Şerhu Fıkh'l-ekber, vr. 23b.

¹⁴⁶ Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 22b.

itmek ve zekevâtı men' itmek ve kudreti var iken emr-i ma'rûf ve nehy-i münker terk etmek ve Kur'anı a'zimuşşanı önce öğrenip sonra unutmak ve hayvanı nâr ile yakmak ve a'vret bi lâ sebep zevcinden imtina' itmek ve daḥî Allah Teâlâ'nın rahmetinden nâ ümid olmak ve azâbından emin olmak ve ehli i'lme ḥamele-i Kur'an'a iḥanet [itmek]¹⁴⁷ ve zevcesine zıḥar itmek ve ḥinzır eti yimek. Bunlardan mâ'adasi sağıredir. Bundan sonra mâ'lûm olsun ki enbiya' a'leyhisselâmın adedi bir ḳavilde yüzyirmidörtbin ve bir ḳavilde ikiyüzyirmidörtbindir. Evlâ olân bir a'ded üzerine ḳasr itmeyüb evvelî Âdem¹⁴⁸ a'leyhisselâm ve ahiri Muḥammed a'leyhisselâm'dır dimekdür. Ve daḥî enbiyâ a'leyhisselâmın ba'dılarından ḫelleler sâdır olmuştur. Onlara nispet ile taḳsirat ve ḫatîât sâdır olmuştur. Yâ unutmak ḫariḳiyle yâḫut niyet ve a'zîmeti terk etmek ḫariḳiyle yâḫut ruḫsatı ihtiyar ḫariḳiyle. Nitekim Âdem Peygamber a'leyhisselâm menhî olân ṣeceret-i müṣaḫḫaşa ve mua'y yenedur ḫan idüb cins ṣecereden ekl eyledi. Şurrâḫdan ba'dıları der ki bu babda efdâl ve evlâ olân Ömer-i Nesefî tefsîrinde U'lema-i Semerḳandî'den¹⁴⁹ naḳl eylediğidir. Onlar derlermiş ki enbiya a'leyhisselâmdan sâdır olân zellât itlâḳ olunmaz. Zîra ezelle demek ḫenb ve gûnahtan bir nevî' dimektir. Belki vâcib olân demek gerektir. Fâdılı işlediler, efdâli terk eylediler. Ve illâ enbiya a'leyhisselâmdan ne seğair ve ne kebâir aşla sâdır olmaz. Lakin onların ḫaḳḳında evlâyı terk etmek vâcibi terk gibidir. Ona binâe'n Kur'an'da ḫelleden i'syân lafdî ile ta'bîr buyurdu ve daḥî bizim resûlümüz¹⁵⁰ Muḥammed a'leyhissalâtu vesselâm ḫadretleri Allah Teâlâ'nın ḫabîbîdir ve ḳuludur ve ḫarafî mânevisinden irsâl eylediği resûlüdür. Kendinden [Allah'tan] olân şeria'tları onun şeria'tı nâsihedir. Kendi şeria'tını ebede'l âbâd bâḳîdir ve cümleye mebûs'dur, ve ḫatem-u'l enbiyâdır. Babasının ismi A'bdullah'dır. Bunun daḥî babasının ismi A'bdulmuḫtalib'dir. Onun daḥî babasının ismi Haşim'dir. Onun daḥî babasının ismi¹⁵¹ A'bdulmenâf'dır. Onun daḥî babasının ismi Ḳūsay'dır. Onun daḥî babasının ismi Kilâb'dır. Onun Merre'dir. Onun daḥî Ke'tb'dir. Onun daḥî Levî'dir. Onun daḥî Gâlib'dir. Onun daḥî Şîhr'dır. Onun daḥî Mâlik'tir. Onun daḥî Naḫr'dır. Onun daḥî Kinâne'dir. Onun daḥî Ḥuzeyme'dir. Onun daḥî Muḫrike'dir. Onun daḥî İlyâs'tır. Onun daḥî Muḫrib'dir. Onun daḥî Nizâr'dır. Onun daḥî Mâde'dir. Onun daḥî A'dnân'dır. Resûlullah şallallâhu

¹⁴⁷ Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 22b.

¹⁴⁸ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 24b.

¹⁴⁹ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 25a.

¹⁵⁰ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 25b.

¹⁵¹ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 26a.

a'leyhi vesellem¹⁵² hadretlerinin nesebi şeriflerinden bu kadar u'lemādan bir aḥad ihtilaf itmemiştir. Ve daḥī resūlullah(şav) Allah-u Teālā'nın Muştafa'sıdır. Ya'nī envā-ı ikrāmāt ve esnāf-ı mekāmāt-ı dünyeviyye ve uhreviyye ile maḥlūkāt arasından urundulenmiş ve ihtiyār olmuş bir kulīdur. Ve daḥī ol ā'bid-i Ḥudā-yı müteā'li, şanema ve ğayrıya i'bādet eylememiştir. Ve tārketu'l-a'ynde nübüvvetten evvel ve sonra aslā¹⁵³ şirk itmemiştir. Ve bir şaġira ve kebire irtikab itmemiştir. Ve daḥī Resulullāh'tan sonra nasın efdālī Ebu Bekr raḍiyallahu a'nh hadretleridir. Cāhiliyye zamanında ismi A'bdulkābe idi. Şonra Resulullāh (şav), A'bdullah ismiyle tesmiye eyledi. Babasının ismi Ebā Ḳuḥāfe'dir. Onun daḥī Osman'dır. Onun daḥī Ā'mr'dir. Onun daḥī Şād'dır. Onun daḥī Kā'b'dır. Onun daḥī Levī'dür. İmdi Murre'de¹⁵⁴ onların nesebi Resullullah (şav) hadretlerinin nesebi şerifine vāsil oldu. Ve daḥī Ebu Bekr hadretlerinin laḳabı şerifleri 'sıddıḳ'tır. Zirā Resullahtan ne ki işitti onu taşdıḳ eyledi. A'le'l-ḥuşuş ḥaber-i mi'rācı işidüp meks ve tereddüt etmeksizin taşdıḳ eyledi. Ve daḥī Ḥadreti Ebu Bekr'den sonra nasın efdālī Ḥadreti Ömer'dir. Babasının ismi Ḥaṭṭāb'dır. Onun daḥī Nufeyl'dir. Onun daḥī U'zza'dur.¹⁵⁵ Onun daḥī Dibāḥ'tır. Onun daḥī A'bdullah'tır. Onun daḥī Ḳavuṭ'dur. Onun daḥī Derrāc'dır. Onun daḥī Kā'b Ḳureşī'dir. İmdi Kā'b da Resulullah(şav) hadretlerinin nesebi şerifiyle cem' olurlar. Ve daḥī laḳabı şerifleri Fāruḳ'tur. Mübālaġa ile ḥaḳ ile bāṭıl beynini fark eyledüğinden ötürü. Ve daḥī ḥadreti Ömer'den sonra nāsın efdālī Ḥadreti Osman'dır. Onun daḥī Umeyye'dür. Onun daḥī A'bdulmenāf'dür. Onun daḥī Ḳuşay el-Ḳureşī' el-Emevī'dür.¹⁵⁶ Żūnnüreyn demekle mulaḳḳab'dür. Zirā Resulullah(şav) binti Ruḳiyye'yi ona tezvīc eyledi. Vaḳta ki Ruḳiyye vefāt eyledi Ümmü Gülsüm tezvīc eyledi. Vakta ki Ümmü Gülsüm daḥī vefāt eyledi. Resulullah(şav) buyurdu ki: Eger benim indimde bir kızım daha olsaydı onu daḥī Oşman'a tezvīc iderdim. Pes Nureyn'den murād ol şemsi ḍuḥā ve māh-i bedr liḳānın kerīmeleridür.¹⁵⁷ Ve daḥī Oşman'dan sonra nāsın efdālī ḥadreti A'li raḍiyallahu a'nhdur. Babası Ṭālib'dir. Resulullah(şav) hadretlerinin a'mmīsīdür. Ebū Ṭālib'in babası A'bdulmuṭṭalib'dir. Onun daḥī Hāşim'dir. Onun daḥī A'bdulmenaf'tır. Onun daḥī Ḳuşay el-Ḳureşī'dir. Murteḍā ile mulaḳḳabdır. Vechi

¹⁵²Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 26b.

¹⁵³Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 27a.

¹⁵⁴Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 27b.

¹⁵⁵Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 28a.

¹⁵⁶Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 28b.

¹⁵⁷Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 29a.

teğallubte zāhirdir. İbn-i A‘amm-ı Muştafa’dır.[**Damadı resulullahdır.**]¹⁵⁸ Hakkında Resulullah (şav) buyurdu ki, ‘Ene Medinetu'l-i‘lm ve A‘līyyun babuha’ ya‘nī ben ‘ilim şehriyim ve A‘lī ol şehrin¹⁵⁹ kapısıdır. Rıdvanullahi teālā a‘leyhim ecma‘in. Bunların cümlesi haq üzerine şābit ve daimdirler. Ve haq ile bile daimlerdir ve cümlesini bizler severiz. Aslā birine sebbitmiziz. Seb iden zālimlere adāvet ideriz. Ve aşhabdan birini zikr etmeyiz illā hayr ile zikr ideriz. Ve ta‘zīm ve ikrām ederiz.

3.2.11. [Büyük Günah İşleyeninin Durumu: ‘İrcâ’nın Reddi]

“ولانكفر مسلما من الذنوب وان كان كبيرة اذالم يستحلها ولا تزيل عنه اسم الايمان ونسميه مؤمنا حقيقتا ويجوز ان و المسح على الخفين سنة والتراويح في ليال شهر رمضان سنة والصلوة خلف كل بر يكون مؤمنا فاسقا غير كافر¹⁶⁰ وفاجر من المؤمنين جائزة ولانقول ان المؤمنين لا يضره الذنوب وانه لا يدخل النار ولانقول انه فيها وان كان فاسقا بعد ان يخرج من الدنيا مؤمنا ولا نقول ان حسناتنا مقبولة وسيئاتنا مغفورة كقول المرجئة ولكن نقول من عمل عملا مؤمنا فان الله تعالى لا يضيعها حسنة بجميع شرائطها خالية عن العيوب المفسده ولم يبطلها حتى يخرج من الدنيا¹⁶¹ بل يقبلها منه ويثبه عنها وما كان من السبببات دون الشرك والكفر ولم يتب عنها حتى مات مؤمنا فانه في مشية الله تعالى عفى عنه ولم يعذبه بالنار ابدا”

[Bir müslümanı, helâl saymaması şartıyla, büyük günahlardan birini işlemesi ile kâfir sayamayız. Bu durumdaki bir kimseden îman ismini kaldıramayız, ona gerçek anlamda mü‘min deriz. Bir mü‘minin kâfir olmamakla beraber günahkâr olması caizdir. Günahlar, mü‘mine zarar vermez demeyiz. Keza günah işleyen kimse Cehennem’e girmez de demeyiz. Dünyadan mü‘min olarak ayrılan kimse, fasık da olsa Cehennem’de ebedî kalacaktır, demeyiz. Mürcie’nin dediği gibi, iyiliklerimiz makbul, kötülüklerimiz de affedilmiştir, demeyiz. Fakat kim bütün şartlarına uygun, müfsit ayıplardan uzak amel işler ve onu küfür ve dinden dönme gibi şeylerle boşa çıkarmaz ve dünyadan mü‘min olarak ayrılırsa şüphesiz Allah onun amelini zayi etmez, bilakis kabul eder ve ondan dolayı sevap verir, deriz. Allah’a ortak koşmak ve küfür dışında, büyük ve küçük günah işleyen, fakat tevbe etmeden mü‘min olarak ölen kimsenin durumu Allah’ın dilemesine bağlıdır. Dilerse ona

¹⁵⁸ Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 27a.

¹⁵⁹ Üsküdarî, Şerhu Fıkh'l-ekber, vr. 29b.

¹⁶⁰ Üsküdarî, Şerhu Fıkh'l-ekber, vr. 30a.

¹⁶¹ Üsküdarî, Şerhu Fıkh'l-ekber, vr. 30b.

Cehennem’de azap eder, dilerse affeder ve hiç azaba uğratmaz.]

Yānī bir müslüman günahlardan bir günahı irtikābı sebebiyle kāfir dimeziz. Eđer ol günahı kebīre daħī olursa, lākin kebīreye ħelāldir der ise ol zaman kāfir olur. Emmā ħelāldür dimedikçe biz ona kāfir dimeziz ve ondan imān ismini izāle itmeziz ve onu mü’min-i ħaķiķi ile tesmiye ideriz.¹⁶² Mü’min fāsiķ olub kāfir olmamak caizdir ve daħī edin üzerine mesh itme Sünnet’tir. Ve daħī ramadān-ı şerīfin gecelerinde teraviħ Sünnet’tir. Ve daħī şāliħin ve fāsiķın ardında iķtida idüb namaz kılmak cāizdir. Ve daħī mü’mine günahları zarar virmez dimeziz. Ve mü’min nāra girmez dimeziz. Ve daħī mü’min nārdan ebede’l-ābād kalır dimeziz. Eđer ki fāsiķ ise de madem ki dünyadan aħirete imān ile çıķtıktan sonra ol kiři elbette [selāmete erişür. Bizim ħasenātımız]¹⁶³ maķbuldür.¹⁶⁴ Ve seyyiā’ timiz mağfurdur dimeziz. Mürcie’¹⁶⁵ dedikleri gibī. Ve lākin bir kimse şerāitiyle u’yüb ve mufsidātdan ħāliye ħasene işlese ve oni neū’zubillāh riddet ile veya u’cüb ile veya riyā ile ibtal eylemese ħattā mümin olduğu ħalde dünyadan çıksa Allah-u Teālā ol ħaseneyi zāyi eylemez, belki lütfuyla keremiyle kabul idüb onun üzerine řevāb ve Cennet virür dirüz. Ve daħī řol günahlar ki şirkten ve küfürden ħayıri ola şahibi onlardan tevbe itmeyüb¹⁶⁶ lākin mü’min olduğu ħalde aħirete intikal ide ol kimse Allah-u Teālā’nın meştetinde kalır. Dilerse a’zāb ider ve dilerse af ider, ona aslā a’zāb itmez.

3.2.12. [Olağanüstü Haller]

والرياء اذا وقع في عمل من اعمال فانه يبطل اجره وكذا العجب والايات للانبياء والكرامات للاولياء واما التي تكون لاعدائه مثل ابلس و فرعون و الدجال مमारوى في الاخبار انه كان ويكون لهم لانسميها ايات ولا كرامات¹⁶⁷ ولكن نسميها قضاء حاجاتهم وذلك لان الله تعالى يقضى حاجات اعدائه استدراجا لهم وعقوبة فيغترون به و يزدادون طغيانا وكفرا وذلك كله جائز ممكن

[Herhangi bir amele riya karıştığı zaman, o amelin ecrini yok eder. Keza ucüb (kendi amelini üstün görmek) de böyledir. Peygamberlerin mucizeleri ve velîlerin

¹⁶² Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 31a.

¹⁶³ Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 29a.

¹⁶⁴ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 31b.

¹⁶⁵ İslām’ın ilk dönemlerinde ortaya çıkıp ılımlı ve uzlaşmacı fikirleriyle tanınan itikadî ve siyasî fırka. Bkz. Sönmez Kutlu, “Mürcie”, *DİA*, 2006, XXXII, s. 41-45.

¹⁶⁶ Üsküdarî, *Şerh-u Fıkh'l-ekber*, vr. 32a.

¹⁶⁷ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 32b.

kerametleri haktır. Ancak, haberlerde belirtildiği üzere İblis, Firavun ve Deccal gibi Allah düşmanlarına ait olan, onların şimdiye kadar vukua geliş ve gelecek hallerine mucize de, keramet de demeyiz. Bu, onların hacetlerini yerine getirmedi. Zîra, Allah, düşmanlarının ihtiyaçlarını, onları derece derece cezaya çekmek ve sonunda cezalandırmak şeklinde yerine getirir. Onlar da buna aldanarak azgınlık ve küfürde haddi aşarlar. Bunların hepsi de caiz ve mümkündür.]

Ya'nî [riyā] bir a'melde vāqı' olsa ol a'melin şevābını ibtāl ider riyā dedikleri bir a'meli nās görsünler ve bana ihsān eylesinler deyu izhār itmekdür. Sumua' dedikleri, bir a'meli halk işitsinler deyu işlemektir. Kezālik u'cüb daḥī bir a'melde vāqı' ola, ol a'melin şevābını¹⁶⁸ ibtāl ider. U'cūbdan murād işlediği a'mele maḡrūr olmaqtır. Zevāl-i imān ve işlediği a'melin maḡbūl olmasından ḥavf itmemekdür. Neū'zubillāh. Ve daḥī āyātī ya'nī ādeta muḥālif olān şeyler ki mucizāttır. Enbiyā a'leyhisselamusselām için sâbittir. Ve daḥī kerāmet evliyauillāh için ḥaḡdur. Ve sâbittir. Emr-i ḥārık lilāde eḡer teḥaddīye, ya'nī da'va-yı risālete muḡārin olursa mu'cizedir. Ve eḡer da'vaya risālete muḡārin olmazsa kerāmettir. Eḡer ārif-i¹⁶⁹ billāh ve muttaḡi ve ṭāā't üzerine müdāvim seyvia'ttan muctenib kimseden sādır olursa ve eḡer böyle kimseden sādır olmayub cüz'ī şer'a muḥālif şey irtikāb iden kimseden sādır olursa istidrācdır. Ve daḥī şol a'meller ki Allah-u Teālā'nın düşmānlarından sādır olur Firavun'dan sādır olān ef'al gibī. Meşelā Nil'e emr eyledi ki fulān cānibe toḡri aka hemen ol cānibe revān olurdu ve daḥī köşke rākib olduḡu ḡalde su'ūd ve nuzūl murād¹⁷⁰ eylese feresīnin ayakları uzar idi. Murād ittiḡinde kısālırdı. Ve şeytāndan sādır olān ef'al gibī, meşelā yer dürülüb maḡribde ve meşrikte olān kimselere vesvese ilkā eylemesi gibī ve Benī Ādemin bedende ḡān ceryān itmesi gibī ve deccālden sādır olān ef'al gibī meşelā bir şahs hem ḡatl idüb hem ihyā eylemesi gibī. Nitekim ehādīs ve āşārda vārid oldu. Cümle bu ef'al ki ādete muḥālif şeylerdir, bu žikr olunān düşmanlardan¹⁷¹ sādır oldu ve olur. Biz ol ef'āle mu'cize ve kerāmet dimeziz lākin a'dānın ḡacetlerini ḡaza deriz. Zirā Allah-u Teālā -düşmanlarının ḡacetlerini kāza ider. Onlara dünyāda mekr virüb u'ḡbāda uḡubet eylemekden ötürü, zirā onların ḡacetlerini kāza eyledikçe onlar maḡrur olub i'syānlarını ve küfürlerini ziyāde iderler, Allah-u Teālā

¹⁶⁸ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 33a.

¹⁶⁹ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 33b.

¹⁷⁰ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 34a.

¹⁷¹ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 34b.

daḥī nār-ı ceḥenneme idḥāl ider. Bu zıkr olunan şeylerin cümlesinin vuku¹⁷² caizdir, ve şâbittir, ve aqlen mümkündür. Allah-u Teālâ'nın hikmetine menûtdur.

3.2.13. [Esmâ ve Ahkâm Konuları]

كان الله تعالى خالفا قبل ان يخلق ورازقا قبل ان يرزق والله تعالى يرى في الآخرة وبراء المؤمن و هم في الجنة“
باعين رؤسهم بلا تشبيه ولا كيفية ولا يكون بينه و بين خلقه مسافة والايمان هو الاقرار والتصديق والايمان اهل
السماء والارض لا يزيد ولا ينقص والمؤمن مستون في الايمان والتوحيد متواصلون في الاعمال والاسلام هو¹⁷³
التسليم والانقياد لامر الله تعالى فمن طريق اللغة فرق بين الايمان والاسلام ولكن لا يكون ايمان ولا اسلام بلا ايمان
”وهما كالظهر مع البطن“

[Yüce Allah, yaratmadan önce de yaratıcı, rızıklandırmadan önce de rızık verici idi. Allah, âhirette görülecektir. Mü'minler Allah'ı Cennet'te, aralarında bir mesafe olmaksızın, teşbihsiz ve keyfiyetsiz olarak baş gözleriyle göreceklendir. İman, dil ile ikrar, kalp ile tasdiktir. Gökte ve yerde bulunanların îmanı, îman edilmesi gereken şeyler yönünden artmaz ve eksilmez, fakat yakın ve tasdik yönünden artar ve eksilir. Mü'minler, îman ve tevhid hususunda birbirlerine müsavidirler. Fakat amel itibarıyla birbirlerinden farklıdır. İslâm, Allah'ın emirlerine teslim olmak ve itaat etmek demektir. Lügat itibarıyla iman ve islâm arasında fark vardır. Fakat islâmsız îman, îmansız da islâm olmaz. Onların ikisi de bir şeyin içi ve dışı gibidirler.]

Ya'nî Allah-u Teālâ ḥālķı vücūda getürüb ḥālķ şıfatını izhâr itmezden muḳaddem ezelde ḥālķ idi. Ya'nî ezelde ḳudret şıfatını mümkünâtın vücudlarına ta'lîķ eylemiştir. Lâkin gelecekte bir vaḳitle muḳayyed olmaḳla her biri vaḳtinde vücudâ gelür. Nitekim mâ-sebâķde beyân olundu. Keḳalik rızık¹⁷⁴ virmesi daḥī böyledir. Ve daḥī mü'minler Allah-u Teālâ'yı âhirette görür ve onlar daḥī başları göziyle bilâ keyfiyyetin ve lâ ciḥetin görürler. Ve daḥī bir şeye müşâbeḥetsiz ve daḥī Allah-u Teālâ'nın beyniyle onların beyninde bir mesafe yoktur. Zirâ Allah-u Teālâ mekândan münezzehtir. Ve'l ḥâsıl üzerimize vâcib olân ru'yetin aşlını i'tikâd idüb keyfiyyetini Allah-u Teālâ'nın i'lmine ḥavâle itmekdir. Ve daḥī

¹⁷² Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 35a.

¹⁷³ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 35b.

¹⁷⁴ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 36a.

imān mü'menubihleri lisān ile ikrār¹⁷⁵ kalb ile taşdıktır. Ve daḥī ehl-i semānın imānı ya'nī melāike ve cinlerin imānı ve daḥī ehl-i arḍın imānı ya'nī enbiyā ve evliyā vesai'r mü'minin, gerek ebrār gerek fuccār, cümlesinin imānı ziyāde ve noḳsān ḳabul itmez. Zirā imān dediğimiz taşdıḳı vācib olān şeyleri taşdıḳ ve ikrār eylemekdür. Asıl taşdıḳ ise ziyāde ve noḳsān ḳabul itmez. Eğer ki taşdıḳ ḳuvvet ve zā'f ḥasebiyle tefavut iderse de. Ve daḥī mü'minler aşl-ı imānda ve aşl-ı¹⁷⁶ tevḥīdde beraberlerdir. Birbirlerinden efdāl, a'māl ḥasebiyledir. Ve daḥī İslām zāhiren ve bāḥinen Allah-u Teālā'nın emrine teslīm ve inḳiyād itmektir. Luġat ḥasebiyle imān ile islām beyninde fark vardır. Zirā İslām luġatta muṭlak inḳiyād itmekdür. İmān ise ḳalbiyle taşdıḳ itmektir. Lākin i'tibār-ı şerīde imān İslāmsız ve İslām imānsız olmaz. Pes İslām ile imān arḳa ile ḳarn gibidir. Nitekim insān yalnız arḳa ile ve yalnız ḳarn ile¹⁷⁷ olmadığı gibī bunlar daḥī münferid oldukları ḥalde aşlā mu'teber olmaz.

3.2.14. [Din ve Şeriat Kavramları]

والدين اسم واقع على الايمان والاسلام والشرايع كلها تعرف الله حق معرفته كما وصف نفسه في كتابه بجميع صفاته و ليس يقدر احد ان يعبد الله تعالى حق عبادته كما هو اهل له ولكن يعبده بامر كما امر و يستوى المؤمن ويتفاوتون فيمادون الايمان و كلهم في المعرفة و اليقين والتوكل و المحبة والرضاء والخوف والرجاء والايمان¹⁷⁸ ويتفاوتون فيمادون الايمان و في ذلك كله الله تعالى متفضل على عباده عادل قد يعطى من الثواب اضعاف ما يستوجه العبد تفضلا منه وقد يعاقب على الذنب عدلا منه و قد يعفو فضلا منه

[Din ise; iman, islām ve şeriatlerin hepsine birden verilen isimdir. Biz, Yüce Allah'ı kendisini kitabında tavsif ettiği bütün sıfatlarıyla gerçek olarak biliriz. Hiçbir kimse Allah'a, O'nun şanına lâyıḳ şekilde ḥakkıyla ibâdet etmeye kadir değildir. Fakat insan ancak Allah'ın kitabında, Resulünün bildirdiği ölçüde Allah'a ibâdet eder. Bütün mü'minler; marifet, yakîn, tevekkül, muhabbet, rıza, korku ve ümit ve iman konusunda birbirlerine müsavidirler. Bu konuda imanın dışındaki hususlarda birbirlerinden farklıdırlar. Yüce Allah, kullarına karşı lütufkârdır, adildir, kulun hakettiği sevabı lütfuyla kat kat fazlasıyla verir. Kulunu, adaletinin icabı olarak

¹⁷⁵Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 36b.

¹⁷⁶Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 37a.

¹⁷⁷Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 37b.

¹⁷⁸Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 38a.

işlediği günahdan dolayı cezalandırır. Keza kendisinden bir lütuf olarak bağışlar da.]

Din dedikleri ve islâm ve cemî-i aḥkâm üzerine vâkı‘ bir isimdir. Ve daḥî Allah-u Teālâ'ya ḥaḳ mâ‘rifetiyle, ya‘nî Qur‘an‘da kendi zâtını vaşf eylediği üzere biliriz.¹⁷⁹ Cemî-i şîfât-ı şübütiyye ve selbiyye ile. Ve daḥî bir aḥād, Allah-u Teālâ'ya istihākî rütbesinde ibâdet eylemeye kâdir değıldür. Allah-u Teālâ'nın emriyle emrine muvâfiḳ ibâdet eyles. Ve daḥî mü‘minler Allah-u Teālâ'yı bilmede ve emr-i dinde yakınlarından. Ve Allah üzerine tevekkülde ve daḥî Allah ve Resûlüne muḥabbet eylemede ve daḥî kaḏâya râzı olma da ve daḥî Allah-u Teālâ'nın gaḏâbından ve uḳûbetinden ḳorḳûb şevâbın ummâda beraberlerdir. Ve daḥî zâtına ve şîfâtına inanmada¹⁸⁰ beraberlerdir. İmândan ğayrı â‘mâl-ı şaliḥâtda rütbeleri tefâvut üzeredir. Ba‘ḏıların taḳvâ ve muḥâbbeti âḥer üzerine ğâlibdir. Ve daḥî Allah-u Teālâ ḳulları üzerine faḏlıyla muâ‘mele ider. Ve a‘ḏlıyla daḥî mua‘mele ider. Ve a‘melî ile müsteḥâḳ olduĝu ecrin eḏâ‘fin i‘tâ eyles. Bu daḥî faḏlıyla üzerine bir şey vâcib değıldür. Ve daḥî günah miḳtarınca uḳûbet ider. Bu daḥî a‘ḏlıyledir. Zülûmden münezzehtir ve [ona] daḥî¹⁸¹ faḏlıyla günahı af ider.

3.2.15. [Şefaati ve Diĝer Ahiret Ahvâli]

وشفاة الانبياء عليه السلام و شفاة نبينا ص للمؤمنين ولاهل الكبائر منهم المستوجبين للعقاب حق ووزن الاعمال بالميزان يوم القيامة حق وخوض النبي عليه السلام حق والقصاص فيما بين الخصوص بالحسنات يوم ولا القيامة حق اذا لم يكن له الحسنات فطرح السيئات عليهم حق جائز و الجنة والنار مخلوقتان اليوم لا تقنيان ابدا¹⁸² يموت الحور العين ابدا ولا يفني عقاب الله ولا ثوابه سرمدا والله يهدى من يشاء فضلا منه و يضل من يشاء عدلا منه و ضلاله خذلانه و تفسير الخذلان ان لا يوافق العبد على مايرضا عنه وهو عدل منه وكذا عقوبة المخذول على المعصية ولا يجوز ان نقول ان الشيطان يسلب الايمان من العبد المؤمن قهرا او جبرا ولكن نقول العبد يدع الايمان فح يسلب منه الشيطان.”

[Peygamberlerin (salât ve selâm olsun) şefaati haktır. Peygamberimizin (s.a.) şefaati, günahkâr mü‘minler ve onlardan büyük günah işleyip cezayı haketmiş olanlar için hak ve sabittir. Kıyamet günü amellerin mizanla tartılacağı hususu

¹⁷⁹Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 38b.

¹⁸⁰Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 39a.

¹⁸¹Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 39b.

¹⁸²Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 40a.

haktır. Hz. Peygamberi'in havzı haktır. Kıyamet günü hasımlar arasında iyilikler alınarak kısas ve hesaplaşma olması haktır. İyilikler bulunmadığı takdirde kötülüklerin atılması hak ve caizdir. Cennet ve Cehennem hâlen yaratılmıştır, ebediyen de fâni olmayacaklardır. Huriler ebediyen ölmezler. Yüce Allah'ın cezası da, sevabı da ebedîdir. Allah dilediğini kendisinin bir lütfü olarak hidâyete ulaştırır. Dilediğini de adaletinin gereği olarak sapıklığa düşürür. Allah'ın sapıklığa düşürmesi, hızlânıdır. Hızlanın mânâsı ise, Allah'ın razı olacağı şeylerde onu muvaffak kılmayıp, yardımını kesmesidir. Bu, Allah'ın adaleti gereğidir. Keza, Allah'ın günahkârları isyanları sebebiyle cezalandırması da adaleti icabıdır. Şeytan, mü'min kuldandan imanını baskı ve cebirle alır, dememiz doğru değildir. Fakat kul îmanı terkederse, Şeytan da onun imanını alır, deriz.]

Ya 'nî enbiya a'leyhisselâmin günahkâra¹⁸³ mü'minlere şefaa'tleri haktır, şâbittir. Ve dahî bizim Resûlümüz Muhammed a'leyhisselâmin iğâbe mustehak olân ehl-i kebâi're ve seğâire şefaa'tı haktır, şâbittir. Ve dahî âmâlin mîzanda yevm-i kıyâmetde vezin olunması haktır. Ve dahî Resulullâh(şav) hadletlerinin havdı haktır. Ya şirâttan evvel ya sonra kıyâmet mevkıfından olsa gerektir. Ve dahî cennet ve nâr el'an mahluktur. Ve dahî sırat köprüsi haktır.¹⁸⁴ Cehennem üzerine kurulmuştur. Ve dahî hasımlar beyninde yevmi kıyamette hasenât ile kısâs idüb herkesin hakkını hak itmek şâbitidir. Eğer hasenâtı yok ise hak sahibinin günahları ol kimsenin üzerine tarh olunması gerektir. Ve dahî cennet ve cehennem ebedî, fenâ bulmazlar. Ve dahî hür-i'n ebedî vefât itmezler. Ve dahî Allah-u Teâlâ'nın iğâbı ve şevâbı fenâ olmaz. Ve dahî Allah-u Teâlâ murâd eyledüğünü kim imâna ve taa'te hidâyet ider fadlıyla ve keremiyle¹⁸⁵ ve murâd eyledüğünü a'dıyla idlâl ider ve dahî Allah-u Teâlâ'nın idlâlî hiżlânıdır. Hiżlândan murâd Allah-u Teâlâ râdı olduğu â'mâle tevfiğ ve nusret eylememekdür. Bu hiżlân dahî Allah-u Teâlâ'dan a'dildir. Ve dahî hiżlân olunmuş kimseye ukûbet eylemesi a'dildir. Ve dahî şeytân a'bdden imâni kâhren ve cebren selb ider demek caiz değildir. Ve şeytân onu kendine ta'bi kılar demek caizdir.¹⁸⁶

¹⁸³Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 40b.

¹⁸⁴Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 41a.

¹⁸⁵Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 41b.

¹⁸⁶“Ve şeytan onu kendine tabi kılar demek caizdir.” Bu cümle Gazi Hüsrev ktp. Nüshasında mevcut değildir.

3.2.16. [Kabir Hayatı ve Bilâkeyf Meselesi]

وسؤال منكر و ثكر في القبر حق واعادة الروح الى وسؤال منكروفي القبر حق وعبادة الروح الى العبد حق¹⁸⁷،
البعيد حق و ضعطة القبر و عذابه حق كائن للكفار كلهم وبعض عصاة المسلمين و كل شيء ذكره العلماء بالفارسية
من صفات الله تعالى عز اسمه فجانزالفول به سوى اليد بالفارسية ويخوز ان يقال بروى حدای عز وجل بلاتشبيه
ولا كيفية و ليس قرب الله ولا بعده من طريق طول المسافة وقصرها ولكن على معنى الكرامة و الهوان و المطيع
قريب منه بلا كيف والعاصى بعيد منه بلا كيف والقرب البعدوالاقبال يقع على المناجي وكذلك جواره في الجنة
”والوقوف بين يديه بلا كيف

[Kabirde Münker ve Nekir'in sualleri haktır. Kabirde ruhun cesede iade edilmesi haktır. Bütün kâfirler ve asi mü'minler için kabir sıkıntısı ve azabı haktır. Âlimlerin, Allah'ın sıfatlarını Farsça (Arapça'dan başka bir dille) söylemeleri caizdir. Fakat yed kelimesi, Allah'ın sıfatı olarak Farsça söylenemez. Fakat Farsça olarak Rûyi Hüdâ demek caizdir. Allah'ın yakınlık ve uzaklığı, mesafenin uzunluk ve kısalığı ile değil, keramet ve zillet mânâsındadır. İtaatli olan kul, Allah'a keyfiyetsiz olarak yakın, âsi kul ise keyfiyetsiz olarak Allah'tan uzak olur. Yakınlık, uzaklık ve yönelmek, yalvaran kula racidir. Keza Cennet'te komşuluk ve Allah'ın önünde bulunmak da keyfiyetsiz şeylerdir.]

Ya'nî kabirde suâ'l-i münker ve nekir haktır, şâbittir. Ve daḥî rūḥ a'bdin cesedine i'ade olunması haktır. Ve daḥî kabrin sıkması ve kabirde olân aẓâb haktır. Ve daḥî kâfirlerin cümlesine olsa gerektir. Ve ba'dı usât müslümâna olsa gerektir. Ve daḥî ulemânın Fârisî elfâzı ile ḥikr eyledikleri şıfâtı, Allah-u Teâlâ'ya itlâk câizdir. Fârisîyle yed¹⁸⁸ itlâkı câiz değildir. Meşela dest itlâkı câiz değildir. Lâkin berû-yi Ḥudâ demek câizdir. Emmâ teşbihsiz ve keyfiyetsiz, zirâ sabikân ḥikr olundu ki vecḥ bir şıfâttır ki keyfiyeti ma'lûm değildir. Keżalik rûy daḥî böyledir. Ve daḥî Allah-u Teâlâ'nın ḳurbî ve bû'dî mesâfenin ṭulî ve ḳaşrıyla değildir. Belki murâd ḳurb ve bû'du ve manevîdir. Ya'nî Allah-u Teâlâ'nın ḳurbundan murâd keremi ve luṭfudur. Bû'dundan murâd kerem ve luṭf¹⁸⁹ itmemesidir. Ve daḥî Allah-u Teâlâ'ya itâa't iden Allah'a ḳarîbdür. Lâkin keyfiyetsiz ve teşbihsiz. Ve daḥî âsi bā'ddür, lâkin keyfiyeti ma'lûm değildir. İmdi İmâm raḥmetullâhi a'leyḥ ḳurb ve

¹⁸⁷ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 42a.

¹⁸⁸ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 43a.

¹⁸⁹ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 43b.

bū'da iki ʔarīḳ beyān eyledi. Biri te'vīl ʔarīḳidir ki evvelen ʔikr olundu. Biri daḫī müteʔābihāttandır deyu Allah-u Teālā'nın i'lmine ḫavāledir. Ve daḫī ḫurb ve bū'd ve iḳbāl a'bdi zelīl ve muḫadārrıa iḫlāk olunur. Ve daḫī Allah-u Teālā'nın cennette¹⁹⁰ civārı ve Allah-u Teālā'nın i'ndinde ḫıyāmet gūnū vuḫufları manevīdir. Ve huzur-u manevīdir. Keyfiyeti ma'lūm deḡildir. Aşlına i'tiḫād idüb keyfiyetini ilmullāha ḫavāle eylemek gerektir.

3.2.17. [Kur'an'ın Tanımı]

والقران منزل على رسول الله ص و هو فى المصاحف مكتوب وايات القران فى معنى الكلام مستوية فى الفضيلة و المذكور فيها جلال الله و عظمته و صفته العظمة الا لبعضها فضيلة و فضيلة المذكور مثل اية الكرسي لان¹⁹¹ فاجتمعت فيها فضيلة الذكر و فضيلة المذكور و لبعضها فضيلة الذكر فحسب مثل قصة الكفر و ليس للمذكور فيها فضل وهو الكفار وكذا الاسماء و الصفات كلها مستوية فى العظم والفضل لا تفاوت بينهما و والد رسول الله ص ما تا و زينب على الكفر و ابو طالب عمه ما تا كافرا و قاسم و طاهر و ابراهيم كانوا ابني رسول الله ص و فاطمة و رقية¹⁹² و ام كاتوم كن جميعا بنات رسول الله ص

[Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın Resulüne (s.a.) indirilmiş olup, mushaflarda yazılıdır. Kelâm mânâsında Kur'ân âyetlerinin hepsi de fazilet ve büyüklük bakımından birbirine müsavidir. Fakat bazısında zikir ve zikredilen fazileti bahis konusudur. Âyete'l-Kürsi buna misaldir. Burada zikredilen Allah'ın yüceliḡi, azameti ve sıfatlarıdır. Bu âyette hem zikir, hem de zikredilenin fazileti olarak iki fazilet bir araya gelmiştir. Bu kısmında ise sadece zikir fazileti vardır. Kâfirlerin kıssalarında olduḡu gibi. Bu âyetlerde zikredilenin bir fazileti yoktur, çünkü zikredilenler kâfirlerdir. Keza Allah'ın isim ve sıfatlarının hepsi de azamet ve fazilette müsavidir, aralarında farklılık yoktur. Hz. Peygamber'in(sav) anne ve babası İslâm gelmeden önce öldüler. Kasım, Tâhir ve İbrahim Allah Resulünün oğulları, Fâtıma, Rukiyye, Zeynep ve Ümmü Gülsüm de kızları idiler.]

Ya'nī Ḳur'an Resulullāh üzerine indirilmiştir. Ve muşhaflarda yazılmıştır. Ve daḫī ayāt-ı Ḳur'an'ın cümlesī Allah-u Teālā'nın kelāmı olmada faḫīletleri ve azāmetleriyle beraberdirler. Lâkin ayātın iki faḫīleti vardır. Biri ʔikr faḫīletidir. Ve biri daḫī onda

¹⁹⁰ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 44a.

¹⁹¹ Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 44b.

¹⁹² Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 45a.

zikrolunan nesnenin fağiletidir, ayete'l-kürsî gibî. Zirā onda meżkür olān celālullāh ve azāmeti ve şifātıdır. Ba'dı ayāt ki onda küffārın¹⁹³ şifātı zikrolunmuştur. Onda ancak fağilet zikri vardır. Meżkür için fağilet yoktur. Zirā meżkür kâfirdir. Ve dağı Allah-u Teālā'nın isimleri ve dağı şifātları fağilet ve azāmetde beraberdir. Allah-u Teālā'nın zāt-ı şerîfi üzerine itlāk hayşiyetinde beyenlerinde tefāvut yoktur. Eđer ki ba'dısı ba'dısından āzām [ise de nitekim ismi āzām]¹⁹⁴ sâir isimlerinden efdal olduğu gibî. Ve dağı Resulullāh a'leyhisselām¹⁹⁵ hadretlerinin anasî ve babasî Allah-u Teālā'ya itāa't etmeksizin vefāt eylediler. Bu bābda ulemānın ekvālî çoktur. el-İ'Imu i'ndellāh. Ve dağı Ebū Tālib ki Resulullāh'ın a'mmīsidir. Ahirete kâfir olduğu halde gitti. Kāsım ve Tāhir ve İbrahim Resulullāh'ın evlād-ı kirāmlarıdır. Fātima ve Zeyneb ve Ruqiyye ve Ümmü Gülsüm Resulullāh'ın benāt-ı kerīmeleridir. Rıdvānullāhi Teālā a'leyhi ve a'leyhinne ecmaīn.

3.2.18. [İmanda Tavakkuf]

على الانسان شئ من دقائق علم التوحيد فانه ينبغي له ان يعتقد في الحال ما هو الصواب عند الله واذا اشكل¹⁹⁶، تعالى الى ان يجد عالما فيسئله ولايسعه تاخير الطالب ولا يعذر بالوقف و يكفر ان وقف و خبر المعراج حق ومن رده فهو مبتدع ضال وخروج الدجال و يأجوج ومأجوج وطلوع الشمس من مغربها ونزول عيسى عليه السلام من السماء وسائر علامات القيامة على ماوردت به الاخبار حق كائن والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

[İnsan tevhid ilminin inceliklerinden herhangi birinde güçlkle karşılaşırsa, sorup öğreneceği bir âlim buluncaya kadar, Allah katında doğru olana inanması gerekir. Böyle bir kimseyi arayıp bulmakta gecikmesi caiz değildir. Bu hususta tereddüt edilerek beklemek mazur görülmez. Eğer tereddüt ederek beklerse, kâfir olur. Mîrac haberi haktır. Onu reddeden sapık bir bid'atçı olur. Deccal'in, Ye'cüc ve Me'cüc'ün ortaya çıkması, güneşin batıdan doğması, Hz. İsa'nın gökten inmesi ve sahih haberlerde bildirilen kıyamet alâmetlerinin hepsi de haktır. Yüce Allah, dilediğini doğru yola hidâyet eder.]

Ya'nî bir kimse i'Imi kelāmın deķâyıķından bir şey müşkil olsa ol vakitte Allah-u Teālā

¹⁹³Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 45b.

¹⁹⁴Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 41b.

¹⁹⁵Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 46a.

¹⁹⁶Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 46b.

i'ndinde haq olan ne ise icmālen ona i'tikād eylemek vācibtir. Tā bir ā'limi bulup su'āl idinceye dek ve dahī şek vaktinde ol kimseye adıyla bir ā'limī talebde teḥīr caiz deĝildir. Ve ol şübhesini bilmede ve su'āl eylemede tevaḳḳūf özür deĝildir. Ve eĝer gelecekte¹⁹⁷ su'āl idüb bilmeye tevaḳḳūf iderse fi'l-ḥāl kāfir olur, neuḏubillāh. Resulullāh'ın mi'racı ḥaqtır, şābittir. İnkār iden ḍalālet ile bid'at beynini cāmi'dir. Ve dahī deccāl ve ye'cūc ve me'cūc ḥurūc itmeleri ḥaqtır, şābittir. **[Ve dahī güneş maĝribden tulū' itmek ḥaqtır, şābittir.]**¹⁹⁸ Ve dahī İsā a'leyhisselāmın semādan nāzil olması vesāir, üzerine aḥbār-ı şaḥiḥa ve aṣār-ı ḳavīme vārid olan ḳıyāmet a'lāmetleri ḥaqtır ve şābittir.¹⁹⁹ Tebāreke ve teālā cümlemize ḏıkr olunān aḳāid-i Ehl-i Sünnet'ten ayırmaya. Ve Vallāhu yehdī men yeşāu ilā şırāṭ-ı müstaḳīm.²⁰⁰

3.3. Mehmet Emîn el-Üsküdarî'nin *Şerhu'l Fıkh'l Ekber* Adlı Eserinin Deĝerlendirmesi

Eser Allah'a hamd ile başlamakta, Peygambere salavāt ile devam etmekte ve yazarın kitabı yazmak hakkındaki düşüncelerini ve niyetini dile getirilmekte, bu çerçevede şöyle demektedir:

“Sonra bu fakîr ve pür taksîr Muhammed Emîn b. Muhammed el-Üsküdârî, İmâm-ı A'zam'ın el-*Fıkh'l-ekber* ismiyle müsemmâ olan te'lifî bî nazîri Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat akaidinin ahsea-i vech üzere beyanına mütekeffil olup ulema ve fudalanın çoĝu şerh edip doĝu ve batıda sonsuz şerhlerinin her biri bir Ehl-i Sünnet tâcı olup başlarına, yüzlerine sürmede hayâ ederler. Maksadım odur ki; mezhep sahipleri olan dinde müctehid olanların şefaatinde mazhar olmak ve buna nazar eden ihvândan bir duaya nail olup Allah'ın maĝfîret ve affına mazhar olmaktır. Bu kitabı daha önceden şerh eylediler ise de Türkçe lisanı ile şerh eden olmamıştır. Bu minval üzerine tahrîrine teşebbüs eyledim. Allah hitâm ve itmâmın müyesser eyleye.”²⁰¹

Bu paragrafta bizim için iki önemli şey geçmektedir ki, bunlardan ilki yazar

¹⁹⁷Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 47b.

¹⁹⁸Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 42a.

¹⁹⁹Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 48a.

²⁰⁰Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, vr. 48b.

²⁰¹Üsküdarî, *Şerhu Fıkh'l-ekber*, 3b.

bizzat adını yazmıştır. Tabi bunda da dikkatimizi çeken Kasirîzâde ya da Abdulhay gibi bir ayırtedicilik göremiyoruz. Dolayısıyla daha önceki isim tartışmamızda olduğu gibi burada da yine Üsküdarîlerin aslında aynı kişi olduğu sonucuna varabiliriz.

İkinci önemli şey ise şârih, kitabı Türkçe olarak kimsenin şerh etmediğini söylemiştir. Biz de eserin Üsküdarî'den önceki dönemlerinde yazılmış şerhleri inceleyerek Türkçe şerhine rastlayamadık. Bu da onun beyanını doğrulamaktadır. Kitap Türkçe'ye tercüme edilmiştir fakat şerh edilmemiştir. Bu da kendisini *el-Fıkhul-ekber*'i Türkçe olarak şerh eden ilk kişi yapıyor.

Sonrasında diğer şerh kitaplarında olduğu gibi kitabın içeriğinin bir kısmını yazıyor ve şerh ediyor. Ali el-Kârî ve Mağnisavî gibi şerhlerle kıyaslayınca açıklamalarının son derece kısa olduğunu görüyoruz. Ebû Hanîfe, kitabını nasıllıki öz bir şekilde yazmışsa, öyle sanıyoruz ki Üsküdarî de onu taklit etmektedir. Zira herhangi bir başlık eklemeyen şerh etmiştir. Ve içeriği de ilk aşama konulara dikkat ederek şerh etmeye çalışsa da sonlara doğru bu ayrımı çok gösterememiştir. Kitabın Latinizesindeki başlıkları biz eklemiş bulunmaktayız.

İslâm inançlarını oluşturan esaslar; “Amentü” başlığı altında Üsküdarî'nin şerh şekline bir örnek verecek olursak:

“Allah'a inandım demek gerekir.” Cümlesini “ben Allah Teala'ya inandım, birdir, sıfâtı kemal ile muttasıf ve noksan sıfatlardan münezzehtir, demek gerekir.” şeklinde şerh etmiştir.²⁰² Ali el-Kârî ise bu cümle ile “tevhid” bahsini açmış ve aşağıdaki şekilde şerh etmiştir:

“Tevhîdin Esasları” başlığı altında: “Bu bahis gerçek tevhîd inancını en doğru şekilde öğrenme bahsidir”²⁰³ diyerek iddialı bir cümle ile konuya başlamış ve Ebû Hanîfe'nin menkıbelerinden birini anlatarak devam etmiştir. Konuyu destekleyen şiihlere yer vererek ve kendi görüşünü yazarak tevhid ile alakalı diğer başlığa geçirmiştir. “Tevhidin çeşitleri” dediği ikinci başlığında tevhidten bahseden âyetler ve tefsirlerine yer vermiştir. Bir çok kitaptan referanslarda bulunmuş, böylece tevhid bahsini

²⁰² Üsküdarî, *Şerhu Fıkhul-ekber*, vr. 5a; Gazi Hüsrev Ktp., nr. 2338, vr. 5a.

²⁰³ Ali el-Kari, a.g.e, s. 33.

tamamlamıştır.²⁰⁴

Üsküdarî, “Allah’ı Zatında ve Sıfatlarında Birleme: Tevhid”, dediğimiz ikinci başlık altında tevhidin mânası; ‘nefy-i şirkten ibarettir’ demektedir. Allah Teâlâ’ya vâhid demek, şerikten münezzeh demektir. Aded tariki ile olan mânada olursa Zeyd’e dahi vahid denilir, diye açıklamıştır.

“Zâtî ve Fiilî Sıfatlar” bahsinde Üsküdarî, bu sıfatları birer cümlelik açıklamalarıyla yazmış ve Ali el-Kârî ‘nin de bu şekilde beyan ettiğini vurgulamıştır. Bu da kendisinin diğer şerhlerden faydalandığını, her ne kadar onun kadar uzun uzadıya açıklamasa da Ali el-Kari’yi örnek aldığını görüyoruz.

“Kur’an’ın Mahlûk Olup Olmadığı Meselesi”nde Üsküdarî, diğer şerhlerin aksine tartışmaların içine girmeyip ve hatta bunlara yer vermeyip birer ikişer cümle ile konuyu açıklayıp sonunda ‘Ebû Mansûr el-Matürîdî de bu görüştedir’ diyerek konuyu kapatmıştır.

Üsküdarî’nin halef mezheplerden bahsettiği; Allah’ın her türlü havadisten tenzihi kısmında, öncelikle Selef mezhebinin açıklamalarını yapmış, ardından “Sıfatı iptal caiz değildir, bu Ehl-i Kader ve’l-itizal kavlidir” diyerek bundan Allah’a sığınmıştır.

“Allah’ın İlminin Bütün Mâlumata Taalluk Etmesi” başlığımızda Üsküdarî, “kulların işleri, hareket gibi sükûn gibi hakikatte onların kesbidir. Yani irade-i cüziyyelerini sarf edip işledikleri iştir. Fakat işlerin hâlikı ve müessiri Allah Teâlâ’dır.” demiş ve devamında Mu’tezile’nin dediklerinin aksine “abd hâlık değildir.” diyerek Mü’tezile’nin söylemine karşı çıkmıştır.

“Ehl-i Sünnet’in Temel İlkeleri” dediğimiz onuncu başlığımızda Peygamberlerin kebâir ve segairlerden uzak oluşlarını açıklamış ve devamında peygamberlerden sonra insanların en faziletliilerini dört büyük sahabe olarak sıralamıştır. Üsküdarî burada kebâir ve segâir tanımlarında bazı ihtilaflar olduğunu belirtmiş ve ashab-ı Şâfiî’den Ruyânî’nin kebair tanımına yer verdiğini görüyoruz. Ardından da büyük günahları sıralamaktadır. Enbiyâdan sâdir olan zellelere ise örnek olarak Hz. Adem’in yasak meyveden yemesini göstermektedir. Devamında Hz. Peygamber’in soy ağacını sıralamış dört büyük halifeyi

---

²⁰⁴ Ali el-Kari, a.g.e, s. 34-35.

de soylarının Hz. Peygamber ile birleşme noktalarına kadar yazmış ve kısaca tanıtmıştır.

Üsküdârî, büyük günah işleyeninin durumu bahsinde yalnızca Mürcie'ye göndermede bulunmuş, bunun dışında tartışmalardan ve görüşlerden uzak durarak kendi görüşünü Ebû Hanîfe'nin gölgesinde kısaca aktarmıştır.

Riyâ, süm'a ve ucubun tanımını yaptığı sonraki başlıkta keramet ve mucize terimlerini de tanımlamıştır. Ve Allah düşmanlarından sâdır olan bu gibi şeylerin, onların küfürlerini arttırmaya götürdüğünü söylemiştir.

Kitabın bundan önceki bir kaç başlık ve bu başlıktan sonraki konularda Üsküdârî'nin birden fazla konuyu işlemeye başladığını görüyoruz. Diğer şerhlerle kıyasladığımızda tek tek ele alınan konular burada ardı ardına sıralanmıştır. Örneğin Allah'ın yaratmadan önce yaratıcı, rızıklandırmadan önce rızık verici olması; Allah'ın Cennet'te görülmesi; imanın artıp eksilmesi ve iman ve İslâm arasındaki fark gibi konular aynı paragraf içerisinde açıklanmıştır. Ve açıklamaları kısa tutmuştur.

Genel olarak kitabımızı Ali el-Kârî şerhi ile kıyaslayacak olursak, -ki kendisinin kitabında referans olarak zikrettiği tek kitap budur- Ali el-Kârî, şerhinde en ince ayrıntısına kadar incelemelerde bulunmuş ve tüm kapsamı ile konuları ele almıştır. Konular ile ilgili âyet ve hadisleri yazmış ve ulemanın konular hakkındaki görüşlerini tek tek incelemiştir. Tartışmalara ve ihtilafli görüşlere yer vermiş, sonrasında ise kendi görüşünü ve bu görüşü destekleyen kaynakları sıralamıştır. Böylece çok geniş çaplı bir şerh oluşturmuştur. Üsküdârî'nin kitabını yazarken kelâm ilmini tam manâsı ile kullandığını görmekteyiz. Doğrusu Ali el-Karî şerhini okuduğumuzda, kelâmî terimleri, konuları, tartışmaları, kelâm ilminin önemini, kelâmî grup ve mezhepleri, bu konulara dair yazılan kitapların bir kısmını, konu ile ilgili ayetleri ve kelâm âlimlerinin bir kısmını öğrenebilmekteyiz. Üsküdârî'nin şerhini okuduğumuzda ise, el-*Fıkhul-ekber*'in kısa bir şerhini okumuş oluruz. Bununla birlikte Türkçe olarak yazılmış ilk şerh olması hasebiyle Üsküdârî'nin şerhi önemlidir.

SONUÇ

Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhü'l-ekber* adlı eserinin kütüphanelerde kayıtlı yüzlerce şerhi bulunmaktadır. Öyle ki, bazı şerhlerin müellifleri belli olmamakta bazı şerhler ise birbirlerine karıştığı yahut kime ait olduğu hakkında kesin bir malumat bulunmadığı için tefrik edilememektedir.

el-Fıkhü'l-ekber iki rivayet yoluyla günümüze ulaşmıştır. Bunlardan biri Ebû Hanîfe'nin öğrencisi Ebû Mutî el-Belhî'ye, diğeri ise Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammad b. Ebû Hanîfe'ye aittir. Ebû Hanîfe'nin öğrencisi Ebû Mutî el-Belhî tarafından rivayet edilen risaleye daha sonra *el-Fıkhü'l-ebzat*; oğlu Hammâd b. Ebû Hanîfe tarafından rivayet edilene ise *el-Fıkhü'l-ekber* denilmiştir.

Kendi şerhimize geçmeden evvel konuya vâkıf olmak anlamında *el-Fıkhü'l-ekber*'e yazılan diğeri şerhleri tespit ettik. Burada da bazı şerhlerin birden fazla kişiye nispet edildiğini müşahade ettik. İsmail b. İshak el-Hâtirî er-Rûmî'nin kendisine atfedilen şerhlerin istinsah tarihleri ile ölüm tarihlerinin uyuşmadığı anlaşılmıştır. Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî'ye nispet edilen şerh her ne kadar Haydarabad da basılmış olsa da, biyografi kitaplarında böyle bir bilgi mevcut değildir ve yalnızca bir nüshada kendisinin ismi zikredilmiştir. Onun da gerek üslûp gerekse içerik olarak Mâtürîdî'ye ait olması muhtemel değildir. Ebu'l-Leys es-Semerkandî'ye ait olduğu düşünülen şerh bir karışıklık sonucu Mâtürîdî'ye ait diye iddia edilse de, eserin tenkitli neşrini hazırlayan Hans Daiber, onun Ebu'l-Leys'e ait olduğunu ileri sürmüştür. Fakat Ebu'l-Leys'in görüşleri ve söz konusu şerh içerik olarak karşılaştırıldığında Ebu'l-Leys'e de ait olmadığı anlaşılmaktadır. Ata b. Ali b. Muhammed el-Hanefî, Mâtürîdî ve Ebu'l-Leys'e aidiyetleri tartışılan şerhin en eski nüshası incelendiğinde, bu eserin aslında Ata b. Ali el-Cüzecâni'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Bir eserin, bir çok kişiye nispet edildiği görülmektedir. Bu durum ise bir eseri incelerken ne kadar titiz davranılması gerektiğini bize gösteren önemli bir uyarıdır.

Diğeri şerhlerden, Babertî'nin *el-İrşad fî şerhi'l-Fıkhî'l-ekber*'i; "Fıkh-ı Ekber Şârihi" olarak tanınmasına vesile olan İlyas b. İbrahim es-Sinobî'nin *Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber*'i; İshak el-Hâkim'in *Muhtasaru'l-Hikmeti'n-Nebeviyye fî Şerhi'l-Fıkhî'l-Ekber*'i;

el-Bayramî'nin, *el-Kavlü'l Fasl fi şerhi'l- Fıkhu'l-ekber*'i; Beyazîzâde Ahmed Efendi'nin *İşaretü'l-Meram fi şerhi'l-Fıkhi'l-ekber*'i; el-Mağnisavî'nin *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber*'i; Ali el-Kârî el-Herevî'nin *el-Menhecü'l-Ezher*'i en tanınmış olan *el-Fıkhu'l-ekber* şerhleridir.

Üsküdarî tarafından ilk kez Osmanlı Türkçe'si ile şerh edilen ve bizim inceleyip Latinize ettiğimiz risâle *Şerhu'l Fıkhi'l-ekber*'dir.

Kendisi hakkında bilgi edinmeye çalıştığımız şârihi araştırırken bir takım problemlerle karşılaştık. Nitekim aynı dönemde yaşamış aynı konularda kitaplar yazmış hatta bazı kitap isimleri aynı- ve ölüm tarihleri arasında yalnızca iki yıl fark olan Üsküdarî isimlendirmesine matuf iki müellif ile karşı karşıya kaldık. İki Üsküdarî'yi birbirlerinden ayıran sebepten birinin 'Kasirîzâde', diğerinin 'el-Hanefî' olarak tanınıyor olması ve baba isimlerinin farklılığıdır. Bunlardan, bazı kitaplarda tek kişi olarak bahsedilmiş, bazılarında ise ikisinin de ismi ayrı ayrı zikredilmiştir. Birinin kütüphanelerde kayıtlı yüzlerce kitabı varken, diğerinin tespit edebildiğimiz yalnızca yedi kitabı mevcuttur. Bu kitaplar da isim ve içerik olarak diğer Üsküdarî'nin yazmış olduğu kitaplarla benzerlik göstermektedir. Nihayetinde Üsküdarî'lerin aynı isimlerde kitaplarının mevcudiyetini tespit ettik. Bu kadar benzerliğin olamayacağını düşünerek aynı isimleri taşıyan kitapları birebir mukayese ettik. Tahmin edileceği üzere ufak nüsha farklılıkları dışında kitapların aynı olduğunu gördük.

“Neden iki farklı Üsküdarî'den bahsedilmiş ya da bu karışıklığın sebebi nedir?” Bu, cevabını tam olarak bilemediğimiz, belki de hiç bilemeyeceğimiz bir sorudur. Fakat şu bir gerçek ki, bizi yeni isimlere götüren, yeni yazma eserlerle tanıştıran kütüphanelere daha çok gitmemiz gerekiyor. Zira gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen âli bilgilerin, âlim zatların, ve kapağı dahi açılmamış yüzlerce eserin mevcudiyetini farkettik. Biz, bu çalışmamızda diğer şerhlerle mukayese edilince hacim olarak küçük olan bir eserden, çok şey öğrendiğimizi belirtmeliyiz. Ufak bir Latinize çalışması, günlerce yazma eser kütüphanelerinde vakit geçirmemize ve kütüphanelerin tozlu raflarıyla hemhal olmamıza vesile oldu.

İncelediğimiz şerhe genel olarak bakıldığında, kelâm alanında farklı görüşleri dile getiren ve yeni açılımlar yapan bir eser olmaktan ziyade; Ebû Hanîfe'nin görüşleriyle

ilgili meseleleri, mutedil bir yaklaşımla ve öz bir üslûpla ortaya koyan bir eser olduğunu söyleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

- Akseki, Ahmet Hamdi. *İslâm Dini*. Ankara: Nur Yayınları, 1989.
- Akyüz, Vecdi. *Dört Mezhep İmamı*. İstanbul: İFAV yayınları, 1996.
- Alper, Hülya. *İmam Mâtûrîdî'de Akıl- Vahiy ilişkisi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- ALTINTAŞ, Ramazan. "Mu'tezile: Önemli İsimler, Temel İlkeler ve Ana Eserler." *Kelam El Kitabı*, (ed. Şaban Ali Düzgün), Ankara: Grafiker, 2012.
- Bağdadî, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifîn*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951-55. Cilt 2.
- Beyazî, Kemâleddîn (Beyazızade Ahmed Efendi). *el-Usûlü'l-Münife li'l-İmâm Ebî Hanîfe*. Çev. ve Thk. İlyas Çelebi. *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin İtikadi Görüşleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2000.
- Bebek, Adil. *İslâm Akaidinde Ebû Hanîfe ve el-Fıkhu'l-epsât*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1984.
- Birinci, Züleyha. *Atâ b. Ali el-Cûzcânî'ye Göre Ebû Hanîfe'nin Kelâmî Görüşleri*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelâm Anabilim Dalı, 2007.
- Buzpınar, Şit Tufan. "Sayyâdî." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009. Cilt: 36.
- Çelebi, İlyas. *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- Demir, İsmet. *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe Hayatı, İslâm Hukuku ve Hanefî Mezhebi'nin Tedvindeki Metodu*. İstanbul: Seçil Ofset, 2005.
- Ebû Hanîfe, Numan b. Sabit. *Fıkh-ı ekber*, Trc. Sabit Ünal. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1957.
- Ebû Zehre, M. Ebû Zehre. *İslâmda Fikhî Mezhepler Tarihi*. Çev. Abdulkadir Şener. İstanbul: Hisar Yayınları, 1978.
- Esen, Muammer. "Sünnî Kelâmın Öncülerinden İbn Küllâb'ın Kelâmî Görüşleri." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2002), Sayı 1.
- Fârâbî, Ebû Nasr Muallim-i Sani Muhammed b. Muhammed b. Tarhan. *İhsâu'l-ulûm*, Thk. Osman Muhammed Emin. Kahire: Mektebetü'l Hancî, 1931.
- Gölcük, Şerafettin. "Cehm b. Safvân" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993. Cilt: 7.
- Gölcük Şerafettin ve Adil Bebek. "el-Fıkhu'l-ekber" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995. Cilt: 12.

Gömbeyaz, Kadir. “Sinop’tan Bursa’ya Bir Osmanlı Âlimi: İlyas b. İbrahim es-Sinobî (ö.891/1486).” Sinop İli Değerleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı. 2015 (15-18 Mayıs 2013).

Hamidullah, Muhammed, *İslâm ’da Devlet İdaresi*. Çev. Kemal Kuşçu. İstanbul: Ahmet Said Matbaası, 1963.

İbn Hallikân, Ebû'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed. *Vefeyatü'l-a'yan ve enbau ebnai'z-zaman*. Thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dârru Sadır, 1968. Cilt: 2.

Kara, İsmail. “Şerh ve Haşiye Geleneği Kuşatılmadan İslam'ın Klasik Kaynakları ve İlim Mirası Anlaşılabilir mi?.” Türkiye IV. Dini Yayınlar Kongresi: Dini Klasikler, Tebliğler- Müzakereler (30-31 Ekim 2009).

Kârî, Ebû'l-Hasan Ali el-Kari. *Minahu'r-Ravzi'l-ezher fi şerhi Fıkhu'l-ekber*. Trc. Yunus Vehbi Yavuz. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979.

Kumbasar, Murat. “Ekmelüddin Bâbertî ve Ebû Hanîfe ile ilgili Bir Risâlesi”, *EKEV Akademi Dergisi* (2009), Sayı:41.

Karadaş, Çağfer. “Ekmelüddîn Bâbertî'nin Ebû Hanîfe'nin “el-Vasiyye ve el-Fıkhu'l-Ekber” Risâlelerine Yazdığı Şerhler.” *Ekmelüddîn Bâbertî'yi Keşif Yolunda I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu* (28-30 Mayıs 2010). 2014.

Mehmet Tahir, Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1344/1925. Cilt: 2.

Özerveralı, Mehmet Sait. *Kelâmda Yenilik Arayışları*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2008.

Özerveralı, “Bir Osmanlı Düşünür ve Kelâmcısı; M. Emin el-Üsküdarî”, *Üsküdar Sempozyumu* (2004). İstanbul, 2005. Cilt: 2.

Özler, Mevlüt. “Kelâm Tarihi”, *Kelâm El Kitabı*, Ed. Şaban Ali Düzgün. Ankara: Grafiker, 2012.

Özler, Mevlüt. “İki Akâid Metni; el-Fıkhu'l-Ekber ile en-Nesefî Akâidi'nin Muhteva Açısından Mukayeseli bir Tahlili”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14. (1999)

Öz, Mustafa. “Ca'd b. Dirhem.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: Beşir Ağa Camii- Cafer Paşa Tekkesi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992. Cilt: 6.

Pekcan, Ali. *İslâm Akaid Metinleri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009.

Sağiroğlu, Ekrem. *İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe*. İstanbul: Denge Yayınları, 1998.

Tancî, Muhammed b. Tavî. *İslâm Düşüncesi Üzerine Makaleler*. Ed. Sönmez Kutlu. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Topaloğlu Bekir ve İlyas Çelebi. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.

Tunç, Cihad. “Bişr b. Mu`temir”, .” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: Beşir Ağa Camii- Cafer Paşa Tekkesi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992. Cilt: 6.

Uzunpostalcı, Mustafa. “Ebû Hanîfe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: Dümetülcendel- Elbise. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994. Cilt: 10.

Üsküdârî, Mehmed Emin. *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber*. Millet Kütüphanesi, Ali Emiri 405; Gazi Hüsrev Ktp., 2338.

Watt, William Montgomery. *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*. Trc. Ethem Ruhi Fıglalı. Ankara: Umran Yayınları, 1981.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Ebû Hanîfe: Akaide Dair Görüşleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997. Cilt: 17.

Yavuz, , “Beklenen Kurtarıcı İnancının İslâm Akaidine Giriş Serüveni”, *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*, Kuramer Yayınları: 16 (Çalıştay&Sempozyum Kitaplığı), İstanbul 2017.

Yavuz, “İslâm Akaidinde Kutsiyet, Velâyet ve Kerâmet İnancına İtikâdî Mezheplerin Bakışı”, *İslâm Düşünce Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet, Kerâmet*, Kuramer Yayınları: 20, (Çalıştay&Sempozyum Kitaplığı), İstanbul 2017.

Yazıcı, İshak, “Semerkandî, Ebu'l-Leys”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009. Cilt: 36.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemsettin Muhamed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*. Thk. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1985. Cilt 4.

EKLER

THE GHAZI HUSREV BEG LIBRARY
THE CATALOGUE OF ISLAMIC MANUSCRIPTS
CD ROM

Signature	2338	CD ROM: 096
Title	شرح الفقه الأكبر بالتركية	
Author	◆ ŠARḤ AL-FIQH AL-AKBAR BI-AT-TURKIYYA	
	○ محمد أمين بن محمد الاسكداري	
	◆ Muḥammad Amīn b. Muḥammad al-Uskudārī	
	1151./1738.	
Rewriter	○ --	
	◆ --	
Place of transcription	--	Date of transcription / 18. st.

هَذَا شَرْحُ كِتَابِ الْفَقِيهِ الْأَكْبَرِ مِنْ تَلْفِيزِ الْإِسْلَامِ
 بِنْتِ **الاعظم** وَاللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 حَمْدِي حُدُّوهُ وَسُبْحَانَكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أُولَئِكَ كَرِيمٌ
 مَحْضُودٌ رَكِبَهُ مَجْمُوعَةٌ أَوْصَافُ كَمَالَاتِ بَاهِرٍ
 بَسَنَةٍ وَأَوْصَافُ صِفَاتِ زَاهِرٍ سِنَّةٍ رِعَايَتِ
 حَقِّ تَعْلِيمٍ وَأَحْرَامِ تَقْصِيرِ أَوْلِيٍّ فَرَادَةٍ
 كَادِرِ كَهَانَ وَدَقَائِقِ شِنَاسِ دَبَابِ عِرْفَانٍ وَحَقَائِقِ
 شِنَاسَانِ مَقَادِيرِدَانِ وَأَصْحَابِ إِذْعَانِ وَوَلَدِ
 غِنَى إِشْتِيَادِ يُوقِدُ شَمْعَهُ نَجْمًا وَزَقْدِ الْمَدْحِ حَتَّى
 كَانَهُ بِأَحْسَنِ مَا يَنْبَغِي عَلَيْهِ يَبَابُ حَقِّ بُودِ رَكِبِهِ
 أَدَايِ حَمْدٍ وَشُكْرِ دُنْ عَجْزِي شَاكِرٍ بِجَاهِهِ

قَضَيْنَا أَوْلَمَانَهُ وَقَضَايَ مَدْحٍ وَشَادَهُ شَبِيرَهُ
 وَكَيْلَا كَيْ عَيْبٍ وَقُصُورِي سَائِرِ مِرْقَانِ عَالِمِيهَا
 أَوْلَمَانَهُ هَمَانَ عَاقِلَهُ لِأَنَّ أَوْلَادَهُ كَرِيمٌ
 إِلَيْهِ مَعْرُوفٌ وَبِحَرِّ نَفْصَانِ دُنْ مَعْرُوفٌ وَوَلَدِ غِنَى
 بِأَلُوبِ مَدْحِي وَنَبَايِ أَوْلِيَّ جَنَابِ عَالِيَةِ وَحَضْرَةِ
 تَوَابِ مَتَعَالِيَةِ حَوَالِهِ أَيْدُوبِ لِأَحْسَنِ عَالِيَتِكَ
 شَاءَ كَمَا أَنْتَ عَلَى نَفْسِكَ دِيكَدِرِ وَصَلَوْتُ
 فِي هَيْئَةٍ وَبِحَمْدِ غَيْرِ مَتَانِيهِ أَوْلِ شَاءَ كُونِ
 وَرَسُولِ تَقْلِبِ وَأَيَّامِ الْحَرَمَيْنِ نَظَرِ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ
 لِأَخْلَقْتَ الْأَفْلاكِ أَوْلَانَ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ
 حَبِيبِ أَحْسَنِ الْمَخْلُوقِينَ سُلْطَانَ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ

در طهران

أَوْزَيْتَهُ أَوْسُونَكَه أَيْمَا شَرَعَ مَبِينِ إِلَهَ كُنْشَا
كَلَارُ رُوي دِينِ بَلْدِي لِأَجْرِهِ عِبَادِ قَدَمِ بَاكِي
كَلِجَشِيه جَانِ عِيَانِ وَمَهْبَطِ تَمَسُّ نِيَا ذَانِ سَانِ
أَوْلَشِدْ دَه بُو قَدْرُ نُورِي بِلَهِ أَقْتَابِ نُورِ وَ
جَمِيدَنْ مَجَابِ يَدُوبِ أَوْلِ ذَاتِ مَهْرُكِ مَزِيدِ
سَايَه سِنِ سُرُوكِي زَمِينَه دُشُورِ مَشِيدِ
وَدَجِي سَلَامِ وَأَنْوَاعِ نَقِطِمِ وَأَكْرَامِ أَوْلِ أَصْحَابِ
وَأَجَابِ وَأَخْيَارِ خُصُوصًا حَضْرَتِ جَمَادِ يَادِ
أَوْزَيْتَهُ أَوْسُونَكَه أَوْلِ مَرَاتِ ذَاتِ يَكَايَه
وَأَوْلِ شَمْسِ أَفُقِ أَوْلِ دَنِي يَه مَهْرِبَا دِيَارِ وَفَادَا
أَوْلُوبِ اطَاعَتِ وَأَنْفِيَادِ دَه فُصُورِ أَيْمُوبِ

كذولرز

كذولرز لَابِقِ أَقْبَالَ خُدَايِ كَرِيمِ وَمُسْتَحَقِّ الْكَرَامِ
مَوْلَايِ رَحِيمِ أَيْمُوبِ مَظْهَرِ نُورِ خُدَايِ
مَتَعَالِيْدَنْ حَضْرَه دَانِ أَوْلِدِيْلَرِ أَعْنِي يَه تَوْلِيَه
تَمَالِي وَمَنْ اطَاعَ الرَّسُولَ فَقَدْ اطَاعَ إِلَهَهُ
بعد ذان بوفقيس برنقصير محمد امين بن محمد
الاسكندر امرى احسن حالهما الملك البكري
أَوْلِ ثَابِتِ الْأَصْلِ وَمَثَبِ الْقَرَعِ أَوْلِ ذَاتِ
أَوَامِ أَعْظَمِ وَهَمَانِ أَدَمِ أَفْضَلِ الدَّهْرِ
قُرْبِ الْعَصْرِ حَامِعِ الْمَعْقُولِ وَالْمُنْقُولِ
عَرَبِ الْأَمَانِ لُ وَالْفُخُولِ مَظْهَرِ الشَّرِيعَةِ الْفَرَا
مَبِينِ الظَّرِيقَةِ الْبَيْضَا حَضْرَتِ تَرْكِي فِيهِ

أَكْبَرِ سَمِيْلَه مَسْمُوعِي أَوْلَانِ تَالِيْفِ فِي
نَظْمِي عَقَائِدِ أَهْلِ سُنَّتِهِ وَلِجَاعَتِكَ
أَحْسِنِ وَجِيهَ أَوْزَرَه بِيَانِي مَسْتَكْفِلِ أَوْلُوبِ
خَوَاصِ وَعَوَامِ عُلَمَاءِ وَأَعْلَامِ غَايَبِ شَائِنَه
أَعْتِنَا وَاهْتِمَامِ أَيْمُوبِ عُلَمَاءِ دَنْ جَمْعِ كَثِيرِ
وَفَضْلَادَنْ جَمْعِ غَفِيرِ شَرَحِ أَيْدُوبِ مَقَاتِلِ
وَمَشَارِقِدَه شُرُوحِ عَيْرِ مَتَنَا هِيَه سِنِكَ
هَزِيرِي بَرِنَاخِ أَهْلِ سُنَّتِ ذَوِي الْإِهْتِمَاحِ
أَوْلُوبِ أَفُقِي رَأْسُلِرْدَنْ بُو زَلَمِينَه سُورْمِدَه
شَرْمِ وَحْيَا أَيْدِي كُرُومِ دَمِ أَيْسَه الْفَاظِ
سَهْلَه الْعَمَالِي أَيْلَه شَرَحِ وَبِيَانِ جَانِبِينَه

كذون

دَمُونِ دِلْدَنْ بَرْدِ أَعْيَه بِيْدَانِ أَوْلُوبِ حَسْبَه
لِلَّهِ شُرُوعَه جَسَارَتِ أَوْلِنْدِي مَقْصُودِ
أَوْلِ صَاحِبِ مَذْهَبِ أَوْلَانِ مُجْتَهِدِي فِي
دِينِ الْفَلِكِ شَفَاعَتِينَه مَظْهَرِ وَيُوكَانِظَرِ
أَيْدِنِ أَخْوَانِدَنْ بَرْدِ عَايَه نَائِلِ أَوْلُوبِ
مَعْفَرَتِ حَضْرَتِ خُدَايِ كَرِيمِ وَبِرَائِدِ عَفْوِ
مَوْلَايِ رَحِيمِ أَيْلَكْدَرِ أَرْجِيَه بُو كِتَابِ
مَسْتَقْبَلِي مَاَهِ وَأَقْتَابِ كِبِيِ أَجْمِ شُرُوحِ
وَحَوَاشِيِ أَحَاطَه أَيْلِدِيْلَرِ أَيْسَه لَكِنْ عَوَامِ
نَاسَه كَثِيرِ الْجِدْوِي وَتَبَعِ عَامِ أَيْلَه مَوْضُوفِ
أَوْلَانِ لِسَانِ تَرْكِي أَيْلَه شَرْحِنَه كَيْسَه

هذا الكتاب هو شرح كتاب...
الاسكندر امرى احسن حالهما الملك البكري
هذا الكتاب هو شرح كتاب...
الاسكندر امرى احسن حالهما الملك البكري

تَصَدَّقَ بِتَيْبٍ قَالِي شِدْرٍ • أَكْبَنَاءَ بَوْمُوَالٍ
 أَوْزِدَهُ بِحَرْبِهِ بُوَعْدَ عَاجِرِهِ وَمُنْتَسِبَتِ الْحَالِ
 مَتَرَفًا لِبَالِ شُرُوعِ أَيْلِدِي • اللَّهُ عَظِيمُ الشَّيْءَانِ
 خَتَامُ أُمَّتَيْنِ مُبْتَسِرٍ بِلَيْتِهِ • قَالَ لِإِمَامٍ أَلَا
 وَالْمُسَامُ الْأَقْدَمُ أَصِيلُ التَّوْحِيدِ وَمَا يَصُحُّ إِلَّا
 عَقْدًا عَلَيْهِ • يَعْنِي تَوْكِيَابَ مَعْرِفَتِ تَوْجِيْدِي
 بَارِي تَعَالَى نَكَّ بِسَانَ نِكَاصِي وَأَيْسَلِدُرِ
 وَدِيحِي وَأُزْرِيهِ أَعْتِقَادِ مَجْمُوعِ وَأَلَانِ شَيْءٍ دُرِّ •
 وَبِالْجَمَلِ بُوَكَايْبَهُ أَوْلَانِ مَسَائِلِ أَهْلِ سُنَّةِ
 وَالْجَمَاعَةِ عِنْدَكَ أَعْتِقَادِ أَيْلِدِي شَيْءٍ دُرِّ • يَجِبُ
 أَنْ يَقُولَ أَمَّنْتُ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكِتَابِهِ وَرَسُولِهِ

بمعنى دگر و دان
 بنابر آن مضمون
 تصدیق ایلا
 کسب

والبعون

وَالْبَعْتُ بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْقَدْرُ خَيْرُهُ وَشَرُّهُ وَالْحَقُّ
 وَالْمِيزَانُ وَالْحَنَّةُ وَالنَّارُ حَقُّ كُلِّهِ • يَعْنِي فَرَضَ عَيْنِ •
 دَرَهُرْ مُؤْمِنِهِ بُوَدُّ كِرَاوَلِنَانَ شَيْلِرِي لِسَائِسِي لَهُ
 إِفْرَارِ اِتْمَلِكِ • أَوْلَانِ اللَّهِ تَعَالَى بِهِ إِنبَاءِ نَدِيمِ بَرْدِ
 صِفَاتِ كَمَالِ بِلَاهِ مُتَصَفِّ وَنُقْضَانَ صِفَتُورُنِ
 مَنزَهُ دُرِّ دِيكِ • وَمَكَلَرِي تَبِيهِ إِنبَاءِ نَدِيمِ اَنْشَرِ
 اللَّهُ تَعَالَى نِكَ مَكْرَمِ قَوْلِهِ دُرِّ • أَمْرُ خَدَائِ تَعَالَى
 إِبِلَهُ مُؤْتَمِرُ لُرُورِ • كَمَا هَدَى مَصُونٍ وَمَحْفُوظِ
 لُرُورِ • أَنْزَلَهُ ذِكُورِيَهُ وَأَنْوِيَتَهُ أَوْلَانِزِ ••
 وَكَيْلَ بِلَرِيهِ إِنبَاءِ نَدِيمِ • يَعْنِي تَوْرَانَهُ • وَأَنْجِيْلِ
 وَدَبُورِ • وَفَرَانَ وَعَبْرِي لِرِي • أَوْلَجَانِي بَارِي

2338

کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

فَتَدَنَّ نَدْرُ لِمَشْدُرِ • خَلْقُ طَرَبِ بُوَسْتَقِيمِهِ هَدَا
 اَيْدُوبَ مَعَارِشَ وَمَعَادِ لِرِي نِكْمِلِ اَيْتَدَنَّ اَنْوَرِ
 وَدَسُو لِرَبِيهِ إِنبَاءِ نَدِيمِ • يَعْنِي جَمِيعَ اَنْبِيَاءِ سُنَّةِ
 إِنبَاءِ نَدِيمِ جَمَلِهِ سِي اللَّهُ تَعَالَى طَرَفِدَنَّ خَلْقُ دُرِّ اَنْبِيَاءِ
 هِدَايَتِ اِبْجُوزِ اَرْسَالِ اَوْلِيَاءِ شِرْ دُرِّ • اَنْلَرُ صَفَا
 وَكَبَارُورُنِ جَمِيعِ اَزْمَانَهُ مَصُونٍ وَمَحْفُوظِ لُرُورِ
 وَأَنْلَرِ مِعْرَافَاتِ بَاهِرِهِ وَأَيَاتِ ظَاهِرِهِ اِبِلَهُ تَابِيْدِ
 اَوْلِيَاءِ شِرْ دُرِّ • دَعْوَا لِرَنْدِ صَادِقِ قَارُورِهِ وَأَنْلَرِ
 اِحْتِرَامِ وَاجِدِ دُرِّ • وَمُونَدَنَّ صُكْرَهُ بَوْمِ خَيْرِ دُرِّ
 خَلْقِ جَمِيعِ اَوْلُوبِ هُرْ مَخْضُوعِيْنِهِ اِحْيَا اَوْلُوبِ
 حَيْثُ اَوْلِيَاءِ سُنَّةِ إِنبَاءِ نَدِيمِ حَقْدُرِهِ وَدَجْرُ اللَّهِ تَعَالَى

نَدْرُ

نِكَ تَقْدِيرِي تَبِيهِ إِنبَاءِ نَدِيمِ • يَعْنِي هَرِّ شَيْءٍ اَللَّهُ تَعَالَى
 لِيْنِكَ اَذَلِكُ تَقْدِيرِ اَيْلِدِي وَوَجْهَهُ اَوْزَرَهُ وَجُودَهُ
 كَلُورُ كَرَكِ خَيْرِ وَكَرَكِ شَرِّ لِكِرْ خَيْرَهُ رَاضِي دُرِّ
 شَرِّ رَاضِي دِكَلْدُرِ • وَاللَّهُ تَعَالَى نِكَ تَقْدِيرِي تَبِي
 بُوَزْمَقِ مَكْنِ دِكَلْدُرِ • وَدَجْرِي بَوْمِ قِيَامَتِهِ حَسْبَا
 وَمِيزَانِ وَحِجَّتِ وَجَمَلَتِ جَمَلِهِ سِي حَقْدُرِ كِرْبِ
 دِكَلْدُرِهِ • وَاللَّهُ تَعَالَى وَاجِدَ لِابْتِهَارِ الْعَدْرِ وَوَكَلَّ
 بِطَرَبِي اِنَّهُ لَا شَرِكَ لَهُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ
 كُفُوًا اَحَدًا لِشَيْءٍ مِمَّا اَلَمْ يَكُنْ مِنْ خَلْقِهِ لَمْ
 يَرَلْ وَلَا يَرَا لِي بِاسْمَانِهِ وَصِفَاتِهِ اَلَّذِي تَكُنْ
 وَالْفِعْلِيَّةِ • يَعْنِي اللَّهُ تَعَالَى بَرْدِ شِرْ كِرْبِي بُوَقْدُرِ

اللَّهُ عَظِيمُ الشَّانَةِ أَطْلَاقًا وَلِنَا نَ وَاجِدُكَ
مَعْنَى شَيْءٍ يُوَفِّي دِيكُورًا • يُوَحِّدُهُ أَعْدَادُ
وَيَسْمِينْدُنْ أَوْلَانُ مَعْنَاهُ دِيكُورًا • زِيْرَاعِدَدُ
طَرِيْقِي إِلَيْهِ أَوْلَانُ مَعْنَاهُ إِلَيْهِ زَيْدٌ دِيكُورًا وَحَدِي
دِيْنِيوُدُ • نُوَعِيْدُهُ مَشَاهِدًا وَيَكْبِيْلُهُ وَأَرَايَكُنْ نُوَجِدُ
إِيْسَهُ نَفِيْ شَرِكُورًا نِيْعًا دِيكُورًا • نِيْسُ نَابِيْتِ أَوْلِيْكِي
اللَّهُ تَعَالَى بِهِ وَاجِدُ دِيكُورًا نِيْرُكُورًا مَنَزَهُ دِيكُورًا
وَاللَّهُ تَعَالَى طَوْرًا مَقْدُنْ وَطَوْرًا مَقْدُنْ مَنَزَهُ
دُوْرًا • وَكَأَبْرًا حَدِيْمًا نِيْلًا أَوْلَانًا • وَكَأَبْرًا نَسِيْدَانِ
بِرَيْشِيْ مَسْنَابِهِ أَوْلَانًا • وَكَذُوْرًا دِيكُورًا شَيْءًا
بِرَيْشِيْ مَسْنَابِهِ أَوْلَانًا • وَأَسْمَاءِيْلَهُ وَصِفَاتِيْ

ذاتية

ذَاتِيَّةٌ وَفِعْلِيَّةٌ سِيْرًا إِلَيْهِ مَنَعُوْرًا أَوْلَانًا ذَاتِيْ
أَوْلِيْدِيْ • وَأَوْلَانًا وَصِفَاتِيْ ذَاتِيَّةٌ سِيْرًا وَفِعْلِيَّةٌ
أَزَلِيْدُ وَأَيْدِيْدُ وَصُكُورُهُ دُنْ أَوْلَاهُ دِيكُورًا • أَمَّا
الذَاتِيَّةُ فَالْحَيَوَةُ وَالْقُدْرَةُ وَالْعِلْمُ وَالْكَلَامُ
وَالسَّمْعُ وَالْبَصَرُ وَالْإِرَادَةُ وَأَمَّا الْفِعْلِيَّةُ
فَالْحَيَاةُ وَالزِّيْعُ وَالْإِنشَاءُ وَالْإِبْدَاعُ وَالصَّنْعُ
وَعَبْرَ ذَلِكَ مِنْ صِفَاتِيْ لِفِعْلِيٍّ نَزَلُ وَالْإِنشَاءُ
بِصِفَاتِيْهِ وَأَسْمَاءِيْهِ لَمْ يَحْدُثْ لَهُ صِفَةٌ وَلَا سَمٌ
لَمْ يَزَلْ عَالِمًا بِعِلْمِيْهِ وَالْعِلْمُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِ وَقَدْ
دُرِبْتُ دَرِيَّةً وَالْقُدْرَةُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِ وَقَدْ لَقِيَ
بِتَخْلِيْقِيْ وَالتَّخْلِيْقُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِ وَقَدْ عَالَ

بِفِعْلِيٍّ وَالْفِعْلُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِ وَالْفَاعِلُ هُوَ اللَّهُ
تَعَالَى وَالْفِعْلُ صِفَةٌ فِي الْأَزَلِ وَالْفِعْلُ
مَخْلُوقٌ وَفِعْلُ اللَّهِ عِبْرَ مَخْلُوقٍ وَصِفَاتُهُ فِي
الْأَزَلِ عِبْرَ مَخْلُوقٍ وَصِفَاتُهُ فِي الْأَزَلِ عِبْرَ
مُحْدَثِهِ وَلَا مَخْلُوقَهُ وَمَنْ قَالَ لَمْ يَخْلُقْهُ
أَوْ مُحْدَثُهُ أَوْ وَقَفَ أَرْشَكَ فَيُرَافُهُوَ كَأَنَّ
بِاللَّهِ تَعَالَى يَعْنِي صِفَاتِيْ ذَاتِيَّةً يَدِيْدِيْ
حَيَوَةً قُدْرَتَ عِلْمِيْ كَلَامِيْ سَمْعِيْ بَصَرِيْ إِرَادَةً
أَمَّا حَيَوَةُ سُؤْلِ صِفَةٍ أَزَلِيَّةً دِيكُورًا مَوْضُوعِيَّةً
عَلَيْكَ مَحْتَجِيْ إِنْ صَبَا إِيْدِيْ قُدْرَتِيْ سُؤْلِ
صِفَةٍ أَزَلِيَّةً دِيكُورًا مَقْدُوْرًا تَهْ تَعَلَّقِيْ

عند ذوات

عند ذواته تارة يترادف بمعنى موجودات أنك
تعلقى إليه وجوده كلور علم شول صفة
أزلية ديكور مملومات أنك تعلقى عند
منكشف أولور كلام شول صفة أزلية
ديكور ذات بار إليه قائم برمعنا ديكور قران
إليه مستمى أولان حروف دن مركب نظم
أكد دلالت أيدر سمع شول صفة أزلية
مسموئله يعنى أصواته تعلق أيدر جميع صوت
اللهم تعلقى أنك إليه أيشيد بصر شول
صفة ذاتية ديكور مبصراته تعلق أيدر
يعنى الله تعلقى أنك إليه موجوداتى

كوردوره ارا دت شول صفة ذابته در كيه فیلدن
تركدن بریني ترجیح ایدره یعنی قدرتك جمع ممكنه
تعلق على التسوية الوساو اوتی ترجیح ایدره مثلا
دیدي ساکن فوبت عمروه حرکت حلق ایتسی کج
اما صفات فعلیه بود کرا اولسان صفات ذابته
ذکر اولده تعلق ایدره عبار ددر تخلیق کجی زین
تخلیق اولدی بر اولدی ایشاء و ابداع کجی صنع کجی بونلرک غیري
اولدی لایم و صودیه قوتی مثلا احیا کجی افیا کجی اثبات کجی ایتا کجی الله تعا
تعلق انک صفتها تعلق بصفات فعلیه یعنی بصفات ذابته اولده موصوف اولما
اولدی ما تریل صفتها تعلق بصفات فعلیه یعنی بصفات ذابته اولده موصوف اولما
اما شاعرتی صفتها تعلق بصفات فعلیه یعنی بصفات ذابته اولده موصوف اولما
بوجهل صودیه قوتی کلا
و استر لسان و
عواصم القاهان
و کلا

ولما

اولما ذابته ایتک بچون برصفت و برایشم صکر دن
حاصل اولما ذابته اولده عالم د ر علم صفت ذابته
سیدره و ازلده فاود د و قدریت صفت ذابته
سیدره و ازلده خالق قدر تخلیق صفت ذابته سید
وازلده فاعل د و فعل صفت ذابته سیدره مفعول
مخوف قدره بر کسه صفات بار یه صکر دن
اولما ذابته با خلق اولمشد ر د بسه یا خود نوقت
ایدوب ذابته بل سوب و حکم ایتسه با خود اذ
لیسندک شک ایتسه اول کسه کافر اولور دیدیر
لکرمع نور اولسوندکه هر صفات با مکت ایله و هر
صفاته شک ایتسک ایله کافر اولما ذابته بلکه بعضینه

اولور مثلا حیوة و علم و سایر نبوتیه ذابته
بوده شک ایتسه یا بسه کافر اولور کذلک
صفات فعلیه نیک بعضی بسه یا شایسته
کافر اولور اولکه تخلیق در تر زین در علی القاری
علیه رحمة الباری بوبله بیان و عیان الیقین
والقرآن کلام الله تعالی فی الصالحین کتوب
و فی القلوب محفوظ و علی اللسان مقرر و علی
اللسان منزل و لفظنا بالقرآن مخلوق و کتابة
مخلوق و قرآن تعالی مخلوق و القرآن غیر مخلوق
وما ذکره الله تعالی فی القرآن عن موسى وغيره
من الانبياء و عن فرعون و عن ابيس فان ذلك
کلا

کلام الله تعالی و کلام الله غیر مخلوق و کلام
موسی و غیره من المخلوقین مخلوق و القرآن کلام الله
لا کلامهم یعنی قرآن الله تعالی نیک کلام سید
مصحف اولده یا اولمشد ر قلیل د و حفظ اولمشد ر
و در لوده او قمشد ر و بچون محمد علیه السلام
او ذابته ازل اولمشد ر بچون قرآن ده لسان تر دن
صادر اولان لفظه مخلوق قدر و دعی قرآنی
کتابت اتمین و قرآن اتمین مخلوق قدر بر
مخلوق دن صادر اولان شیلر هب مخلوق قدر
قرآن مخلوق و کلیر ذابره الله تعالی نیک کلام
نفسی سی در کندی ذابته کافر بر معنی د

قُرْآنٍ عَظِيمٍ الشَّانِ اِتِّسَادًا وَعَيْنِ بَدْنِ حِكَايَةِ
طَرِيْقِي اِيْلَهُ ذِكْرًا وَاوْلَانًا كَلَامًا قُرْآنًا نَدْرًا اِنْبِيَاءًا
وَعَيْنِ بَرَكَةٍ كَلَامِي دِكْرًا قُرْآنًا مَخْلُوقًا دِكْرًا
اَنْتَرَكُ كَلَامِي مَخْلُوقًا قَدْرًا وَسَمِعَ مُوسَى كَلَامَ اللهِ
تَعَالَى كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى وَكَلَّمَ اللهُ مُوسَى تَكْلِيمًا
وَقَدْ كَانَ اللهُ مُتَكَلِّمًا وَاَمْ يَكُنْ كَلَّمَ مُوسَى عَلَيْهِ
السَّلَامُ وَقَدْ كَانَ اللهُ خَالِقًا فِي الْاَزَلِ وَاَمْ يَخْلُقُ
لِلْخَلْقِ فَلَمَّا كَلَّمَ اللهُ مُوسَى كَلَّمَ بِكَلِمَةٍ الَّتِي
هُوَ كَلَّمَ فِي الْاَزَلِ وَصِفَاتُهُ كُلُّهَا بِحَالٍ وَصِفَاتُ
الْخَلْقِ قَبْلَ تَعْلَمُ لَا كَوْنِيَّتًا وَيَقْدِرُ لَا كَقَدْرِيَّتًا
وَيَرَى لَا كَرُؤْيِيَّتًا وَيَتَكَلَّمُ لَا كَلَا مِيَّتًا وَيَسْمَعُ
لَا كَسَمْعِيَّتًا

لَا كَسَمْعِيَّتًا نَحْنُ نَتَكَلَّمُ بِالْاَلَايَةِ وَالْحُرُوفِ وَاللهُ
تَعَالَى يَتَكَلَّمُ بِالْاَلِفِ وَالْحُرُوفِ وَالْحُرُوفِ مَخْلُوقَةٌ
وَكَوْلَهُ اللهُ تَعَالَى غَيْرُ مَخْلُوقٍ يَعْنِي مُوسَى عَلَيْهِ
السَّلَامُ اللهُ تَعَالَى نَزَّكَ كَلَامِي اَزَلِيَّتَهُ دَالٌ وَاوْلَانٌ
اِسْتِنْدِيءِي يَنْتَكِمُ اللهُ تَعَالَى قُرْآنَ عَظِيمِيَّةٍ حِكَايَةِ
اِيْلِيَّ . وَاللهُ تَعَالَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ تَكَلَّمَ
اِيْلَهُ دُنْ مَقْدَمٌ مَتَكَلَّمٌ دُرٌّ يَعْنِي اَزَلَهُ كَكَلِمِ
صِفَتِهِ مَصْرُفٌ دُرٌّ . وَاللهُ تَعَالَى اَزَلَهُ خَالِقُهُ
وَمَخْلُوقُهُ فَادْنُ بَرِيءِي وَجُودَهُ كَلْدُنْ زِيْرًا
خَالِقِ اِتِّمَانِي مَعْنَى اِسْمِي قَدْرَتِ صِفَتِي دُرٌّ . بَرٌّ
شَيْئِكَ وَجُودِيَّةِ تَعْلُوقِ اِيْلِكَ اللهُ تَعَالَى لِيْنِكَ

هُوَ جُودُ اِيْلِكَ وَقَاتِ مَحْضُوصَهُ دَهْ وَجُودِيَّةِ
اَزَلَهُ قَدْرَتِي تَعْلُوقِ اِسْتِنْدِيءِي . وَقَمَا كِه اللهُ تَعَالَى
مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ تَكَلَّمَ اِيْلَهُ بِه كَلَامِ نَفْسِيَّتِكَ
مَضْمُونِي اِيْلَهُ تَكَلَّمَ اِيْلِيَّ . سُؤْلُ عِلْمَاتِ كِه مُوسَى
عَلَيْهِ السَّلَامُ شَجَرَةٌ مَبَادِكَةٍ مَشْهُورَةٌ دَنْ اِسْتِنْدِيءِي
خَادِنَةٌ دُرٌّ وَمَخْلُوقَةٌ دُرٌّ . زِيْرًا اَوَّلُ كَلِمَاتِكَ بَرٌّ
لِرُكِّ لِيْسَانِيَّةِ اَوَّلَانِ الْفَاظِ قُرْآنِيَّةِ كِه كَلَامِ نَفْسِيَّتِي
دَلَالَتِي اِيْدُرُّ . اللهُ تَعَالَى نَبِيَّتِكَ ذَاتِ شَرِيْفِيَّةِ قَائِمِ
اَوَّلَانِ كَلَامِ نَفْسِيَّتِي مَعْنَى اَهْ لِفِيْظِ دِكْرَدُرِّ . اِنْفِي
اِسْتِمْتِكَ مَضْمُونِ دِكْرَدُرِّ بَلَكِه هُوَادَهْ رِضْوَانِ
خَالِقِ اِيْدُوبِ اِيْ حَضْرَتِ مُوسَى عَلَيْهِ كَوْشِ اِنْبِيءِيَّةِ

اَبُو مَضْمُونِي مَا بَرِيْدِي حَضْرَتِي بُوَيْلَهُ بُوَيْدُ
وِيْلَهُ . وَدِيْحِي اللهُ تَعَالَى نَبِيَّتِي صِفَتِي مَخْلُوقِيَّةِ
صِفَتِي كِهِي دِكْرَدُرِّ . وَدِيْحِي اللهُ تَعَالَى سِيْلُوْرُ
لَكِنْ بَرٌّ بِلِيْتَرِكِي دِكْرَدُرِّ . زِيْرًا بَرُّ اِلَاتِ اِيْلَهُ
بِيْلُوْرُ . وَدِيْهِيْرَدَهْ صُوْرَتُهُ حَضْرَتِيَّةِ بِيْلُوْرُ
. اللهُ تَعَالَى بِالْاَلِفِ اِلْتِمَاسِيَّةِ كَلِمَاتِي وَجَرَّ
يَسَافِي كُرُوْبِي وَاَسْتِكَارَهْ وَعِيْلِمِي ذَاتِي اِلْتِمَاسِيَّةِ
اِيْلَهُ بِيْلُوْرُ . بَرُّ كِهِي عِلْمِ صُكْرَهْ دَنْ اَوْلَمَهْ دِكْرَدُرِّ
وَ دِيْحِي اللهُ تَعَالَى هَسْرَتِي مَكْنَانَهْ قَادِرُ دُرِّ . بَرُّ
قَدْرَتِي يَعْنِي بَرُّ كَسِيْرَتِي دِكْرَدُرِّ . زِيْرًا اللهُ تَعَالَى
نَبِيَّتِي قَدْرَتِي قَدِيْمَهْ دُرٌّ . صُكْرَهْ دَنْ اَوْلَمَهْ دِكْرَدُرِّ

وَالْتَابَهُ دَكْدُرُهُ وَبَرَكْتَهُ نَكُّ مَشَا دَكَيْتَهُ
دَكْدُرُهُ بَرَكْتَهُ هَرَشِي كَسْبَ إِلَيْكَ الْبِرْدَنْ
كَفَرُ الْبِرْدَنْ كَانُ دَخِي لَا تَابَهُ وَغَيْرِيكُ يَرُدُّمُ
أَيْلَسِي لَهُ دَرُهُ وَدَخِي اللَّهُ تَعَالَى كُوْدُرُ وَبَشِيْدُ
لَكِنْ كُوْدِسِي وَبَشِيْسِي بَرَمُ كُوْدَمُزُ وَبَشِيْمُزِي
دَكْدُرُهُ زِيْرَابَرُ بَشِيْمُزُ فَوَلَقِي لَهُ دَرُ وَكُوْدُ
مَسِيْرُ كُوْدِيلَهُ دَرُهُ اللَّهُ تَعَالَى فَوَلَقْدَنْ وَكُوْدُ
دَنْ مَنَزَهُ دَرُهُ وَبَرَمُ كُوْدَمُزُ وَبَشِيْمُزُ صُكْرَدَنْ
وَجُوْدُهُ كَلِمَهُ دَرُهُ اللَّهُ تَعَالَى زَلِيْدُ دَائِيْمًا
بُوْقُدُّرُهُ أَرَجِبُهُ مَسْمُوعَاتُ وَغَرَشَاتُ حَادِيَهُ دَرُ
لَكِنْ سَمِعُ وَبَشَرُ فَيَدُرُهُ وَدَخِي اللَّهُ تَعَالَى

سُوْبَلُ لَكِنْ بَرَمُ سُوْبَلُ بَرَمُ وَكُلُّ ذِيْرَابَرُ لِيْسَابَهُ
وَبُوْعَرَابَهُ وَشَفَهَابَهُ وَدَيْشَابَهُ وَحُرُوفُ
إِلَهُ سُوْبَلُ بَرَمُ اللَّهُ تَعَالَى سُوْبَلَهُ سِنْدُهُ بَرَشِيْدُهُ
مُحْتَاجُ دَكْدُرُهُ بِأَلَا إِلَهُ وَلَا حُرُوفُ تَكَلَّمُ أَيْدُرُ
حُرُوفُ مَخْلُوقَهُ دَرُهُ اللَّهُ تَعَالَى لَيْكُ كَلَامُ مَخْلُوقِ
دَكْدُرُهُ وَهُوَ شَيْءٌ لَا كَالْأَشْيَاءِ وَمَعْنَى الشَّيْءِ
الثَّابِتُ بِالْجِسْمِ وَلَا جَوْهَرٍ وَلَا عَرَضٍ وَلَا
حَدِّ لَهُ وَلَا حُدُودَ لَهُ وَلَا تَدْرُ وَلَا مِثْلَ لَهُ لَهُ يَدُ
وَوَجْهَهُ وَلَفْسُ كَمَا ذَكَرَ اللَّهُ فِي الْقُرْآنِ فَهِيَ لَهُ
صِفَاتُهَا بِأَلَا كَيْفُ وَلَا يُقَالُ أَنْ يَدَهُ قَدْرَتُهُ أَوْ
بِعَمَلِهِ لِأَنَّهُ إِطَالُ الصَّفَةِ وَهُوَ قَوْلُ أَهْلِ الْفِلسَفَةِ

سُوْبَلُ

وَالْأَعْيَالُ وَكِنْ يَدُهُ صِفَةٌ بِالْأَكْفِ وَغَضَبُهُ وَرُفَاهُ
صِفَاتُ مَنْ صِفَاتِهِ تَعَالَى بِالْأَكْفِ يَعْنِي اللَّهُ تَعَالَى
بِرَشِيْدِي دَرُ بَرَعِيْرِي شَيْئُهُ بَرَمُ بِرَمُ بِرَمُ بِرَمُ
سَلْبِيْتُهُ شَرُوعُ مَقَامِيْدُرُ اللَّهُ تَعَالَى بَرَشِيْدُهُ
بَرَمُ مَنُ شَيْءٌ دَرُ دَرُ مَنُكَ مَعْنَى جِسْمِي سِيْرُ
وَجَوْهَرِي سِيْرُ وَغَرَشِي سِيْرُ ثَابِتِي دَرُ دَرُ دَرُ
جِسْمِي أَجْرَادُنُ مُرَكَّبِي أَوْلَادُنُ عِنْدُنُ بِرَمَكَهُ
مُحْتَاجِي بَرَحْتِي أَيْسَهُ أَمَكَانُ وَحَدُوثُ
عَلَا مَتِيْدُرُ جَوْهَرِي دَرُ مَرَادُ شَوْلُ مَوْجُوْدُ
مُكَلِّدِي كَرُ كُنْدِي ذَاتِيْلَهُ قَائِمِي عَرَضِي دَرُ
مَرَادُ شَوْلُ مَوْجُوْدِي مَنُ دَرُ كُنْدِي ذَاتِيْلَهُ

قَائِمُ أَوْلِيُوْبِي بِرَمَهُ مُحْتَاجِي أَوْلُوْرُهُ حَرَكَتِي
سَكُوْنِي وَبِيَاضِي كِي وَسَوَادِي كِي اللَّهُ تَعَالَى
وَإِجْبَابُ الْجُوْدِ دَرُهُ يَعْنِي ذَاتُ شَرِيْفِي مَوْجُوْدُ
مُطْلَقْدَنْ يَا وَجُوْدُ مُطْلَقْدَنْ فَرْدًا وَمُلْقَفِي
أَقْبَسًا أَيْلَهُ أَسْكَانْدَنْ مَنَزَهُ دَرُهُ أَيْسَا لَدَنْ
مَرَادُ وَجُوْدُهُ لَهْ عَدَمُ ذَاتُهُ نَيْسَبِيْلَهُ بَرَابَرًا وَمُلْقَفِي
بَرَمُ وَجُوْدُ بَرَمُ بَرَمِي وَدَخِي اللَّهُ تَعَالَى لَيْكُ
حَدِي بُوْقُدُّرُهُ يَعْنِي هَيْأَتِي دَنْ مَنَزَهُ دَرُهُ زِيْرَابَرُ
بَرَمًا بِرَمًا صِفَاتِي دَرُهُ وَدَخِي اللَّهُ تَعَالَى
صِنْدُ دَنْ مَنَزَهُ دَرُهُ يَعْنِي كُنْدِي بِرَمًا بِرَمًا وَنَسَا
زِعُ بُوْقُدُّرُهُ وَدَخِي اللَّهُ تَعَالَى نَكُّ مَشَا بُوْقُدُّرُهُ

قَائِمُ

وَدَعَى اللَّهُ تَعَالَى نَكَ قُرْآنَ دَهْ مَدَّ كُورٍ بِرِالْأَيْ
وَصَفْتَرِي وَأُرِدِكِي أَنْ لِيكَ كَيْفِي مَعْلُومٍ دَكَلَدِ
هَمَانُ أَنْ لِيكَ أَصْلِيهِ أَعْيَافًا دَايِدُوبُ كَيْفِيَتِي •
كُدُ وَيَلُورُ دِيمَكَ كَرَكِدِرُ • مَثَلًا يَدِي كِي • وَوَجَدِي
وَيَفْسِرُ كِي بُونَلِيكَ هَرِي لِيكَ اللَّهُ تَعَالَى نَكَ دَايِلِي
فَأَيْدِي بَرِي عَمَّادِنِ عَمَّادِنِ دَرِكِي كَيْفِي مَعْلُومٍ دَكَلَدِ
• بُوذُ كُرَاوَلِي نَانِ سَلَفِ مَذْهَبِي دَرِ أَمَا خَلَفِ
مَذْهَبِي بُوذُ كِي يَدُ دَرِ مَرَادِ قَدْرُ دَرِ بَا يَنْدَرِ
• حَضْرِي بَا مَرُوحَةَ اللَّهِ بُونَدِنِ لِي يَلْدِي •
زِي رَا بُونَدِ بَعْضِ صِفَاتِي بِطَالٍ وَأُدْرِيهِ زِي رَا
لِلَّهِ تَعَالَى يَدُ دَرِ كِي يَلْدِي نَكَ بَرِي نِهْ قَدْرِيَتِ •

بانه

بَانَسَا لِي كِي يَلْدِي ظَاهِرُ بُوذُ كِي بُونَلِي رَا يَكِي
فَلَا رَدُّنَ وَبُونَدِنَ غَيْرِي بِرِصِفَتِ مَرَادِ يَدِ كِي
أَيْ كَيْفِيَتِي كُدِي بِيَاوَرُ • هَمَانُ بَرِي لِي وَاجِبِ
أَوْلَانِ بَرِي بِرِصِفَتِي دَرِ وَغَضَبِ وَرِضَا بِرِصِفَتِي
دَرِكِي كَيْفِيَتِي مَعْلُومٍ دَكَلَدِ دَكَلَدِ بِرِصِفَتِي بِطَالٍ
جَا بَرِ دَكَلَدِ • زِي رَا أَهْلِ قَدْرٍ وَاعْتِرَالِ قَوْلِي دَرِ •
اللَّهُ تَعَالَى حَمِيضًا يَلْدِي • خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى الْأَشْيَاءَ
لَا بِرِشْيِ وَكَانَ اللَّهُ تَعَالَى عَالِمًا فِي الْأَوَّلِ بِأَ
لِأَشْيَاءٍ قَبْلَ كَوْنِهَا وَهُوَ الَّذِي قَدَّرَ الْأَشْيَاءَ
وَقَضَاهَا وَلَا يَكُونُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ شَيْءٌ
لَا بِرِشْيَتِهِ وَعِلْمُهُ وَقَضَائِهِ وَقَدَرُهُ وَكَيْفِيَتُهُ

فِي الْوَجْهِ الْمَحْظُوطِ وَلَكِنْ كَيْفِيَهُ بِالْوَصْفِ لِأَنَّ الْحَكِيمَ
وَالْقَضَاءَ وَالْقَدْرَ وَالْمُشَبَّهَةَ صِفَاتُهُ بِأَنَّ كَيْفِيَتِي
يَعْلَمُ اللَّهُ تَعَالَى الْمَعْدُومَ فِي حَالِهِ عَدَمِهِ مَعْدُومًا
مَا وَيَعْلَمُ أَنَّهُ كَيْفِيَتِي يَكُونُ إِذَا وَجَدَهُ وَيَعْلَمُ اللَّهُ
الْمَوْجُودَ فِي حَالِ وَجُودِهِ مَوْجُودًا وَيَعْلَمُ أَنَّهُ
كَيْفِيَتِي يَكُونُ قَانُوهُ وَيَعْلَمُ اللَّهُ الْقَائِرَ فِي حَالِ
يَسَامِيهِ قَانُوهُ وَإِذَا تَعَدَّدَتْ عِلْمُهُ قَاعِدَاتِي فِي
حَالِ قَعُودِهِ بِزَعْمِي أَنَّ يَغْيَرُ عِلْمُهُ أَوْ يَجْدِيثُ
لَهُ عِلْمُهُ وَلَكِنْ الْغَيْرُ وَالْإِخْتِلَافُ عِنْدَ الْحَالِ
بِعْنِي اللَّهُ تَعَالَى شَيْءًا فِي كَيْفِيَتِي عَدَمِ مَعْدُنِ وَجُودِهِ
كُورِي • وَوَجُودِي أَوْ زَيْنِي مَادَّةٍ وَهَيُوتِي

بمون

سَيُنَاقِسُ وَأَوَّلُ شَيْءٍ رُجُودُهُ كَلِمَةُ دَرِ مَقْدَمِ زَالَهُ
اللَّهُ تَعَالَى الْعَزِيزُ عَالِمُ دَرِ جَمَلِ بُوذُ كِي اللَّهُ تَعَالَى أَوَّلُ
أَشْيَاءِي أَرْزَلَهُ نَقْدِي بِرِ يَلْدِي وَقَضَا يَلْدِي وَدَعَى
دِيَادَهُ وَعَقِبَادَهُ بِرِ شَيْءٍ رُجُودُهُ لِي أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى نَكَ
دَرِ مَسْبُوبَةٍ وَبِإِسْمَاءِ وَقَضَا الْمَسْبُوبَةِ وَالْوَجْهِ الْمَحْظُوطِ
بِأَنَّ مَسْبُوبَةَ وَجُودِهِ كَلِمَةٌ لَكِنْ لَوْجِ مَحْظُوطِ بَارِ مَعْنِي
وَصِفِ إِلَهَهُ دَرِ حَكْمِ إِلَهِهِ دَكَلَرِ بَعْضِي أَوْلَسُونِ لِي عِلْمُهُ أَرْزَلَهُ
أَمْرًا إِلَهَهُ دَكَلَرِ مَشَبَّهَتُهُ مَوْافِقِ كَلِمَتِهِ وَوَجُودِهِ عِلْمُهُ وَوَجُودِي نَقْدِي
كَلِمَةٌ دَرِ بِيَا زَهْمَتِي دَرِ الْأَشْيَاءِ وَوَجُودِهِ كَلِمَتُونِ
دَرِ بَارِ تَكْوِينِي دَرِ تَخْلُفِ مَعْنِي أَوْلَسُونِ
وَقِيَامِهِ جَمِيعِ الْأَشْيَاءِ مَوْجُودًا وَبِقِي الْأَرْزَمِ كَلِمَةٌ أَمْرِي

فضا دَرِ بَارِ بَارِ مَعْنِي
بِالْبَحْثِ دَرِ حَقَائِدِهِ
سَلَامَتِي دَرِ مَعْنِي
بِإِنِّ الْمَعْنِي دَرِ مَعْنِي
تَمَحُّصِ مَوْافِقَاتِهِ
عِلْمُهُ أَرْزَلَهُ
أَشْيَاءِي كَلِمَتُهُ مَعْنِي
بَارِ تَكْوِينِي بَارِ مَعْنِي

اودر پنه كند و لير پي انشهاد ايلد و كوين ده
انزه خطا با ايلدي . يعني الست بركم ديدي
وانزه ايمان ايله امر ايلدي . وكفر دن هي ايلدي
انردني الله تعالى بك ربوبيتي اورا ايدوب
بالا ديد يلا اسلرك بو اقرار لري ايمان و تصديق
اولدي . بسن جمع خلق اناسينك رحمدن دنيايه
كلكده . بوفيزت و خلقت ورره كلور .
بو كا ايمان خلق دي برره . بركسه بو ايمان خلق ايله
مؤمن اولد قدن ضكوه كيدي كيب و اختيار
كا فو اولسه . اول كيسه ايمان خلق سني تبديل
و تغير اتميش اولور . و شول كسه كه اختيار

دكيسه

و كسيه مؤمن اولسه اول كيسه ايمان خلفيتي
اودره ثابت و مستمرا ولدي و دحي الله تعالى
بر كسه كفا اوز ريشه يا خود ايمان اوز ريشه جبر
ايلدي بلكه بر الاي اشخاص اولق قاري حلاله خلق
ايلدي يعني ايمان و كهن قابليت لري اولدي يعني
حلاله خلق ايلدي ضكوه دي بلان اختيار و كسيه
مؤمن اولدي . و دي بلان كيدي اختيار و كسيه
كا فو اولدي . نعوذ بالله بس ايمان و كفر عبدك
كيدي اختيار و كسيه اولان هاليدن
بر فو لدره . يعلم الله تعالى من كفر في حاله من كا فو
فاذا امر بين بعد ذلك عله مؤمن في حال ايمان

و لجه من غير ان يغير علمه و صفاته و جمع ا
اهال ايعتاد ريز الحركه و السكون كسبهم على
الخصيعة و الله تعالى حالها وهي كلها بمشيئته
و عليه و قضائه و قدره و اطاعات كلها
ما كانت و لجه با امر الله تعالى و بحبته و بر
ضائه و عليه و مشيئته و قضائه و قدره و
المعاصي كلها بعليه و قضائه و تقديره . و
مشيئته لا يحدته ولا يرضاه ولا يامر به يعني
الله تعالى شول كسه لركه كا فو دره انلري كهر لري
حال ده كهر صفتيله منصف بيانور . وقتا كه
انردن بر پسي مؤمن اوله اتي ايمان صفتيله منصف

بيانور

بيانور . و دحي كما مجتهد ايدر . اصلا علمه و صفتيه
بغير كهر . و دحي قولك اسلري حركت كي سكون
كي في الخصيعة انلك كسيدي . يعني راده جزئيه
لري بر صرف ايدوب اسلدي كهر ايسنور . لكن اول
ايسناريك خالقي و مؤثري الله تعالى در معتزله
ديدي كهر كي عبيد خالق و كلدر . و دحي اهال
عبادك جمله سي الله تعالى نيك دي اتميسيله و بليله
و تقدير اتميسيله دره . و دحي عبادان و طاعات
جمله سي الله تعالى نيك اسريله و مجتبه و رضا
و عليه و دي با مسيله و قضائيه و تقدير
اتميسيله دره . و دحي معصنك الله تعالى نيك

عليه وفضائله وتقديره ذره لكن تجنيبه
ورضائيه وامره ذره والانبياء كلهم
منزهون عن الصفير والكبير والكفر والفجأ
وقد كانت بهم ذلات وحطايا وخطايا
والله عليه وسلم جديده وعبد ورسوله ونبيه
وصفيه ومثبه وليعبد الصم وليسيرك
بالله طرفه عز قفا وليسيرك صغيره ولاكبره
فما افضل التس بعد رسول الله صلى الله
تعالى عليه وسلم ابوبكر الصديق نور عز الخطا
الغار وقشته عنان ذو النورين
ذو علي ابن طالب رضوان الله تعالى عليهم

اهجر

اجمعين غابرين على الحق ومع الحق نورا لام هم جما
ولا تذكر احدا من اصحاب رسول الله عليه السلام
الا يجيب بعني انبياء عليهم السلام ملك جمعيني
صفار ردن وكبار ردن وكفر وقبل لحدن منزله
معصوم مردن بوتدن اول وصاره مذهبا صح بده
كبيره نك تعريف علم الاجتلاف اليد بعضي
ديدي بكر كبيره اول كنا هذره كنا مقارن اوله
ديعيسى ديدي بكر كبيره اول كنا هذره كنا يا اهل
يا العشت يا وعيد مقارن اوله اصحاب شاذي
اولان روايتن دن نقل اولند بلكه كنا بده بكر
كنا هز بغير حق قتل فقتل بده وزنا اوله ولوطه

وشرب خمر ذره وسرفه ذره وعصيب بقر ابله
مال اخذ بمكدره وسومكدره وهسكرو وبرن
شئ ايحكدره بونلرك لمحفا شها ده دور
ايله واكل ربا وعذريز رمضان صومي بوز
مق وبلان بزه بمنا بمك وصيلاء رحيم
اتمك ووالديه عاصي ولمق وجنت
وفنده فرا اتمك ومال ببهم اكل اتمك وذي
كبله ده وزنه حيانت اتمك وصلا بني وفي
او زنيه عذريز تقديرا اتمك وبرسلي
بالحق ضرب ببمك وبني عليه السلام ورده
كذب اتمك وصحابيه سبت اتمك وشهادتي

لم

كتم اتمك عذريز ورسوت لمق ورجال
ايله ببنا ببند عداوت وسلطان ببند
سعابت اتمك وزكوتي منع اتمك وقدرتي
وارا بكر امر مروف ولهي منكر بمك
وقرا عظيم الشاف او كوند كذ نفسكوه او تمق
وجواني نارا ايله يا فوق وعورت بلا سبب
ووجدن اميناع اتمك ودخي الله تعالى بمك
رحمتدن نا اميد ولمق وعذا بندن امين
اولمق واهل عليه وحمله قوانه اهانت
اتمك ووجه سنة ظها اراتمك وخيزر
اتير اتمك بونلردن ماعداسي صغيره ذره

صُكْرُهُ مَعْلُومٌ أَوْ لَسُوْنِكِهِ . أَبْنَاءُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ
عَدَدِي بِرَقُولِهِ يُوزِي كَرِيمِي دَوْرَتِ بِيَانِ وَرَبِّ
قَوْلُهُ أَيْكِي يُوزِي كَرِيمِي دَوْرَتِ بِيَانِ دَرِهْ أَوْ
أَوْلَانِ بِرَعْدِ دَاوُزِيهِ فَصِرَ أَمْبُوبُ . أَوْلَا
أَدْمُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَالْآخِرِي مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ
دِي كَدْرُ . وَدَجِي أَيْنَا عَلَيْهِمُ السَّلَامُ بِبَعْضِي
نَدْنِ ذَالِهْ لَوْ صَادِرًا أَوْلَمِشْدَرُ . بَعْضِي أَنْزَهْ نَسَبَتِ
إِيْلَهْ تَقْصِيْرَاتِ وَحَظِيْمَاتِ صَادِرًا أَوْلَمِشْدَرُ
يَا أَوْتَمَقِ طَرِيقَتَهْ يَا خُودِ نَيْتِ وَغَيْرِ بِي تَرْكِ تَرْكِ
طَرِيقَتَهْ . يَا خُودِ رُخْصِي أَخِي أَرْطَرِيقَتَهْ نَيْتِ
أَدْمُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ مَهْجِي أَوْلَانِ شَجَرُهُ

مخفف

مَشْخَصَهْ وَمَعْتَبَرَهْ دِرَظْنِ اِبْدُوْبِ جِنْسِ شَجَرُهُ
أَكْلِ اِبْدِي شَرَاهِدُنْ بَعْضُ لَرْدِ كَرِهْ . بُويَابُنْ . أ
فَضْلُ وَأَوْ لِي أَوْلَانِ عَمْرُ بَعْضِي تَقْسِيْرَتَهْ عَمَّا سَرُ
قَدِيدُنْ نَيْلِ اِبْدِي كِي دَرِهْ . أَنْزَرْدُ رُوْا بِيَشْ كِي بِنِيَا
عَلَيْهِمُ السَّلَامُ صَادِرًا أَوْلَانِ شَمِيْرُ ذَلَانِ
إِطْلَاقِ أَوْلَمَازِ . دِرَازَلَهْ دِي مَكِ دَنْبِ وَكَاهِدُنْ
بِرُتُوعِ دِي كَدْرُ . بَلَكِهْ وَاجِبِ أَوْلَانِ دِي مَكِ كَرِيْدُ
ذَكِهْ . فَاضِلِي اِبْدِي بَارِ . أَفْضَلِي تَرْكِ اِبْدِي بَارِ .
وَأَلَا اِبْنِيَا عَلَيْهِمُ السَّلَامُ نَهْ صَغِيْرُ وَنَهْ
كَبِيْرُ صَادِرًا أَوْلَمَازِ . لَكِنْ أَنْزَلِكُ حَقِيْقَتَهْ
أَوْلَانِي تَرْكِ اِبْتِمَكِ وَاجِبِي تَرْكِي كِي دَرِهْ . أَكَابِيَا

قَوْلُهُ ذَلَهْ دَنْ عَصِيَانِ لَفْظِي اِبْلَهْ تَقْصِيْرُ
وَدَجِي بَرِيْمِ رَسُوْلِي مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ
حَضْرَتِيْرِي اللهُ تَعَالَى نَيْكِ جَبِيْرِي دَرِهْ . وَقَوْلِي دَرِهْ
وَطَرِيقِ مَعْنُوْبِيْنَدُنْ اِرْسَالِ اِبْدِي وَكِي رَسُوْلِي
كَتْدَنْدُنْ أَوْلَانِ سِرْبُوْتَلَرِ اِنْتِ شَرِيعِي يَا سِيْمَهْ دَرِهْ .
كَتْدِي شَرِيعِي اِبْدَالِ اِبْدِي بَا قِيْمَهْ دَرِهْ . بِعَمَلِيَهْ
مَبْعُوْتَدُرُ . وَحَايِمُ اِلَا بِنِيَا دَرِهْ . بَابَا سِيْنِكِ اِسْمِي
عَبْدُ اللهِ دَرِهْ . بُويَانِ دَجِي . بَابَا سِيْنِكِ اِسْمِي عَبْدِ اِلْمَلِكِ
دَرِهْ . اِنْتِ دَجِي . بَابَا سِيْنِكِ اِسْمِي هَاتِمِ دَرِهْ . اِنْتِ
دَجِي . بَابَا سِيْنِكِ اِسْمِي عَبْدِ مَنَافِ دَرِهْ . اِنْتِ دَجِي
فَضِي دَرِهْ . اِنْتِ دَجِي كَلَابِدُرُ . اِنْتِ دَجِي مَسُوْرُ

انك در

اِنْتِ دَجِي كَدْرُ . اِنْتِ دَجِي لُوبِي دَرِهْ . اِنْتِ دَجِي
غَالِبِ دَرِهْ . اِنْتِ دَجِي مَهْرُ دَرِهْ . اِنْتِ دَجِي مَالِكِدُرُ
اِنْتِ دَجِي بَصْرُ دَرِهْ . اِنْتِ دَجِي كَاهِدُ دَرِهْ . اِنْتِ دَجِي
حُرِيْمَهْ دَرِهْ . اِنْتِ دَجِي مَدْرِكَهْ دَرِهْ . اِنْتِ دَجِي اِبْنِيَا
دَرِهْ . اِنْتِ دَجِي مَضْرِبِ دَرِهْ . اِنْتِ دَجِي تَرَادُ دَرِهْ .
اِنْتِ دَجِي مَعْدُ دَرِهْ . اِنْتِ دَجِي عَدَا بَانِدُرُ . رَسُوْلُ اللهِ
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَضْرَتِيْرِي تَسْبِيْحِ
شَرِيْفِيْرِيْدُنْ بُوْفَدْرَهْ عَمَّا دَنْ بَرَاهِدِ اِحْتِيَا
اِبْتِهْ نِيَشْدُرُ . وَدَجِي رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعَالَى نَيْكِ مَصْطَلِي سِيْدُرُ .
بَعْضِي اَنْوَاعِ اِكْرَامَاتِ . وَأَصْنَافِ مَقَامَاتِ

دُنُوِيَهْ وَأَخْرَجْتَهُ مِنْ بَيْتِهِ مَخْلُوقَاتِ أَرَسِدَاتِ
 أَوْ زَلَّ النَّفْسُ وَالْحَيَاةُ وَأَلْمَسَتْ بِرُقُولِهِمْ وَدَعَى
 أَوْلَادَهُ هُدَايَ مَعَالِي صَنَمِهِ وَغَيْرِ بِيَعَادَتِ
 إِلَهِي مَشِيدِي وَطَرْفَةُ الْعَيْنِ دَهْ نُبُوْتَدَنْ أَوْلِ
 وَصَكْرَهْ أَصْلًا شَرِيكَ إِيْمَامِ مَشِيدِي وَبِرْصِفِغَرَهْ وَ
 كَبِيرَهْ أَرْكَابِ إِيْمَامِ مَشِيدِي وَدَعَى رَسُولَ اللَّهِ
 دَعْتُمْكَ نَاسِكَ أَفْضَلِي أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ
 عَنْهُ حَضَرَ تَلِي بِدْرٍ جَاهِلِيَّتِ رَمَانْدَهْ اِسْمِي
 عَيْدُ الكَعْبَةِ اِلْدِي صَكْرَهْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى
 عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَيْدُ اللَّهِ اِسْمِي لِهْ سَمِيْمِيهْ اِلْدِي
 بَابَا سِنِكَ اِسْمِي اَبَا خَاقَهْ دِرْ اَنْكَ دَعَى عَامِرُ

اَنْكَ دَعَى عَمْرُو دِرْ اَنْكَ دَعَى كَعْبِ دِرْ اَنْكَ
 دَعَى سَعْدِي اَنْكَ دَعَى يَتِيْمِ دِرْ اَنْكَ دَعَى مَرْحُومِ
 اَنْكَ دَعَى كَعْبِ دِرْ اَنْكَ دَعَى لَوْحِي دِرْ اِهْدِي
 مَسْرُوَهْ اَنْكَ نَسَبِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
 وَسَلَّمَ حَضَرَ تَلِي بِدْرٍ نَسَبِ شَرِيْفِيَهْ وَاصِلِ اِلْدِي
 وَدَعَى أَبُو بَكْرٍ حَضَرَ تَلِي بِدْرٍ لَقِبِ شَرِيْفِيَهْ صِلِي
 دِرْ دِرْ اَرْسُولَ اللَّهِ دَنْ نَهْ كِدْ اِسْتَدِي اِيْتِيْقَدِي
 اِلْدِي عَلِيٍّ لِمَخْصُومِ حَبِيْبِ مَعْرَاجِي اِيْتِيْقَدِي
 مَلِكِ وَتَرْدِي اِمْتِكُنِي نَصْدِي اِلْدِي وَدَعَى
 حَضَرَ اَبِي بَكْرٍ دَنْ صَكْرَهْ نَاسِكَ أَفْضَلِي
 حَضَرَ عَمْرُو دِرْ بَابَا سِنِكَ اِسْمِي خَطَا بَدْرُ

اَنْكَ دَعَى فَيْسَلِ دِرْ اَنْكَ دَعَى عَبْدِ عَزِيْزِي دِرْ
 اَنْكَ دَعَى زِيَادِ دِرْ اَنْكَ دَعَى عَبْدِ اللَّهِ دِرْ
 اَنْكَ دَعَى فَرْدِ دِرْ اَنْكَ دَعَى دُرْ اَلْحِ دِرْ اَنْكَ
 دَعَى عَدِي دِرْ اَنْكَ دَعَى كَعْبِ قَوْسِي دِرْ اِهْدِي
 كَعْبِ دَهْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 حَضَرَ تَلِي بِدْرٍ نَسَبِ شَرِيْفِيَهْ جَمِيْعِ اَوْلُوْدِ
 دَعَى لَقِبِ شَرِيْفِيَهْ فَارُوُوِيَهْ مَبَالِغَهْ اَيْلَهْ
 جَوَابِلَهْ بَا طَلِ بِنِي فَرَا بِلْدِ وَكَيْدَنْ اَنْوَرِي
 وَدَعَى حَضَرَ عَمْرُو دَنْ صَكْرَهْ نَاسِكَ أَفْضَلِي
 حَضَرَ عُمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دَهْ بَابَا سِنِكَ
 اِسْمِي عُمَانَ دِرْ اَنْكَ دَعَى اِيْمِيَهْ دِرْ اَنْكَ دَعَى عَمْرُو

مَنَافِ دِرْ اَنْكَ دَعَى قِيْسِي الْقُرَيْشِي الْاَمْوِي دِرْ
 ذِي النُّوْرِيْنَ دِي مَكَلَهْ مَلَقَبُ دِرْ دِرْ اَرْسُولَ اللَّهِ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِي دَقِيْقَهْ فِي كَا تَرْوِيْحِ
 اِلْدِي وَقَتَا كِهْ وَفَاتِ بِلْدِي كِهْ اَمْ كَلَنُوِي
 تَرْوِيْحِ اِلْدِي وَقَتَا كِهْ اَمْ كَلَنُوْمِ دَعَى وَفَاتِ
 اِلْدِي رَسُولَ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يُوْرِي دِي كِهْ
 اَكْرَبِيْمِ عِنْدِي مَدِي بِرَقِيْرِي دَعَى وَبِلْدِي اِنِي دَعَى عُمَانَ
 تَرْوِيْحِ اَيْدِي دَوْمِ بَسْ بُوْرِيْنَ دَنْ مَرَادِ اَوْلِ سَمِيْحِ
 وَمَا بَدْرِي لِقَانِكَ كَرِيْمَهْ لِرَبِيْدِرْ وَدَعَى حَضَرَ
 عُمَانَ دَنْ صَكْرَهْ نَاسِكَ أَفْضَلِي حَضَرَ عَلِيٍّ رَضِيَ
 اللَّهُ عَنْهُ دِرْ بَابَا سِنِكَ اِسْمِي طَالِبِي دِرْ رَسُولَ اللَّهِ

صلى الله عليه وسلم حضر بكركه عيسى دُر •
أبو طالبك يا بابي عبد المطلب دُر • أنك دُر •
هاتيم دُر • أنك دُر • عبد مناف دُر • أنك دُر •
فضي القريشي دُر • رضى ابيه ملكبدره وجه لقب
ظاهر دُر • ابن عيسى مصطفى دُر • دامادى رسو
لا الله دُر • حفيد رسول الله صلى الله تعالى عليه
وسلم بيورد بكركه انا مدينه العلم وعلايها
يعنى برعالم شهر دُر • وعلى اول شهر ك فوسد
رضوان الله تعالى عليهم اجمعين بونك جمله دُر •
حق اوزرينه ثابت وداله دُر • وحول ايله بيكه
داله دُر • وجه يسي بركه سوزينه اصل بربيه

سبز

سب ايتن زسب ايدن ظالمه عداوت ايدن •
واصحا بدن برى ذكرا ايتن ز الاحير ايله ذكرا ايله •
وتعظيم واكرام ايدن دُر • ولا تكفر مسلما بدنب
من الذنوب وان كان كبيرة اذا لم يستحلها ولا
تربل عنه اسم الايمان ونسبته مؤمننا حقيقتا
ويجوز ان يكون مؤمنا فاسقا غير كافر والمسخ
على الخطين سنة والترابح في ليال شهر رمضان
سنة والصلوة خلف كل بز وقاجر من
المؤمنين جائزة ولا تصول ان المؤمنين
لا يقتر الذنوب • ايله لا يدخل النار ولا تقو
ايله يخلد فيها وان كان فاسقا بعد ان يخرج من

من الدنيا مؤمنا ولا نقول ان حستانا مقبولة
وسناتنا مغفورة لقول المرجية ولكن نقول
ان نعمل عملا حسنة بجميع شرائطها خالصة
عز العيوب المفيدة ولم يطلها حتى يخرج من
الدنيا مؤمنا فان الله تعالى لا يضيعها بل يقبلها
منه ويثبه عليها وما كان من السنات دون
الشرك والكفر ولم يذب عنها حتى مات مؤمنا
فانه في مشيئة الله تعالى ان شاء عذبه وان
شاء عفى عنه ولم يعذبه بالنار ابد • يعنى بىر
مسئلتي كما هلدن بركاه اريكاي سبيله •
كافور دُر • بىر • اكر اول كاه كبره دُر • اولورسه

لكن

لكن كبيرة حاله دُر • ايسه اول زمان كافر •
اولور • انا حاله دُر • يدكجه بركا فوسد •
واندن يمان اسمي االه ايتن دُر • ولي مؤمن •
حفي ايله نسبه ايدن دُر • مؤمن فاسق اولوب
كافرا ولما موق جايز دُر • ودجي ادك اوزرينه
مسح ايتنك سنند • ودجي رمضان تربليك
كجه لنده تراويح سنت دُر • ودجي صلواتك •
وقاسقك دُر • ايتن ايدوب نماز فاموجاز •
دُر • ودجي مؤمنه كما هلى ضرر و برمز دُر •
ومؤمن ناره كبرمز دُر • ودجي مؤمن ناره ابد
الاباد قالور دُر • بىر • اكرجه فاسق ايسه ده

مَا دَنَيْتَهُ دُنْيَا دُنْ أُخْرِيهِ اِيْمَانُ اِيْلَهُ جُعِدُ قَدْرُ
صَنْكِهِ اَوْلَى كَثْرَةِ الْبَيْتَةِ سَلَامَتِهِ اِبْرَشُوْرِهِ وَرُحْمَتِهِ
بُرْهَانِ حَسَنَاتِهِ الْمُبْتَدَأِ مَقْبُولِهِ وَرُحْمَتِهِ
مَعْفُوْرِهِ وَرُحْمَتِهِ مَرْجَبِيَّتِهِ دَيْدُ كَلْبِيَّتِهِ
وَلَكِنْ بَرِيَّتِهِ سَرَّ اِبْطِلَهِ عِيُوْبٍ وَمَقْسِدَاتِهِ
خَالِيَتِهِ حَسَنَتِهِ اِسْتَلْسَهُ وَاِنِّي نَعُوْذُ بِاَللّٰهِ رَدَّتْ
اِيْلَهُ بِاَعْجَبِ اِيْلِهِ يَا اِيْبَا اِيْلِهِ اِبْطَالِ اِيْلَتِهِ حَتَّى
مُؤْمِنٍ اَوْلِيْدِي فِي حَالِهِ دُنْيَا دُنْ جِزْسَهُ اَللّٰهُ نَعَا
اَوْلِحَسَنَتَهُ صَانِعِ اِيْمَانِهِ نَلِكِهِ لَطْفِيْلِهِ وَكُومِيْلِهِ
فِي اَوْلِيْدِيُوْبِي نَلِكِ اَوْلِيْرِيْتِهِ نَوَابِ وَجِبْتِ وَرُوْ
دِيْرُوْزِهِ وَدِيْحِي شَوْلِ كَاهَلِكِهِ يَشْرِكُدُنْ وَكُهْرُدُنْ

عزى

عَرِي اَوْلِهِ صَاحِبِي اَنْزِدُنْ تُوْبَهُ اَتِيْمُوْبٍ
لَكِنْ مُؤْمِنٍ اَوْلِدِي فِي حَالِهِ اَخْرِيْتَهُ اِنْتِقَالِ اِيْدِي
اَوْلِي كِسْمَهُ اَللّٰهُ نَعَا لَيْتَ لِكِ مَشِيْدَتِهِ قَالُوْرِهِ دِيْلَتِهِ
عَدَا اِيْدِي وَرِيْلَتِهِ عَفُوْبِيْدِي اَكَا اَصْلَاحَتِهِ
اِيْتَرِهِ وَاَلْتَنَا اِذَا وَفَعِ فِي عَمَلِ مَرِ الْاَعْمَالِ قَابَتِهِ
يُطِلُّ اَخْرِي وَكَذَلِكَ الْعَجَبِ وَالْاَيَاتِ لِلْاَنْبِيَاءِ
وَالْكَرَامَاتِ لِلْاَوْلِيَاءِ وَاَمَّا اَلَّذِي يَكُوْنُ لِعَدَا اِيْلِهِ
مِنْ اِلَيْسِ وَفِيْعُوْنِ وَالْاَجَالِ مَارُوِي فِي الْاَنْبِيَاءِ
اِيْتَهُ كَانِ وَيَكُوْنُ لَهَا لَيْتَتُهَا اَيَاتِ وَلَا
كَرَامَاتِ وَلَكِنْ لَيْتَتُهَا اَوْضَاءُ حَا جَا فِيْمَرِ وَوَدَّ اَلَّذِي
لَا اَللّٰهُ نَعَا لِي بَعْضِي حَا جَاتِ اَعْدَا اِيْلِهِ اَسْتَدْرِجَا

٤٦

لَهُ وَعَفُوْبِهِ فَيَعُوْزُ بِهٖ وَيُرَادُ وَبِهٖ طَغْيَانًا
وَكُفْرًا وَذَلِكَ جَا زِيْمَكُنْ بِعِيِي رِيَا اِعْلَادِهِ
وَاَفْعِ اَوْلَسَهُ اَوْلِ عَمَلِكِ تُوَابِي اِبْطَالِ اِيْدِي رِيَا
دِيْدُ كَلْبِي بَرِ عَمَلِي نَاسِ كُوْرِ سُوْتَلِرِ وَيَكَا اِيْحِيَا
اَلْمَسُوْمِلِرِ دِيُو اِظْهَارِ اَلْمَلِكِ سَمْعَهُ دِيْدُ كَلْبِي
بَرِ عَمَلِي خَلْقِ اِبْتِسَامُوْنِ دِيُو اِبْتِسَامِكِ كَذَلِكَ
عَجَبِ دِيْحِي بَرِ عَمَلِهِ وَاَفْعِ اَوْلِهِ اَوْلِ عَمَلِكِ
تُوَابِي اِبْطَالِ اِيْدِي عَجَبِ دُنْ مَرْدِ اِبْتِلَادِكِ
عَمَلِهِ مَعْرُوْرًا وَمَلْقَدِرِ دُوَالِ اِيْمَانَتِنِ وَاَفْتِلَادِكِ
عَمَلِكِ مَقْبُوْلِ اَوْلَا مَسْتَدُنْ حَوْفِ اِيْتَامَلِكِ
نَعُوْذُ بِاَللّٰهِ وَدِيْحِي اَيَاتِ بَعْضِي عَادَتِهِ مَخَالِفِ

اولان

اَوْلَانِ شَيْلِرِ كُوْمِحْرِ اَنْدِرِ اِنْتِيَا اَعْلِيْمُهُمُ السَّلَامُ
اَلْحَيُّونَ تَابِتِدِرِ وَدِيْحِي كُرَامَاتِ اَوْلِيَاءِ اَللّٰهِ
اَلْحَيُّونَ حَقِّ دُرُوْتَا بِنْدِرِ اَمْرِ مَخَارِقِ لِلْعَادَةِ اَلْاَكْثَرِ
بَعْضِي دَعْوَايِ رِسَالَتِهِ مَقَارِنِ اَوْلُوْرَسَهُ اِحْمَرِ دِيْرِ
وَكَرِ دَعْوَايِ رِسَالَتِهِ مَقَارِنِ اَوْلُوْرَسَهُ كُرَامَتَتِهِ
اَلْاَعْرَافِ بِاِنَّهُ وَمَتَقِي رِطَاعَاتِ اَوْرِ رِيْتَهُ مَدَاوِيْمِ
سَيِّمَاتِنِ مَجْتَنِبِ كِسْمِهِ دُنْ صَادِرًا وَاَوْلُوْرِ
دَاكِرِ بُوْلِيْلِهِ كِسْمَهُ دُنْ صَادِرًا اَوْلِيُوْبِ جُرْفِ
شَرْعِهِ مَخَالِفِ شَيْءٍ اُرِي كَابِ اِيْدِنِ كِسْمَهُ دُنْ
صَادِرًا اَوْلُوْرَسَهُ اِسْتَدْرِجَا اِهْلِيْمِ رَدِيْحِي شَوْلِ
عَمَلِكِ اَللّٰهُ نَعَا لَيْتَ لِكِ دُو شَمْتَلِرِ نَدُنْ صَادِرِ

أولور فرعون ندن صافرا اولان افعال كفي
مثلا يناله اسرايلو ديكله فلان جانبه طوغري
اقا هان اول جانبه روان اولور دي و كفي
كوشكده راكب اولدو كفي خالد صعوو و نزول
مراد ايلسه فرسي نك ايا قلمي او زار ايدى مراد
ايتككاه قصا لوز ايدى وشيطان دن صادرا
اولان افعال كفي مثلا يرد و رولو يعقوب
ومشركه اولان كيمسه كه وسوسه القا
ايمسى كفي و نبي دملك يد شنده فان جزيات
ايمسى كفي و دجال دن صادرا اولان افعال
كفي مثلا بر شخمي هم قتل ايدوب هم اجبا ايمسى كفي

نح

نتكم احاديث و افارده واريد اولدي جمله
بوافعال كذا عاده مخالف شيلر در بو ذكري
اولنان دو شمتلر دن صادرا اولدي و اولور
بوا اول افعال معجزه و كرامت ديميزه لكن
اعدانك حاجت لري قصا دوزه زيرا الله
تعالى دو شمتلر نيك حاجت لري قصا ايدر
انلره دنبا ده ميكر و بروب عباداه عقوقت
ايمان دن نوري زيرا انلرك حاجت لري قصا
ابلدجه انلر مغرور اولوب عصيان لري و كهر
زياده ايدر لره الله تعالى دعي نادر جمعه ايدوا
ايدر بو ذكرا اولنان شيلر كجمله سينك

و فوعى جار زدر و نيا بندر و عقلا مكيد زره
الله تعالى نك حكيمته منوط دزه كان الله تعالى
خالقا قبل ان يخلق و دارا قبل ان يردق
والله تعالى يري في الآخرة ويراه المؤمنون
وهو في الجنة باعين رؤيه بلا تشبيه ولا
كيفية ولا يكون بينه وبين خليفه مسافة ولا
يمان هو الإقرار والتصديق واليمان أهل
السماء والأرض لا يزيد ولا ينقص والمؤمنون
مستون في الإيمان والتوحيد متفاضلون في
الاعمال والاسلام هو التسليم والانقياد
لإمر الله تعالى في طريق اللغة فروق بين الإيمان

والإيمه

والإسلام ولكن لا يكون إيمان بلا إسلام ولا
إسلام بلا إيمان وهما كالقهر مع البطن يعني
الله تعالى خلق وجوده كسروب خلق صغفي
اظهار ايمز دن مقدم ازاله خالق ايدى يعنى
ازله قدرت صغفي ممكناتك وجود كرينه
تعلق ايمشيدى لكن كله جمله بروقت ايله
مقيد اولغله هر برى وقتتتاه وجوده كور
نتكم ماسبق ده بيان اولدي كذلك رذق
و بر مسي دعي بوله درود دعي مؤمن لري الله
تعالى آخرة و انلر دعي الله تعالى في باس لري
كوزيله بلا كيفية ولا جهة كورور و دعي

شَيْبَةً مَسَا يَهْتَسِرُ وَدَعَى اللَّهَ تَعَالِيكَ بَيْنِي
أَيْلَهُ أَنْ تَرْكَبَ بَيْنِي وَأَنْ يَرْمَسَا فَهَذَا يُوقَدُهُ وَيُرَا اللَّهَ
تَعَالَى مَكَانَ مَنْزِلِ دُرِّهِ وَالْحَاصِلُ أَوْ زَيْتُونُهُ وَ
أَجِبْ أَوْلَانِ رُؤْيَاكَ أَصْلِي أَعْتِقَادِ أَيْدِي وَبِ
كَيْفِيَّتِي اللَّهُ تَعَالَى عَلَيَّ حَوْلَهُ أَيْتَمَكْتُرُ وَدَعَى
إِيمَانِ مُؤْمِنِ لِي لِسَانِ أَيْلَهُ أَمْرًا قَلْبًا أَيْلَهُ
نَصْدِي يَقْدِرُ وَدَعَى أَهْلَ سَمَائِكَ إِيْمَانِي بَعْضِي مَلَا
تَكَلَّمَ وَجَنَابِكَ إِيْمَانِي وَدَعَى أَهْلَ أَرْضِكَ إِيْمَانِي
بَعْضِي إِيْمَانِي أَوْلِيًّا وَسَائِرُ مُؤْمِنِينَ كَرَّمَ أَمْرًا كَرَّمَ
فَجَادَّ جَمَلُهُ تَكَلَّمَ إِيْمَانِي زِيَادَهُ وَتَفَضَّلَ قَوْلُ
أَمْرِهِ زَيْرًا إِيْمَانِ دِيدِكُمْ نَصْدِي وَجَلْبَابِي وَأَوْلَانِ

سبيل

شَيْبَتِي نَصْدِي بَقِي وَأَمْرًا أَيْتَمَكْتُرُ أَصْلِي نَصْدِي
أَيْسَهُ زِيَادَهُ وَتَفَضَّلَ قَوْلُ أَيْتَمَكْتُرُ أَكْرَجَهُ نَصْدِي
قُوَّةً وَصَفَّ حَسْبِيْلَهُ تَقَاوُتِ أَيْدِي سَهُ دَهُ •
وَدَعَى مُؤْمِنًا أَصْلِي إِيْمَانَهُ وَأَصْلِي تَوْجِيْدَهُ
بِرَّ أَمْرِهِ دُرِّهِ بَرِي بَرِّ بَرِّ بَرِّ بَرِّ بَرِّ بَرِّ بَرِّ بَرِّ بَرِّ بَرِّ بَرِّ
حَسْبِيْلَهُ دُرِّهِ وَدَعَى إِسْلَامَ ظَاهِرًا وَبَاطِنًا
اللَّهُ تَعَالَى نَبِيَّكَ أَمْرِي بِسَلِيمٍ وَأَيْقِيَادِ أَيْتَمَكْتُرُ
لَعْنَتِ حَسْبِيْلَهُ إِيْمَانِ أَيْلَهُ إِسْلَامَ بَيْنَتَهُ فَوْقَ
وَأُورِدُهُ زَيْرًا إِسْلَامَ لَعْنَتِهِ مَطْلُوقِ أَيْقِيَادِ أَيْتَمَكْتُرُ
• إِيْمَانِ أَيْسَهُ قَلْبًا أَيْلَهُ نَصْدِي بَقِي أَيْتَمَكْتُرُ • لَكِنْ
أَعْتَادَ شَرِيْعَتِكَ إِيْمَانِ إِسْلَامِيَّتِهِ وَإِسْلَامِ إِيْمَانِيَّتِهِ

أَوْلَانِ • بِسَلَامِ أَيْلَهُ إِيْمَانِ أَرْفَهُ أَيْلَهُ قَارِي
كَيْدِي • يَتَمَّ إِيْمَانِ يَأْكُرُّ أَرْفَهُ أَيْلَهُ وَيَأْكُرُّ
قَارِي أَيْلَهُ أَوْلَادِي وَبِقِي كَرَّمَ • بُونَهُ دَعَى تَمَرُّدِ أَوْلَادِي
فَلِي حَالَهُ أَصْلًا مَعْتَرًا أَوْلَانِ • وَالِدِي أَيْسَهُ
وَأَفْعَى عَلَى إِيْمَانِ وَالْإِسْلَامِ وَالشَّرَائِعِ كُلِّهَا
بِعَرَفِ اللَّهِ حَقَّ مَوْجِبِهِ كَمَا وَصَفَ نَفْسَهُ وَبِحَاثِيهِ
بِحَمِيحِ صِفَاتِهِ وَلَيْسَ يَقْدِرُ أَحَدٌ أَنْ يُعْبُدَ اللَّهَ تَعَالَى
حَقَّ عِبَادَتِهِ كَمَا هُوَ أَهْلٌ لَهُ وَلَكِنْ يُعْبَدُ بِأَسْرِهِ
كَمَا أَمْرٌ وَيَسْتَوِي الْمُؤْمِنُونَ كُلُّهُمْ فِي الْعِرْفَانِ
وَالْبِقَانِ وَالنُّوْكُلِ وَالْحَبِيَّةِ وَالرِّضَاءِ وَالْحَوْفِ وَ
الرِّجَاءِ وَالْإِيْمَانِ وَيَفَاوُتُونَ فِي أَدْوَانِ الْإِيْمَانِ

39

وَفِي ذَلِكَ كَلِمَةٌ وَاللَّهُ تَعَالَى مُتَّفَضِّلٌ عَلَى عِبَادِهِ
عَادِلٌ قَدْ يُعْطِي مِنَ التَّوَابِ أَصْعَافَ مَا يَسْتَوْجِبُهُ
العَبْدُ لِقَضَائِيَّتِهِ وَقَدْ يُعَافَى عَلَى الذَّنْبِ •
عَدْلًا مَنَّهُ وَقَدْ يُعْفُوا قَضَائِيَّتَهُ وَدَيْرِ دَيْرِ
كَلِمَتِي إِيْمَانِ وَالْإِسْلَامِ وَبِحَمِيحِ أَحْكَامِهِ أَوْ ذَرِيَّتِهِ
وَأَفْعَى بِرَأْسِهِ دُرِّهِ وَدَعَى اللَّهَ تَعَالَى بِحَمِيحِ جَوْشَمِيْلِهِ
بَعْضِي فَوَانَهُ كَيْدِي وَذَائِي وَصِفَ بِلَدِي بِي أَوْزَرَهُ
بِلَوْرُزِهِ • جَمِيْعُ صِفَاتِ بِنُوْبَتِهِ وَسَلْبَتِهِ أَيْلَهُ •
وَدَعَى بِرَأْسِ اللَّهِ تَعَالَى بِهِ اسْتِحْقَاقِي رَبِّيَّةَ
يَسْتَدِ عِبَادَتِي أَيْتَمَكْتُرُ قَارِي دُرِّ كَلِمَتِهِ • لَكِنَّ اللَّهَ
تَعَالَى نَبِيَّكَ أَمْرِي بِسَلِيمٍ وَأَيْقِيَادِ أَيْتَمَكْتُرُ

وَدَجِي مُؤْمِنًا لَلَّهِ تَعَالَى فِي بَيْلِهِ وَأَمْرًا دِينًا
بِقِيَمَتِهِ وَاللَّهُ أَوْزَرِيهِ تَوَكَّلْهُ وَدَجِي اللَّهُ
وَرَسُولَهُ مَحَبَّتِ بَيْلِهِ • وَدَجِي فَضَايِهِ رَاضِي •
أَوْلَادِهِ • وَدَجِي اللَّهُ تَعَالَى نِكَ غَضَبِي دَن • وَ
عَفْوِي دَن فَوْرُ فَوْبِ نَوَانِ أَوْ مَادِهِ بَرَّ بَرُّ دَر •
وَدَجِي ذَانِيهِ وَصِفَاتِهِ إِيْنَانَهُ بَرَّ بَرُّ دَر •
إِيْمَانُ دَن عِبْرِي أَعْمَالِ صَالِحَانَهُ رَبِّهِ لَوْ تَقَاوَدَ
أَوْزَرَهُ وَدِهِ بَعْضِي بَرِّكَ تَقْوَى وَحُبِّي آخِرُ أَوْزَرِيهِ
غَالِبُهُ • وَدَجِي اللَّهُ تَعَالَى قَوْلِي أَوْزَرِيهِ
فَضِيلِهِ مَعَاظِلِهِ أَيْدَرَهُ وَعَدْلِهِ دَجِي مَعَامَلِهِ
أَيْدَرَهُ وَعَمَلِهِ سَبِيحُ أَوْلَادِهِ وَجِي بَرِّكَ أَصِيحُ

اعطى الله

أَعْطَى أَيْدَرَهُ • وَدَجِي فَضِيلِهِ دَرَهُ أَوْزَرِيهِ بَرِّي
وَلَجِبِ دَكَلْدَرَهُ • وَدَجِي كَاهِ يَمْدَانِهِ عَفْوِي
أَيْدَرَهُ • وَدَجِي عَدْلِهِ دَرَهُ تَلَمَّ دَن مَنُوهَدَرَهُ
وَكَاهِ دَجِي فَضِيلِهِ كَاهِي عَفْوِي أَيْدَرَهُ وَشَفَاعَتَهُ
الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَشَفَاعَتُهُ بَيْنَا صَلَّيْنَا اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ لَا أَهْلَ الْكِبَارِ
مِنْهُمْ الْمُسْتَوْجِبِينَ لِلْعِقَابِ حَقٍّ وَوَزْنَ الْأَعْمَالِ
بِالْمِيزَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَقٍّ وَحَوْضِ الْبَيْتِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقٍّ وَالْفَصَامِ فِيهَا بَيْنَ الْخُصُومِ
بِالْحَسَنَاتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَقٍّ وَإِذْ أَلَيْكَ اللَّهُ الْحَسَنَاتِ
فَطَرَحَ الشِّيَاطِينَ عَلَيْهِمْ حَوْجَانِزَ وَالْحَنَّةَ وَالنَّارَ

مَخْلُوقَانِ الْيَوْمِ لَا تَقِينَانِ أَيْدًا وَلَا يَمُوتُ أَحَدُهُ
أَعْيُنِ بَدَأَ وَلَا يَفْنَى عِقَابُ اللَّهِ وَلَا نَوَابِهُ سَرْمَدًا
وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَضْلَانِيهِ وَيُضِلُّ مَنْ
يَشَاءُ عَدْلَانِيهِ وَأَضْلَالُهُ جِدْلَانُهُ وَتَفْسِيرُ الْحَيْدِ
لَا إِلَهَ إِلَّا الْبُؤُوفُ الْعَبْدُ عَلَى مَا رَضَاهُ عَنْهُ وَهُوَ عَدْلُ
لِيَمْنَهُ وَكَذَلِكَ عَفْوِيهِ الْمَحْدُولُ عَلَى الْمَعْصِيَةِ وَلَا
يَجُوزُ أَنْ يَقُولَ الشَّيْطَانُ يَسْلُبُ الْإِيمَانَ مِنَ الْعَبْدِ
الْمُؤْمِنِ فَهِيَ الْأَوْجِبُ أَوْ لَكِنْ يَقُولُ الْعَبْدُ
يَدْعُ الْإِيمَانَ فِي يَسْلُبُ مِنْهُ الشَّيْطَانُ يَقِينُ
أَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ كَمَا كَارَ مُؤْمِنَانَهُ شَفَا
عَتَارِي حَقْدِي تَابِي دَرَهُ • وَدَجِي بَرِّكَ رَسُولِي

ت

مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ عِقَابَهُ مُسْتَحَقٌّ أَوْلَانِ أَهْلِ
كِبَارِهِ وَصَفَايِهِ شَفَاعَتِي حَقْدِي وَتَابِي دَرَهُ
وَدَجِي أَعْمَالِكَ مِيزَانَهُ يَوْمَ قِيَامَتِهِ وَوَزْنَ
أَوْلَمْسِي حَقْدِي وَدَجِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَضَرَ تَلَمَّ نِيكَ حَوْضِي حَقْدِي
بِأَصْرِ أَيْدِنِ أَوْلَى يَا صِرُهُ قِيَامَتِ مَوْتِقَتِهِ
أَوْلَمْسَهُ كَرَكْدَرِ دَجِي حَنْتِ وَتَارَ الْآنَ مَخْلُوقَانِ
وَدَجِي صِرَاطِ كِبَرِي حَقْدِي جَهَنَّمَ أَوْزَرِيهِ
قَوْلِي شَيْدَرِ وَدَجِي حَضَمَلِ بَيْنَتِهِ يَوْمَ قِيَامَتِهِ
حَسَنَاتِ إِلَهِهِ فَصَامِ أَيْدِي هَر كَسِكِ حَقِّي
حَقَّ أَيْدِي تَابِي دَرَهُ كَرَكْدَرِ حَسَنَاتِي بَرِّكَ أَوْلَمْسَهُ

حق صا جنتك كنا هل ياتي اول كهمسه نيك و زينه
طرح اولنسه كوكدر و دحي جنت وجهم ايدي
فتا بولمان كر و دحي حور عين ايدي وفات ايتمز
و دحي الله تعالى نيك عفايي و قوايي فتا بولمان
و دحي الله تعالى مراد ايلدو كين ايمانده و طاعتنه
هدايت فضليله و كرميله و مراد ايلدو و عفي
عدليه اضلال ايدر و دحي الله تعالى نيك اضلال
خدا لاني در خدا ندين مراد الله تعالى راضي
اولدو و عي عماله توفيق و نصرت الينا ملكد بر
خدا ندين دحي الله تعالى ندين عدلدر و دحي خدا
اولمش كهمسه يه عقوبت ايلسي عدلدر و دحي
شيطان

شيطان عيبد دن ايمان في قهر و جبر سلب ايدر
ديك جائزه طدر و سوال منك و نكر في القبر
حق و اعاده الروح الي البليد حق و صغطه القبر
و عذابه حق كين لكفار و كلهم و بعض
عصاة المسلمين و كل شئ ذكره العلماء بالفا
سنة من صفات الله تعالى عز اسمه فجايز القول
سوى البد بالفا و سية و يجوز ان يقال
بروي خداي عز و جل بالا تسبيله و لا كيفيه
وليس قرب الله و لا بعده من طريق طول
المسافة و قصرها و لكن على معنى الكرامة
و الهوان و الموضع قريب منه بلا كيف و العا

بعيد منه بلا كيف و القرب و البعد و لا
يقال يقع على الناحي و كذلك جوارح في الجنة
و الووقوف بين يديه بلا كيف يعني قريبه
سؤال منك و نكبر حقدن تا بندين و دحي روح
عدلك حسد يته اعادة او لمسي حقدن و دحي
قبرك صفايي و قبرده اولان عذاب حقدن
كاولرك جمله سینه اولسه كوكدر و بعض عصاة
مسلبته اولسه كوكدر و دحي علمك فا دحي
الفا طيله ذكر ايلدو كرمي صفاتي الله تعالى
اطلاق جائز در لكن فاوسيله بد اطلاقي
جائز و كدر مثلا دست اطلاقي جائز و كدر
كي

لكن بروي خداي و يمك جائز در اما تسبستن
و كيفيتن زير اساسا ياد كر اولدي كه وجهه
صفتدركه كيفيتي معلوم دكدر و كذلك دوي
دحي بويله در و دحي الله تعالى نيك فوي و بعدي
مسافة نيك طولي و قصريله دكدر و بكدر
مراد قرب و بعد معنوي بدره يعني الله تعالى نيك
فويندن مراد كرم و لطيفددر و بعدندن مراد
كرم و لطيف ايمانسددر و دحي الله تعالى يه
اصاعت ايدن الله تعالى به و يبدر لكن كيفيتن
و تشبهت و دحي عاصي اعيددر لكن بعدك
كيفيتي معلوم دكدر و ايدى امام رحمة الله

قُرْبٌ وَبَعْدٌ أَيُّ طَرَفِي بَيَانِ أَيْلَادِي بَرِي تَأْوِيلِ
طَرَفِي بَدْرِي كَمَا أَوْلَا ذِي كُرٍّ أَوْلَدِي بَرِي دَعْوِي
مُشَابِهَاتِي تَدْرِي دَعْوَةَ اللَّهِ دَعَا لِي نَبِيكَ عَلِيَّتَهُ مَوْلَاهُ
دَعْوِي قُرْبٌ وَبَعْدٌ وَأَقْبَالَ عَيْدِي ذَلِيلٌ وَمُفْتَرَعَةٌ
أُطْلِقُ أَوْلَادِي وَدَعْوِي اللَّهُ تَعَالَى لِي نَبِيكَ جَنَّتَهُ مَوْلَاهُ
وَاللَّهُ تَعَالَى لِي نَبِيكَ عِنْدَهُ قِيَامَتِي كُوْنِي وَتُوْفَلِي
مَعْنَى بَدْرِي وَحُضُورِي مَعْنَى بَدْرِي كَيْفِيَّتِي مَعْلُومٌ دَعْوَاهُ
أَصْلِيَّتَهُ ائْتِقَادِي أَيْدِي وَكَيْفِيَّتِي عِلْمُ اللَّهِ
مَوْلَاهُ أَيْلَانِي كَرْدِي وَالْقُرْآنُ مُنْزَلٌ عَلَى
رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي
الصَّاحِفِ مَكْتُوبٌ وَأَيَاتُ الْقُرْآنِ فِي مَعْنَى
الْحَلَامِ

الكلام مستوية في الفضيلة والعظمة
إلا لبعضها فضيلة الذكر وفضيلة المذكور
مثل آية الكرسي لأن المذكور فيها جلال الله
وعظمته وصفاته فأجتمعت فيها فضيلتنا
فضيلة الذكر وفضيلة المذكور وبعضها
فضيلة الذكر بحسب مثل قصة الكفار
وليس المذكور فيها فضل وهو الكفار
وكذا الأسماء والصفات كلها مستوية
في العظم والفضل لا تفاوت بينهما وإلا
رسول الله صلى الله عليه وسلم ما تولى الكفر
وأبو طالب عمه مات كافراً وقاسم وطاهر

وَأَبْرَاهِيمَ كَمَا تَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ وَقَاطِبَةً وَرَفِيَةً وَرَيْبِي وَأَمَّ كَلْتُومَ
كُنْ جَمِيعًا بِنَاتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ يَعْنِي قُرْآنَ رَسُولِ اللَّهِ أَوْ رَيْبِي أَيْدِي
وَمُصْطَفِي دَعْوَةَ بَدْرِي دَعْوِي آيَاتِ قُرْآنِ جَمَلِي
اللَّهُ تَعَالَى لِي كَلَامِي أَوْلَادِي فَضْلِي وَ
عَضْلِي بَرِي بَرِي دَعْوِي لَكِنْ بَعْضُ آيَاتِي كَيْفِيَّتِي
وَأَدْرِي بَرِي دَعْوِي فَضْلِي دَعْوِي وَبَرِي دَعْوِي
ذِكْرِي أَوْلَانِي نَسْتَهْ نَبِيكَ فَضْلِي دَعْوِي آيَةَ الْكُوْبِي
كَيْفِيَّتِي دَعْوِي مَدْكُورٌ أَوْلَانِ جَلَالِ اللَّهِ وَعَضْلِي
وَصَفِي دَعْوِي بَعْضُ آيَاتِي كَيْفِيَّتِي كَهَارِي مَعْنِي

ذِكْرِي أَوْلَادِي دَعْوِي فَضْلِي دَعْوِي وَبَرِي دَعْوِي
مَدْكُورٌ أَوْلَادِي فَضْلِي دَعْوِي وَبَرِي دَعْوِي
كَاهِرِي دَعْوِي اللَّهُ تَعَالَى لِي كَلَامِي وَدَعْوِي
صَفْلِي فَضْلِي وَعَظْمَتِي بَرِي دَعْوِي اللَّهُ
تَعَالَى لِي دَعْوِي أَوْلَادِي أَوْلَادِي فَضْلِي
بَدْرِي دَعْوِي وَبَرِي دَعْوِي أَوْلَادِي فَضْلِي
أَعْلَمُ أَيْدِي دَعْوِي أَعْلَمُ سَائِرِ أَوْلَادِي
أَفْضَلُ أَوْلَادِي كَيْفِيَّتِي وَدَعْوِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَضْرَتِي نَبِيكَ أَنَا سَيِّدِي وَبَابِي سَيِّدِي
تَعَالَى لِي إِطَاعَتِي أَنْتَ كَيْفِيَّتِي وَفَاتِي أَوْلَادِي بَرِي
عَلَانِي أَفْضَلِي جَمَلِي الْعَلَمُ عِنْدَ اللَّهِ وَدَعْوِي

دَعْوِي

أبو طابيت كرسول الهك عمي ذر اخرت
كافر اولدو عي حالده كندي فارس و طاهر بر ابراهيم
رسول عليه السلامك اولدو صكر اهل بيته
فاطمه و زينب و رقيه و ام كلثوم رسول الربك
بنات كرميه لريدر رضوان تعالى عليهم و زين
اجمين و اذا اشكل على الانسان شئ
من دقايق علم التوحيد فانه ينبغي له
ان يعتقد في المال ما هو الضواب عند الله
تعالى الى ان يحجد عالما نيسله ولا يسعه
تاخير الطلب و لا يعذر بالوقف و يفر
ان وقف و خير للمراج حق و من رده
مبتدع

مبتدع ضال و خروج الذخال و ما جوح و ما
جوح و طلوع الشمس من مغربها و نزول عيسى
عليه السلام من السماء و سائر علامات
القبلة على ما وردت به الاخبار الصحيحة
حق كائن و والله يهدي من يشاء الى
صراط مستقيم يعني بر كسبه به علم كالمك
دقايق دن بر شئ مشكل اولسه اول
وقته انه تعالى عنده حق اولان
نه ايسه اجمالا اكا عنقاد املك و اجم
تاير على بولوب سوال ايدنجه يه ذلك
ودعي شك و قنته اول كسبه يه

اوله بر على طلب ده تاخير جائز دكلير
و اول شبهه سبي بليده و سوال ايله
توقف عندر دكلير و اكر كله جلد سوال
ايدوب بيمكه توقف ايدرسه في المال
كافرا اولور اعود بالله و دعي رسول
الهك معراجي حقدن تايندر انكار ايدن
ضالكت ايله بدعت بينتي جا معدر و دعي
دخال و ما جوح و ما جوح خروج ايتلوي
حقدن تايندر و دعي كو كوش مغربدت
طلوع ايتلك حقدن تايندر و دعي عيسى
عليه السلامك سعادن نازل اولسي
وسائر

وسائر اولدونه اخبار صحيحه و انا و قومه
وارد اولان قيامت علامتلي حقدن
تايندر تبارك و تعالى جمل ايتري
د صكر اولنان عقايد
اهل سنتدن ايرميه
و الله يهدي من
يشاء الى صراط
مستقيم

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Sara		ARIKAN
Doğum Yeri ve Yılı	Hasankeyf		18/11/1992
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		Arapça
ve Düzeyi	İyi		Orta
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2004	2008	Batman İmam Hatip Lisesi
Lisans	2008	2013	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2013	2018	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum/lar	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1. MEB	2013	-	Gaziosmanpaşa İmam Hatip Lisesi
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	gumussara@gmail.com		
	Tarih	28/09/2018	
	İmza		
	Adı Soyadı	Sara ARIKAN	

